

ВІСНИК ***КОНСТИТУЦІЙНОГО*** ***СУДУ УКРАЇНИ***

Загальнодержавне періодичне видання

Засноване
19 лютого 1997 року

Свідоцтво
про державну реєстрацію
Серія КВ № 2444

Виходить
шість разів на рік

Засновник:
Конституційний Суд України
Адреса: 01033, м. Київ-33,
вул. Жилианська, 14

3/2021

Редакційна рада

І. Сліденко – суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник (голова редакційної ради);

А. Селіванов – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України (заступник голови редакційної ради);

Ю. Барабаш – проректор з навчальної роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

В. Бесчастний – керівник Секретаріату Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор;

В. Городовенко – суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

М. Гранат – суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща у відставці, доктор наук, професор;

І. Гриценко – декан юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор;

М. Гультай – суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, доцент;

М. Козюбра – суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

В. Колісник – суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Т. Комарова – доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук;

О. Користін – головний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор юридичних наук, професор;

М. Костицький – суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

С. Кузніченко – перший проректор Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Я. Лазур – декан юридичного факультету Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор;

В. Лемак – суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

М. Мельник – суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, професор;

О. Петришин – президент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

В. Стеценко – завідувач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доктор юридичних наук, професор;

В. Тихий – суддя Конституційного Суду України у відставці, радник президії НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

О. Тупицький – Голова Конституційного Суду України, кандидат наук з державного управління;

Г. Федотова – начальник науково-організаційного відділу Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор юридичних наук;

Б. Футей – суддя Федерального суду претензій США, доктор права, професор;

О. Хотинська-Нор – завідувач кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, доцент;

Н. Шаптала – суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, академік Національної академії наук вищої освіти України;

В. Шишкін – суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, доцент.

У НОМЕРІ

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)

у справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII від 7 квітня 2021 року № 1-р(II)/2021 7

**Окрема думка судді Конституційного Суду України
Лемака В. В.**

стосовно Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 7 квітня 2021 року № 1-р(II)/2021 у справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII 27

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)

у справі за конституційною скаргою Публічного акціонерного товариства акціонерний комерційний банк «ІНДУСТРІАЛБАНК» щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Цивільного кодексу України від 28 квітня 2021 року № 2-р(II)/2021. 35

**Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Кононенко Людмили Володимирівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини першої статті 257 Цивільного процесуального кодексу України від 1 квітня 2021 року № 58-2(II)/2021. 49

**Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Шалівського Сергія Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини восьмої статті 160, частини третьої статті 161, абзацу першого частини першої, пунктів 1, 6 частини четвертої статті 169, пунктів 3, 6 частини першої статті 171, частини першої статті 343 Кодексу адміністративного судочинства України, а також Закону України «Про судовий збір» від 1 квітня 2021 року № 59-2(II)/202153

**Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Лихого Богдана Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, п'ятої статті 9 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 7 квітня 2021 року № 61-1(II)/202156

**Ухвала Третьої колегії суддів Першого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія „Тандем-Фінанс“» щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього пункту 2 статті 9 Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 13 квітня 2021 року № 62-3(I)/202159

**Ухвала Першої колегії суддів Першого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Бажанюка Василя Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 295¹ Кримінального процесуального кодексу України від 14 квітня 2021 року № 63-1(I)/202162

**Ухвала Першої колегії суддів Першого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Големб'євської Вероніки Валентинівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 424 Кримінального процесуального кодексу України від 14 квітня 2021 року № 64-1(I)/2021 65

**Ухвала Першої колегії суддів Першого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Ватутінського комунального виробничого підприємства «Водоканал» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 4 частини п'ятої статті 332, пункту 4 частини першої статті 333 Кодексу адміністративного судочинства України від 14 квітня 2021 року № 65-1(I)/2021 68

**Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Листопада Олександра Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 551 Цивільного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 374 Цивільного процесуального кодексу України від 15 квітня 2021 року № 67-1(II)/2021 71

**Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Чости Григорія Денисовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу адміністративного судочинства України від 20 квітня 2021 року № 68-2(II)/2021 74

**Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Ковальської Тетяни Трохимівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, восьмої статті 10 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 20 квітня 2021 року № 69-2(II)/2021 . . . 77

**Ухвала Третьої колегії суддів Першого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 1 частини другої статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України від 27 квітня 2021 року № 70-3(І)/2021 80

**Ухвала Третьої колегії суддів Першого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Кузьменко Юлії Леонідівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 27 квітня 2021 року № 71-3(І)/2021 83

**Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату
Конституційного Суду України**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Терзі Євгена Дмитровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 284 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 28 квітня 2021 року № 72-1(ІІ)/2021 86

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Козловська Л. Конституційна доктрина права власності на землю в Україні. 89

Левандовська І. Динаміка окремих думок в органі конституційного контролю: український контекст 102

Реферативний огляд джерел із конституційно-правової тематики, опублікованих у 2021 році 110

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ДРУГИЙ СЕНАТ**

у справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII

м. Київ
7 квітня 2021 року
№ 1-р(II)/2021

Справа № 3-333/2018(4498/18)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі суддів:

Головатого Сергія Петровича — головуючого, доповідача,
Городовенка Віктора Валентиновича,
Лемака Василя Васильовича,
Мойсика Володимира Романовича,
Первомайського Олега Олексійовича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Юровської Галини Валентинівни,

розглянув на засіданні справу за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2015 р., № 6, ст. 40).

Заслухавши суддю-доповідача Головатого С. П. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. До Конституційного Суду України звернулися громадяни України Дяченко Олександр Миколайович, Антонов Володимир Георгійович, Кущенко Василь Миколайович, Солодов Володимир Васильович, Лук'яненко Сергій Григорович, Ігнатов Іван Васильович, Рева Володимир Борисович, Бібіченко Микола Олексійович, Поляков Василь Сергійович, Василішин Василь Іванович, Костюк Григорій Миколайович, Кузуб Юрій Миколайович, Сякін Віталій Петрович, Остапенко Анатолій Володимирович, Гаркавенко Іван Петрович, Ковтун Віктор Вікторович, Акименко Юрій Олександрович, Грабель Василь Іванович, М'який Павло Іванович, Божко Валерій Леонідович, Бурлаченко Володимир Максимович, Філобок Сергій Андрійович, Мощонський Володимир Захарович, Рибас Леонід Михайлович, Колісник Сергій Вікторович, Чеботарьов Сергій Михайлович, Пальчик Павло Миколайович, Тарабара Олександр Олександрович, Зуб Григорій Миколайович, Даценко Володимир Васильович, Шарук Микола Васильович, Єна Володимир Петрович, Лядов Михайло Олександрович, Паливода Анатолій Маркович, Зінов'єв Микола Петрович, Тращєєв Леонід Петрович, Лебідь Анатолій Іванович, Островерх Анатолій Гнатович, Хромов Леонід Васильович, Мещанінов Валерій Миколайович, Чарнецький Ігор Степанович, Смирнов Борис Васильович, Гончаров Іван Миколайович, Некрасов Олексій Ілліч, Літвінов Олександр Іванович, Трофименко Микола Павлович, Денисюк Микола Петрович, Пустовойт Олександр Вячеславович, Франко Олексій Анатолійович, Яворін Юрій Володимирович, Подушко Валентина Анатоліївна, Шликов Олександр Васильович, Брюханов Іван Васильович, Артюшенко Олександра Григоріївна, Тиханіч Василь Іванович, Погарський Микола Дмитрович, Клімушка Анатолій Федорович, Завада Анатолій Миколайович, Жовтун Марія Йосипівна, Ковальов Віктор Володимирович, Курцев Олександр Григорович, Биков Віктор Андрійович (загалом 62 особи) з клопотанням розглянути питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII.

1.1. Другий сенат Конституційного Суду України Ухвалою від 4 листопада 2020 року № 23-уп(II)/2020 заклав конституційне провадження у справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України (загалом 62 особи) щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII у частині звернення 29 осіб (Акименка Ю. О., Артюшенко О. Г., Бикова В. А., Брюханова І. В., Василішина В. І., Єни В. П., Жовтун М. Й., Завади А. М., Зуба Г. М., Клімушки А. Ф., Ковальова В. В., Ковтуна В. В., Костюка Г. М., Кузуба Ю. М., Курцева О. Г., Лебеда А. І., Лук'яненка С. Г., Лядова М. О., Некрасова О. І., Погарського М. Д., Подушко В. А., Полякова В. С., Рєви В. Б., Рибаса Л. М., Смирнова Б. В., Тиханіч В. І., Тращєєва Л. П., Шарука М. В., Шликова О. В.) з огляду на те, що з 62 осіб, які подали конституційну скаргу, до суду касаційної інстанції звернулися лише 33 особи (Антонов В. Г., Бібіченко М. О., Божко В. Л., Бурлачен-

ко В. М., Гаркавенко І. П., Гончаров І. М., Грабель В. І., Денисюк М. П., Даценко В. В., Дяченко О. М., Зінов'єв М. П., Ігнатов І. В., Колісник С. В., Кущенко В. М., Літвінов О. І., Мещанінов В. М., Мощонський В. З., Мякий П. І., Остапенко А. В., Островерх А. Г., Паливода А. М., Пальчик П. М., Пустовойт О. В., Солодов В. В., Сякін В. П., Тарабара О. О., Трофименко М. П., Філобок С. А., Франко О. А., Хромов Л. В., Чарнецький І. С., Чеботарьов С. М., Яворін Ю. В. (далі — Заявники).

1.2. Згідно з підпунктом 13 пункту 4 розділу І Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII (далі — Закон № 76–VIII) текст статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII (далі — Закон № 796–XII) викладено у такій редакції:

«Пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи можуть призначатися за бажанням громадянина із заробітку, одержаного за роботу в зоні відчуження в 1986–1990 роках, у розмірі відшкодування фактичних збитків, який визначається згідно із законодавством.

В усіх випадках розмір середньомісячної заробітної плати для обчислення пенсії за роботу у зоні відчуження у 1986–1990 роках не може перевищувати 3,0 тис. карбованців.

Умови, порядок призначення та мінімальні розміри пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи визначаються актами Кабінету Міністрів України з відповідних питань».

1.3. Заявники є особами, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи та отримують державні пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, спричиненого Чорнобильською катастрофою. Заявники стверджують, що стаття 54 Закону № 796–XII у редакції до внесення змін Законом № 76–VIII «містила гарантії держави щодо мінімального розміру пенсій для інвалідів ЧАЕС». Порівнюючи мінімальний розмір пенсії, визначений статтею 54 Закону № 796–XII у редакції до внесення змін Законом № 76–VIII, з розміром пенсії, установленим відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про підвищення рівня соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 23 листопада 2011 року № 1210 зі змінами, Заявники зазначають таке: «<...> для інвалідів ЧАЕС — ліквідаторів Чорнобильської катастрофи 1 групи, гарантований державою мінімальний розмір пенсій зменшено в 5,6 разів, <...> 2 групи в 5 разів, а для інвалідів 3 групи — в 4,1 рази, що, з урахуванням відсутності запроваджених рівноцінних чи більш сприятливих умов соціального захисту, дозволяє стверджувати про порушення зобов'язань держави щодо забезпечення» їх «соціального захисту <...>, відшкодування завданої <...> шкоди за втрачене здоров'я, моральні і фізичні страждання, втрату працездатності, обмеження в реалізації своїх здібностей та можливостей» унаслідок дії радіації під час ліквідації ними Чорнобильської катастрофи, а також про «порушення закріпленого у статті 16

Конституції України обов'язку держави щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та збереження генофонду Українського народу». Заявники також вважають, що такі дії держави призвели «до порушення права заявників на такий рівень соціального захисту, гарантований державою для осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, в статті 16 Конституції України, щоб забезпечувати їм гідне життя, незалежне від майнового стану їх сімей».

Заявники стверджують про «порушення їх конституційного права, визначеного статтею 50 Конституції України на охорону їх життя і здоров'я, оскільки відповідно до статті 50 Конституції України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди», а також про порушення передбаченого статтею 56 Конституції України права «на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень».

На думку Заявників, оскільки «справедливий перерахунок отриманих ліквідаторами заробітних плат в відповідності з фактичними обставинами виконуваних ними робіт по ліквідації Чорнобильської катастрофи не проведено станом і на сьогодні, то зменшення визнаного державою мінімуму розміру пенсій інвалідам ЧАЕС, розрахований з мінімального розміру компенсацій втраченої працездатності, є прямим порушенням вимог статті 56 Конституції України».

1.4. Приписи закону, яким до іншого закону внесено зміни, із набранням чинності є нормами закону, до якого внесено зміни. Отже, предметом конституційного контролю в цій справі є стаття 54 Закону № 796–XII у редакції Закону № 76–VIII щодо уповноваження Верховною Радою України Кабінету Міністрів України визначати своїми актами мінімальні розміри пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи.

2. Вирішуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

Україну відповідно до Конституції України проголошено, зокрема, соціальною державою (стаття 1); людину, її життя і здоров'я визнано найвищою цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3).

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що приписи статті 3 Конституції України зобов'язують державу обґрунтовувати зміну законодавчого регулювання, зокрема, щодо гарантій соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (рішення Конституційного Суду України від 17 липня 2018 року № 6-р/2018, від 22 жовтня 2020 року № 12-р/2020, Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 25 квітня 2019 року № 1-р(II)/2019).

Із припису частини першої статті 8 Конституції України, згідно з яким «в Україні визнається і діє принцип верховенства права», впливає обов'язок держави не вдаватися до свавільних дій.

Конституційний Суд України вже зазначав, що «однією з вимог принципу верховенства права (правовладдя) є вимога юридичної визначеності <...> принцип юридичної визначеності є істотно важливим у питаннях <...> дієвості верховенства права (правовладдя)» (абзац перший підпункту 2.1.1 підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020).

«Юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були зрозумілими й точними, а також, щоб їхньою метою було забезпечення передбачності ситуацій та правовідносин; юридична визначеність також означає, що держава загалом повинна додержувати взятих на себе зобов'язань щодо людей або виконувати їм обіцяне [поняття „виправданого (легітимного) очікування“]» [Доповідь про правовладдя, схвалена Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія), CDL-AD(2011)003rev, § 46, § 48].

Принцип правомірних (легітимних) очікувань є складовим елементом загального принципу юридичної визначеності та виражає ідею, що «органи публічної влади повинні не лише додержуватися приписів актів права, а й своїх обіцянок та пробуджених [у особи] очікувань. Згідно з доктриною легітимних очікувань — ті, хто чинить добросовісно на підставі права, яким воно є, не повинні відчувати краху надій щодо своїх легітимних очікувань» [спеціальне Дослідження Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) «Мірило правовладдя» CDL-AD(2016)007, пункт II.B.5.61].

Одним зі складових елементів загального принципу юридичної визначеності є вимога сталості й послідовності приписів права. «Приписи права можна змінювати, утім, за умов, що суспільство знає про це наперед і бере участь в обговоренні, а також що не буде шкідливих наслідків для легітимних очікувань» [спеціальне Дослідження Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) «Мірило правовладдя» CDL-AD(2016)007, пункт II.B.4.60].

Європейський суд із прав людини у своїй практиці виснував, що доктрина правомірних очікувань застосовується, зокрема, й щодо захисту власності відповідно до гарантій, передбачених статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція). Так, у низці рішень Європейський суд із прав людини зазначив, що задля того, щоб «очікування» було «правомірним», воно має бути конкретнішим, ніж лише надія, та має базуватися на нормі права або юридичному акті, такому як судове рішення [рішення у справі «*Kopecky v. Slovakia*» від 28 вересня 2004 року (заява № 44912/98), § 49; у справі «*Saghinadze and Others v. Georgia*» від 27 травня 2010 року (заява № 18768/05), § 103; у справі «*Bélané Nagy v. Hungary*» від 13 грудня 2016 року (заява № 53080/13), § 75].

У рішенні у справі «*Пічкур проти України*» від 7 листопада 2013 року (заява № 10441/06) Європейський суд із прав людини зазначив таке: «Якщо договірною державою має чинне законодавство, яким передбачено право на соціальні виплати, обумовлені або ж не обумовлені попередньою сплатою внесків, це законодавство слід розглядати як таке, що породжує майновий інтерес, який підпадає під межі дії статті 1 Першого протоколу до Конвенції, для осіб, на яких поширюються вимоги такого законодавства» (§ 41).

2.1. Конституцією України встановлено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави (стаття 16); кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (частина перша статті 50).

Конституційний Суд України в Рішенні від 17 липня 2018 року № 6-р/2018 виходячи зі змісту статті 16 Конституції України зазначив, що «обов'язок держави щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу зумовлює надання особливого статусу громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (абзац перший пункту 3 мотивувальної частини); «зважаючи на сутність статті 16 Конституції України, Конституційний Суд України вважає, що закріплення передбаченого у ній обов'язку держави у розділі I „Загальні засади“ Конституції України вказує на засадничий характер цього обов'язку та на необхідність виокремлення категорії громадян України, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи і потребують додаткових гарантій соціального захисту у зв'язку з надзвичайними масштабами вказаної катастрофи та її наслідків» (абзац перший пункту 4 мотивувальної частини).

2.2. На виконання покладеного статтею 16 Конституції України на державу обов'язку Україна в особі законодавця ухвалила Закон № 796–XII, у якому встановила загальний порядок реалізації права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на охорону їх життя і здоров'я та створила єдиний порядок визначення, зокрема, соціального захисту потерпілих осіб.

Метою Закону № 796–XII, що її визначено в частині першій статті 1 Закону № 796–XII, є, зокрема, захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та розв'язання пов'язаних із нею проблем медичного й соціального характеру, що виникли внаслідок радіоактивного забруднення території. Згідно з частиною другою статті 1 Закону № 796–XII державна політика в галузі соціального захисту потерпілих від Чорнобильської катастрофи базується, зокрема, на принципах пріоритету життя та здоров'я осіб, які потерпіли від Чорнобильської катастрофи, їх соціального захисту, повного відшкодування їм шкоди.

У частині першій статті 13 Закону № 796–XII передбачено, що «держава бере на себе відповідальність за завдану шкоду громадянам та зобов'язується відшкодувати її за:

1) пошкодження здоров'я або втрату працездатності громадянами та їх дітьми, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;

2) втрату годувальника, якщо його смерть пов'язана з Чорнобильською катастрофою;

3) матеріальні втрати, що їх зазнали громадяни та їх сім'ї у зв'язку з Чорнобильською катастрофою, відповідно до цього Закону та інших актів законодавства України».

Статтею 14 Закону № 796–XII визначено чотири категорії осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Пенсії таким особам встановлюються у ви-

гляді державної пенсії та додаткової пенсії за шкodu, заподіяну здоров'ю, що призначається після виникнення права на державну пенсію (частина перша статті 49 Закону № 796–XII).

Зі змісту статті 54 Закону № 796–XII випливає, що її приписи регулюють правовідносини щодо призначення двох видів державних пенсій, а саме: 1) пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, право на призначення якої мають особи, що їх віднесено до категорії 1; 2) пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Згідно з пунктом 1 частини першої статті 14 Закону № 796–XII до категорії 1 належать особи з інвалідністю «з числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та потерпілих від Чорнобильської катастрофи <...>, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, хворі внаслідок Чорнобильської катастрофи на променеву хворобу».

2.3. Дослідивши зміни законодавчого регулювання пенсійного забезпечення осіб, на яких поширюється дія статті 54 Закону № 796–XII, Конституційний Суд України виходить із того, що приписами частини четвертої цієї статті Закону № 796–XII в редакції Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“» від 6 червня 1996 року № 230/96–ВР (далі — Закон № 230/96–ВР), яка була чинною до внесення змін Законом № 76–VIII, було передбачено таке:

«В усіх випадках розміри пенсій для інвалідів, щодо яких встановлено зв'язок з Чорнобильською катастрофою, не можуть бути нижчими:

- по I групі інвалідності — 10 мінімальних пенсій за віком;
- по II групі інвалідності — 8 мінімальних пенсій за віком;
- по III групі інвалідності — 6 мінімальних пенсій за віком;
- дітям-інвалідам — 3 мінімальних пенсій за віком».

Зазначене свідчить, що законодавець, урахувавши спеціальний юридичний статус осіб, які постраждали від Чорнобильської катастрофи, на реалізацію статті 16 Конституції України установив у Законі № 796–XII саме мінімальні розміри державної пенсії для осіб із інвалідністю, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, як гарантію їх соціального захисту.

Згідно з підпунктом 13 пункту 4 розділу I Закону № 76–VIII текст статті 54 Закону № 796–XII викладено у новій редакції, за якою мінімальні розміри пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи визначає Кабінет Міністрів України в актах із відповідних питань.

Конституційний Суд України вважає, що, змінивши підпунктом 13 пункту 4 розділу I Закону № 76–VIII законодавче регулювання мінімальних розмірів державних пенсій, Верховна Рада України скасувала соціальні гарантії, передбачені частиною четвертою статті 54 Закону № 796–XII у редакції Закону № 230/96–ВР, та допустила можливість зменшення гарантованих мінімальних розмірів державних пенсій.

У Рішенні від 17 липня 2018 року № 6-р/2018 Конституційний Суд України зауважив, що «скасування пільг, компенсацій та гарантій не відповідає конститу-

ційному обов'язку держави, передбаченому у статті 16 Основного Закону України, щодо осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, тому пільги, компенсації та гарантії є такими, що захищені Конституцією України від негативних наслідків для цієї категорії осіб при внесенні змін до законодавства України» (абзац п'ятий пункту 4 мотивувальної частини).

У зв'язку з цим Конституційний Суд України зазначає, що покладення Конституцією України на державу обов'язку захищати осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, вказує на особливий статус таких осіб у контексті їх соціального захисту та охорони здоров'я, а відтак — обумовлює посилений їх соціальний захист.

2.4. Відповідно до частини третьої статті 54 Закону № 796–XII у редакції Закону № 76–VIII, яка набрала чинності з 1 січня 2015 року, умови, порядок призначення та мінімальні розміри пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи визначає Кабінет Міністрів України в актах із відповідних питань.

Мінімальні розміри пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи визначено в Порядку обчислення пенсій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України «Про підвищення рівня соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 23 листопада 2011 року № 1210 зі змінами (далі — Порядок).

Згідно з пунктом 11 Порядку мінімальний розмір пенсії становить:

«1) для учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, інших ядерних аварій та випробувань, військових навчань із застосуванням ядерної зброї:

осіб з інвалідністю I групи — 180 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

осіб з інвалідністю II групи — 160 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

осіб з інвалідністю III групи — 145 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

2) для інших осіб з інвалідністю, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою:

осіб з інвалідністю I групи — 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з 1 січня 2012 р. і 150 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з 1 липня 2012 р.;

осіб з інвалідністю II групи — 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з 1 січня 2012 р. і 125 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з 1 липня 2012 р.;

осіб з інвалідністю III групи — 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з 1 січня 2012 р. і 110 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з 1 липня 2012 р.;

3) для дітей з інвалідністю — 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

4) для непрацевдатних членів сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні:

на одного непрацевдатного члена сім'ї — 50 відсотків пенсії по інвалідності померлого годувальника;

на двох і більше непрацевдатних членів сім'ї — 100 відсотків пенсії по інвалідності померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частинами».

Відповідно до абзацу першого пункту 12 Порядку «у разі коли розмір пенсійної виплати (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги, сум індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім пенсій за особливі заслуги перед Україною) не досягає в осіб з інвалідністю — учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, I групи — 285 відсотків, II групи — 255 відсотків, III групи — 225 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працевдатність, виплачується щомісячна державна адресна допомога до пенсії у сумі, що не вистачає до зазначених розмірів».

У частині четвертій статті 54 Закону № 796–XII у редакції Закону № 230/96–ВР мінімальні розміри державної пенсії для осіб, яких віднесено до категорії 1, було визначено відповідно до розміру мінімальної пенсії за віком.

Згідно з абзацом першим частини першої статті 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058–IV зі змінами мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу встановлюється в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працевдатність, визначеного законом.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» від 15 грудня 2020 року № 1082–IX прожитковий мінімум для осіб, які втратили працевдатність, з 1 січня 2021 року встановлено в розмірі 1769 гривень.

Здійснивши порівняльний аналіз частини четвертої статті 54 Закону № 796–XII у редакції Закону № 230/96–ВР та пунктів 11, 12 Порядку, Конституційний Суд України дійшов висновку, що Кабінет Міністрів України визначив істотно менші мінімальні розміри державної пенсії особам, на яких поширюється дія статті 54 Закону № 796–XII, ніж їх було гарантовано на законодавчому рівні частиною четвертою цієї статті Закону № 796–XII у редакції Закону № 230/96–ВР. Водночас приписи статей 3, 16, 50 Конституції України у їх взаємозв'язку зобов'язують державу за будь-яких обставин забезпечити особам з інвалідністю з числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та потерпілих від Чорнобильської катастрофи, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, посилений соціальний захист, реалізацію їх права на відшкодування завданої шкоди здоров'ю.

Конституційний Суд України виходить із того, що держава може змінювати законодавче регулювання у сфері соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, проте в разі зміни такого регулювання вона не повинна вдаватися до обмежень, що порушують сутність їх індивідуальних прав, а досягнутий рівень соціального захисту має бути збережено.

Проте держава в особі Кабінету Міністрів України визначила у Порядку мінімальні розміри державної пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва

чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи у розмірах істотно менших, ніж їх було гарантовано Законом № 796–XII у редакції Закону № 230/96–ВР, знівелювавши саму сутність визначених статтями 3, 16, 50 Конституції України прав та гарантій, що фактично є недодержанням державою свого позитивного обов'язку забезпечувати цю категорію осіб гарантованим рівнем соціального захисту.

2.5. Конституційний Суд України зазначає, що статус держави — учасниці міжнародного договору, зокрема Конвенції, покладає на державу Україна низку певних зобов'язань. Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що стаття 2 «Право на життя» Конвенції передбачає позитивні зобов'язання держави-члена в таких сферах, як, зокрема, охорона здоров'я [рішення у справі «*Calvelli and Ciglio v. Italy*» від 17 січня 2002 року (заява № 32967/96); у справі «*Vo v. France*» від 8 липня 2004 року (заява № 53924/00)] та «небезпечна діяльність», у тому числі техногенні або екологічні катастрофи [рішення у справі «*Budayeva and Others v. Russia*» від 20 березня 2008 року (заяви №№ 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 та 15343/02); у справі «*Kolyadenko and Others v. Russia*» від 28 лютого 2012 року (заяви №№ 17423/05, 20534/05, 20678/05, 23263/05, 24283/05 та 35673/05); у справі «*Brincat and Others v. Malta*» від 24 липня 2014 року (заяви №№ 60908/11, 62110/11, 62129/11, 62312/11 та 62338/11)]. Міжнародні зобов'язання держави в таких сферах вимагають від національних органів влади обов'язку запровадити та вжити всіх розумних та доречних заходів (*reasonable and appropriate measures*) для гарантування прав людини, їх забезпечення, захисту та сприяння реалізації в кожному конкретному випадку.

Європейський суд із прав людини визнав, що «державі-учасниці належить певний простір обдумування [*a margin of appreciation*] при оцінюванні того, чи відмінності в інших схожих ситуаціях виправдовують неоднакове ставлення і до якої міри. Обсяг такого обдумування буде відрізнятися залежно від обставин, предмета та суті питання. Широкий простір обдумування зазвичай дозволено державі згідно з Конвенцією, коли йдеться про загальні заходи економічного чи соціального порядку» [рішення у справі «*Carson and Others v. the United Kingdom*» від 16 березня 2010 року (заява № 42184/05), § 61].

2.5.1. Подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС — екологічної катастрофи техногенного характеру, що значною мірою вплинула та продовжує впливати на здоров'я осіб, яких Законом № 796–XII віднесено до категорії 1, включає в себе гідний соціальний захист цих осіб (як відшкодування за втрачене здоров'я) та є обов'язком держави, що впливає також із міжнародних актів.

Так, згідно з Декларацією Ріо-де-Жанейро з довкілля й розвитку, що її ухвалено Конференцією Організації Об'єднаних Націй з довкілля й розвитку 3–14 червня 1992 року, «держави мають розробляти національне право щодо відповідальності й компенсації жертвам забруднення та іншої екологічної шкоди» (Принцип 13).

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй у своїй Резолюції «Зміцнення міжнародної співпраці й координація зусиль задля вивчення, пом'якшення й мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи» від 18 грудня 1991 року

№ 46/150 вказала на «потребу в подальшому зміцненні координації активних зусиль задля ретельного вивчення, пом'якшення та мінімізації радіологічних, соціально-економічних, психологічних, екологічних та пов'язаних зі здоров'ям наслідків цієї катастрофи, а також можливих факторів її довгострокового впливу <...>».

Конституційний Суд України виходить із того, що Заявники, окрім того, що є особами, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, належать до окремої, соціально найуразливішої групи осіб, а саме осіб з інвалідністю.

Згідно з Конвенцією про права осіб з інвалідністю 2006 року до осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їх повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими (абзац другий статті 1).

Відповідно до частини першої статті 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 року № 875–XII зі змінами «особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист».

Конституційний Суд України наголошує, що відповідно до статей 3, 16, 50 Конституції України у їх взаємозв'язку на державу покладено позитивний обов'язок забезпечити особам з інвалідністю з числа осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, посилений соціальний захист. Позитивний обов'язок держави у цьому разі, по суті, вимагає від неї вжити заходів підтримчої дії (*affirmative action*) з огляду на те, що йдеться про обов'язок захисту державою однієї з найуразливіших верств населення, яка того потребує.

Виокремлення законодавцем з категорії осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, осіб, які потребують особливого ставлення держави — осіб з інвалідністю з числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, а також з числа потерпілих від Чорнобильської катастрофи, — та запровадження саме для цієї категорії осіб державної пенсії й установа на рівні закону її мінімальних розмірів слід розглядати як прояв з боку держави заходів підтримчої дії для цих осіб.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України вважає, що соціальні зобов'язання держави перед громадянами, які втратили здоров'я внаслідок того, що держава свого часу зобов'язала їх взяти участь у подоланні наслідків аварії на Чорнобильській АЕС — катастрофи планетарного масштабу, та які зазнали інвалідності внаслідок таких дій, а також перед особами з інвалідністю з числа потерпілих від цієї катастрофи не мають залежати від фінансових можливостей держави та її економічного становища. Тому соціальні гарантії, зокрема й мінімальний рівень соціального захисту для цієї категорії осіб, має встановлювати законодавець. Кабінету Міністрів України як державному органу, уповноваженому розробляти проєкт закону про Державний бюджет України та забезпечувати виконання затвердженого законодавцем відповідного закону, належить визначити умови та порядок призначення встановлених законом мінімальних розмірів державної пенсії для зазначеної категорії осіб.

2.6. На підставі викладеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що частина третя статті 54 Закону № 796–XII в редакції Закону № 76–VIII щодо уповноваження Верховною Радою України Кабінету Міністрів України визначати своїми актами мінімальні розміри пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи суперечить статтям 3, 8, 16, 22, 50 Конституції України.

3. Згідно зі статтею 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю (частина перша); ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності (частина четверта).

Конституційний Суд України зазначав, що відповідно до Конституції України визнання, дотримання й захист права власності є обов'язком держави (абзац перший пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 16 жовтня 2008 року № 24-рп/2008); держава визначає та рівним чином захищає всі форми власності; кожна з них може мати свої особливості, пов'язані із законодавчо визначеними умовами та підставами виникнення або припинення права власності (абзац другий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002).

Згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; нікого не може бути позбавлено його власності інакше як в інтересах суспільства й на умовах, що їх передбачено законом і загальними принципами міжнародного права.

Європейський суд із прав людини, здійснюючи тлумачення статті 1 Першого протоколу до Конвенції як невіддільної її частини, виснував, що поняття «майно» має автономне значення, яке не залежить від формальної класифікації в національному праві та не зводиться до володіння матеріальними речами: як і матеріальні речі, певні права та інтереси, як-от активи, також можуть розглядатися як «майнові права», а отже, як «майно» для цілей цієї статті [рішення у справі *latridis v. Greece* від 25 березня 1999 року (заява № 31107/96), § 54; у справі *Beyeler v. Italy* від 5 січня 2000 року (заява № 33202/96), § 100; у справі *Broniowski v. Poland* від 22 червня 2004 року (заява № 31443/96), § 129; *Depalle v. France* від 29 березня 2010 року (заява № 34044/02), § 62; у справі *Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy* від 7 червня 2012 року (заява № 38433/09), § 171].

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини у разі невиправданого втручання держави в право особи мирно володіти своїм майном у державі виникає зобов'язання відшкодувати такій особі завдану їй шкоду. У низці рішень Європейський суд із прав людини виснував, що «баланс між загальним і суспільним інтересом та вимогами захисту індивідуальних основоположних прав <...> зазвичай досягається тоді, коли відшкодування особі, яку було позбавлено майна, обґрунтовано пов'язане з його „ринковою“ вартістю, визначеною на час позбавлення майна» [рішення у справі *Pincová and Pinc v. Czech Republic* від 5 листопада 2002 року (заява № 36548/97,) § 53; у справі *Gashi v. Croatia* від 13 грудня 2007 року (заява № 32457/05), § 41; у справі *Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia* від 8 березня 2011 року (заява № 71243/01), § 111]; «умови відшкодування є суттєвими для оцінювання справедливого балансу і, зокрема, чи не накладає оскаржуваний захід непропорційного навантаження на заявників» [рішення у справі *The Holy*

Monasteries v. Greece» від 9 грудня 1994 року (заяви № 13092/87, № 13984/88), § 71; у справі «*Platakou v. Greece*» від 11 січня 2001 року (заява № 38460/97), § 55].

Європейський суд із прав людини зазначив: «Якщо зменшення розміру пенсії або зупинення її виплати не було пов'язано з будь-якими змінами в особистих обставинах заявника, але внаслідок змін у законі або його правозастосуванні, це може призвести до втручання в права, що їх передбачено статтею 1 Першого протоколу до Конвенції; будь-яке втручання державного органу у мирне володіння майном може бути виправдано лише тоді, якщо воно відповідає легітимному суспільному (або загальному) інтересу» [рішення у справі «*Bélané Nagy v. Hungary*» від 13 грудня 2016 року (заява № 53080/13), § 86, § 113].

Конституційний Суд України виходить із того, що протягом майже 24-х років — з часу введення в дію 1 квітня 1991 року Закону № 796–XII й до набрання 1 січня 2015 року чинності Законом № 76–VIII — особам, яких віднесено до категорії 1, мінімальні розміри державної пенсії було гарантовано державою на рівні закону. Отже, Заявники могли розраховувати на розумну стабільність законодавства, а також у них були правомірні очікування, що гарантоване їм право на певний рівень соціального забезпечення буде реалізовано. Дослідивши матеріали справи та законодавство України у сфері соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, Конституційний Суд України дійшов висновку, що держава в особі Кабінету Міністрів України зменшила гарантовані мінімальні розміри державної пенсії, що їх було передбачено статтею 54 Закону № 796–XII до внесення змін Законом № 76–VIII. Наслідком ужитих державою заходів стало позбавлення Заявників майна в розумінні того, як його витлумачив Європейський суд із прав людини.

3.1. Конституційний Суд України в Рішенні від 17 липня 2018 року № 6-р/2018 виходячи зі змісту статті 16 Конституції України наголосив на конечній потребі зберегти генофонд Українського народу, яка «викликана, перш за все, незадовільною екологічною ситуацією, спричиненою, зокрема, Чорнобильською катастрофою, наслідком якої стало погіршення стану здоров'я населення, демографічний занепад, зростання смертності потерпілого від Чорнобильської катастрофи населення, захворюваності дітей, підвищення рівня інвалідизації населення. Вкрай серйозними наслідками, породженими цією катастрофою, є також проблеми соціально-психологічного характеру у постраждалих від Чорнобильської катастрофи громадян» (абзац другий пункту 3 мотивувальної частини).

На розвиток цієї юридичної позиції Конституційний Суд України зазначає, що Чорнобильська катастрофа — найбільша у світі за всю історію ядерної енергетики екологічна катастрофа техногенного характеру за кількістю загиблих, потерпілих від її наслідків осіб, масштабами радіоактивного забруднення територій насамперед в Україні. Особливо руйнівного впливу Чорнобильської катастрофи на життя, фізичне й психологічне здоров'я зазнали учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та потерпілі від Чорнобильської катастрофи, яким унаслідок цієї катастрофи встановлено інвалідність (у тому числі й діти з інвалідністю).

Конституційний Суд України наголошує, що з приписів статей 3, 16, 50 Конституції України у їх взаємозв'язку впливають не лише зобов'язання держави перед

постраждалими внаслідок Чорнобильської катастрофи громадянами України, а й гарантії щодо цієї категорії громадян. Ураховуючи наведене, а також з огляду на особливий статус постраждалих унаслідок Чорнобильської катастрофи громадян України, який впливає зі змісту статті 16 Конституції України, Конституційний Суд України вважає, що держава має відшкодувати шкоду громадянам України, на яких поширюється дія статті 54 Закону № 796–XII, завдану їм внаслідок дії частини третьої статті 54 Закону № 796–XII у редакції Закону № 76–VIII.

3.2. У Рішенні від 7 жовтня 2009 року № 25-рп/2009 Конституційний Суд України зазначив, що «відповідно до частини третьої статті 152 Конституції України матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку. Тому позитивним обов'язком держави є прийняття відповідного закону, який має визначати порядок та умови такого відшкодування» (абзац п'ятий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини).

На підставі викладеного та з метою реального поновлення у правах громадян України, на яких поширюється дія статті 54 Закону № 796–XII, Конституційний Суд України вважає, що держава зобов'язана розробити порядок (юридичний механізм) відшкодування шкоди, якої вони зазнали внаслідок дії статті 54 Закону № 796–XII у редакції Закону № 76–VIII.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97 Закону України «Про Конституційний Суд України» Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Визнати такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), частину третю статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII у редакції Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII щодо уповноваження Верховною Радою України Кабінету Міністрів України визначати своїми актами мінімальні розміри пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи.

2. Частина третя статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII у редакції Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII щодо уповноваження Верховною Радою України Кабінету Міністрів України визначати своїми актами мінімальні розміри пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи, визнана неконституційною, втрачає чинність через три місяці з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Верховній Раді України протягом трьох місяців з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення привести нормативне регулювання, встановлене статтею 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII у редакції Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII щодо уповноваження Верховною Радою України Кабінету Міністрів України визначати своїми актами мінімальні розміри пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

У разі неприведення нормативного регулювання, встановленого статтею 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII у редакції Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII щодо уповноваження Верховною Радою України Кабінету Міністрів України визначати своїми актами мінімальні розміри пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням через три місяці з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення застосуванню підлягатиме частина четверта статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII у редакції Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“» від 6 червня 1996 року № 230/96–ВР:

«В усіх випадках розміри пенсій для інвалідів, щодо яких встановлено зв'язок з Чорнобильською катастрофою, не можуть бути нижчими:

- по I групі інвалідності — 10 мінімальних пенсій за віком;
- по II групі інвалідності — 8 мінімальних пенсій за віком;
- по III групі інвалідності — 6 мінімальних пенсій за віком;
- дітям-інвалідам — 3 мінімальних пенсій за віком».

4. Громадяни України, на яких поширюється дія статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII, мають право на відшкодування шкоди, якої вони зазнали внаслідок дії частини третьої статті 54 цього закону в редакції Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine No. 1-r(II)/2020 of April 7, 2021 in the case upon the constitutional complaint of citizen Oleksandr Diachenko and other citizens of Ukraine on the compliance of paragraph 4.13 of Section I of the Law of Ukraine «On Amendments and Repeal of Certain Legislative Acts of Ukraine» of December 28, 2014 No. 76–VIII with the Constitution of Ukraine (constitutionality)

Citizens of Ukraine (a total of 62 persons) applied to the Constitutional Court to consider the issue of compliance of paragraph 4.13 of Section I of the Law of Ukraine «On Amendments and Repeal of Certain Legislative Acts of Ukraine» of December 28, 2014 No. 76–VIII with the Constitution (constitutionality).

According to paragraph 4.13 of Section I of the Law of Ukraine «On Amendments and Repeal of Certain Legislative Acts of Ukraine» of December 28, 2014 No. 76–VIII (hereinafter — the Law No. 76–VIII), the text of Article 54 of the Law of Ukraine «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Disaster» of February 28, 1991 No. 796–XII (hereinafter – the Law No. 796–XII) reads as follows:

«Disability pensions due to injury or illness, and survivors' pensions due to the Chornobyl disaster may be granted at the request of a citizen from earnings earned for work in the exclusion zone in 1986–1990, in the amount of compensation for actual losses, which is determined in accordance with the law.

In all cases, the average monthly salary for calculating the pension for work in the exclusion zone in 1986–1990 may not exceed 3.0 thousand karbovantsiv.

The conditions, procedure for granting and minimum amounts of disability pension due to injury or illness, and pension in connection with the loss of a breadwinner as a result of the Chornobyl disaster are determined by acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine on relevant issues».

The applicants are persons affected by the Chornobyl disaster and receive state disability pensions due to an injury or illness caused by the Chornobyl disaster. The applicants allege that Article 54 of the Law No. 796–XII, as amended by the Law No. 76–VIII, «contained state guarantees as to the minimum amount of pensions for the disabled of the Chornobyl Nuclear Power Plant».

Provisions of the law, by which the amendments to another law were made, with the entry into force are the norms of the law that has been amended. Thus, the subject matter of constitutional review in this case is Article 54 of the Law No. 796–XII as amended by the Law No. 76–VIII on the authorisation by the Verkhovna Rada of the Cabinet of Ministers to determine by its acts the minimum amounts of disability pensions caused by injury or illness and pensions in connection with the loss of a breadwinner as a result of the Chornobyl disaster.

In pursuance of the obligation of Article 16 of the Constitution, Ukraine, represented by the legislator, adopted the Law No. 796–XII, which established the general procedure for exercising the right of citizens affected by the Chornobyl disaster to protection of life and health and created a single procedure for determining, in particular, social protection of victims.

Article 14 of the Law No. 796–XII defines four categories of persons affected by the Chornobyl disaster. Pensions for such persons are established in the form of a state

pension and a supplementary pension for damage to health, which is granted after the right to a state pension arises (Article 49.1 of the Law No. 796–XII).

It follows from the content of Article 54 of the Law No. 796–XII that its provisions regulate the legal relationship regarding the appointment of two types of state pensions, namely:

- 1) disability pension caused by an injury or illness, the right to which is granted to persons who are classified in category 1;
- 2) pensions in connection with the loss of a breadwinner as a result of the Chornobyl disaster.

By amending paragraph 4.13 of Section I of the Law No. 76–VIII of the Legislative Regulation on Minimum State Pensions, the Verkhovna Rada abolished the social guarantees provided for in Article 54.4 of the Law No. 796–XII as amended by the Law No. 230/96–VR and allowed the possibility of reducing the guaranteed minimum state pensions.

The Constitution's obligation on the state to protect persons affected by the Chornobyl disaster indicates the special status of such persons in the context of their social protection and health care, and thus determines their enhanced social protection.

Pursuant to Article 54.3 of the Law No. 796–XII, as amended by the Law No. 76–VIII, which entered into force on January 1, 2015, the conditions, procedure for granting and minimum amounts of disability pension due to injury or illness and pension in connection with the loss of a breadwinner as a result of the Chornobyl disaster are determined by the Cabinet of Ministers in acts on relevant issues.

The minimum amount of disability pension due to injury or illness and pension in connection with the loss of breadwinner due to the Chornobyl disaster is determined in the Procedure for Calculating Pensions for Victims of the Chornobyl Disaster, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers «On Increasing the Level of Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Disaster» of November 23, 2011 No. 1210 as amended (hereinafter — the Procedure).

In Article 54.4 of the Law No. 796–XII, as amended by the Law No. 230/96–VR, the minimum state pension for persons classified in category 1 was determined in accordance with the amount of the minimum old-age pension.

The Cabinet of Ministers set significantly lower minimum state pensions for persons covered by Article 54 of the Law No. 796–XII than were guaranteed at the legislative level by paragraph four of this article of the Law No. 796–XII as amended by the Law No. 230/96–VR. At the same time, the provisions of Articles 3, 16 and 50 of the Constitution in their interconnection oblige the state under any circumstances to provide persons with disabilities from among the participants in the liquidation of the Chornobyl disaster and Chornobyl victims, for whom a causal link of disability with the Chornobyl disaster has been established, enhanced social protection, the realisation of their right to compensation for damage to health.

The state may change the legislation in the field of social protection of victims of the Chornobyl disaster, but in case of such regulation it should not resort to restrictions that violate the essence of their individual rights, and the achieved level of social protection be saved.

However, the state, represented by the Cabinet of Ministers of Ukraine, determined in the Procedure the minimum state pension for disability caused by injury or illness, and the pension in connection with the loss of a breadwinner due to the Chornobyl disaster in significantly less amount than guaranteed by the Law No. 796–XII as amended by the Law No. 230/96–VR, leveling the very essence of the rights and guarantees defined by Articles 3, 16 and 50 of the Constitution of Ukraine, which is in fact a failure of the state to fulfill its positive obligation to provide this category of persons with a guaranteed level of social protection.

In accordance with Articles 3, 16 and 50 of the Constitution of Ukraine in their interconnection, the state has a positive obligation to provide enhanced social protection to persons with disabilities from among those affected by the Chornobyl disaster. The positive duty of the state in this case essentially requires it to take affirmative action measures, given that it is the duty of the state to protect one of the most vulnerable segments of the population that needs it.

Separation by the legislator of persons with disabilities from among the participants in the liquidation of the Chornobyl nuclear power plant, as well as from the victims of the Chornobyl disaster from the category of persons affected by the Chornobyl disaster, persons in need of special treatment by the state, and the introduction of a state pension for this category of persons, as well as the establishment at the level of law of its minimum amounts should be considered as a manifestation of the state's measures of affirmative action for these persons.

Social obligations of the state to citizens who lost their health due to the fact that the state once obliged them to take part in overcoming the consequences of the Chornobyl disaster which is a global catastrophe, and who suffered disabilities as a result of such actions, as well as to persons with disabilities from among the victims of this disaster should not depend on the financial capabilities of the state and its economic situation. Therefore, social guarantees, including the minimum level of social protection for this category of persons, should be established by the legislator. The Cabinet of Ministers of Ukraine, as the state body authorised to develop a draft law on the State Budget of Ukraine and ensure the implementation of the relevant law approved by the legislator, shall determine the conditions and procedure for assigning the statutory minimum state pension for this category of persons.

The state, represented by the Cabinet of Ministers, reduced the guaranteed minimum state pension, which was provided for in Article 54 of the Law No. 796–XII, until it was amended by the Law No. 76–VIII. As a result of the measures taken by the State, the applicants were deprived of their property as understood by the European Court of Human Rights.

The provisions of Articles 3, 16 and 50 of the Constitution in their interconnection imply not only the obligations of the state to the citizens of Ukraine affected by the Chornobyl disaster, but also guarantees for this category of citizens. The state must compensate the citizens of Ukraine covered by Article 54 of the Law No. 796–XII the damage caused to them as a result of validity of Article 54.3 of the Law No. 796–XII as amended by the Law No. 76–VIII. The state is obliged to develop a procedure (legal mechanism) for compensation for the damage they have suffered as a result of validity of Article 54 of the Law No. 796 –XII, as amended by the Law No. 76–VIII.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held:

The provisions of Article 54.3 of the Law of Ukraine «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Disaster» of February 28, 1991 No. 796–XII as amended by the Law of Ukraine «On Amendments and Repeal of Certain Legislative Acts of Ukraine» of December 28, 2014 No. 76–VIII on authorisation by the Verkhovna Rada of Ukraine of the Cabinet of Ministers of Ukraine to determine by its acts the minimum amounts of disability pension caused by injury or illness and pension in connection with the loss of a breadwinner as a result of the Chornobyl disaster is declared as such that does not comply with the Constitution of Ukraine (is unconstitutional) and shall cease to be valid three months after the date of the adoption of this Decision by the Constitutional Court.

The Verkhovna Rada within three months from the date of the Constitutional Court’s adoption of this Decision is to bring the normative regulation established by Article 54 of the Law of Ukraine «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Disaster» of February 28, 1991 No. 796–XII as amended by the Law of Ukraine «On Amendments and Repeal of Certain Legislative Acts of Ukraine» of December 28, 2014 No. 76–VIII on authorisation by the Verkhovna Rada of Ukraine of the Cabinet of Ministers of Ukraine to determine by its acts the minimum amounts of disability pension caused by injury or illness and pension in connection with the loss of a breadwinner as a result of the Chornobyl disaster into conformity with the Constitution and this Decision.

In case of non-compliance of the normative regulation established by Article 54 of the Law of Ukraine «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Disaster» of February 28, 1991 No. 796–XII as amended by the Law of Ukraine «On Amendments and Repeal of Certain Legislative Acts of Ukraine» of December 28, 2014 No. 76–VIII on authorisation by the Verkhovna Rada of Ukraine of the Cabinet of Ministers of Ukraine to determine by its acts the minimum amounts of disability pension caused by injury or illness and pension in connection with the loss of a breadwinner as a result of the Chornobyl disaster with the Constitution and this Decision within three months from the date of the Constitutional Court’s adoption of this Decision, Article 54.4 of the Law of Ukraine «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Disaster» of February 28, 1991 No. 796–XII as amended by the Law «On Amendments to the Law of Ukraine “On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Disaster”» of June 6, 1996 No. 230/96–VR will be applied.

Citizens of Ukraine covered by Article 54 of the Law of Ukraine «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Disaster» of February 28, 1991 No. 796–XII have the right to compensation for damage they have suffered as a result of Article 54.3 of this law as amended by the Law of Ukraine «On Amendments and Repeal of Certain Legislative Acts of Ukraine» of December 28, 2014 No. 76–VIII.

References:

Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:

- No. 3-rp/2002 of February 12, 2002;
- No. 24-rp/2008 of October 16, 2008;
- No. 25-rp/2009 of October 7, 2009;
- No. 6-r/2018 of July 17, 2018;
- No. 1-r(II)/2019 of April 25, 2019;

No. 5-r(II)/2020 of June 18, 2020;
No. 12-r/2020 of October 22, 2020.

Report on the rule of law, adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011), CDL-AD(2011)003rev.

Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016), CDL-AD(2016)007.

Judgments of the European Court of Human Rights:

- «Kopecky v. Slovakia» of 28 September 2004 (application no. 44912/98);
- «Saghinadze and Others v. Georgia» of 27 May 2010 (application no. 18768/05);
- «Béláné Nagy v. Hungary» of 13 December 2016 (application no. 53080/13);
- «Calvelli and Ciglio v. Italy» of 17 January 2002 (application no. 32967/96);
- «Vo v. France» of 8 July 2004 (application no. 53924/00);
- «Budayeva and Others v. Russia» of 20 March 2008 (applications no. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02);
- «Kolyadenko and Others v. Russia» of 28 February 2012 (applications no. 17423/05, 20534/05, 20678/05, 23263/05, 24283/05 and 35673/05);
- «Brincat and Others v. Malta» of 24 July 2014 (applications no. 60908/11, 62110/11, 62129/11, 62312/11 and 62338/11);
- «Carson and Others v. the United Kingdom» of 16 March 2010 (application no. 42184/05);
- «Iatridis v. Greece» of 25 March 1999 (application no. 31107/96);
- «Beyeler v. Italy» of 5 January 2000 (application no. 33202/96);
- «Broniowski v. Poland» of 22 June 2004 (application no. 31443/96);
- «Depalle v. France» of 29 March 2010 (application no. 34044/02);
- «Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy» of 7 June 2012 (application no. 38433/09);
- «Pincová and Pinc v. Czech Republic» of 5 November 2002 (application no. 36548/97);
- «Gashi v. Croatia» of 13 December 2007 (application no. 32457/05);
- «Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia» of 8 March 2011 (application no. 71243/01);
- «The Holy Monasteries v. Greece» of 9 December 1994 (applications no. 13092/87, 13984/88);
- «Platakou v. Greece» of 11 January 2001 (application no. 38460/97);
- «Pichkur v. Ukraine» of 7 November 2013 (application no. 10441/06).

The Rio Declaration on Environment and Development, adopted by the United Nations Conference on Environment and Development on June 3–14, 1992;

United Nations General Assembly Resolution of December 18, 1991, on «Strengthening International Cooperation and Coordinating Efforts to Study, Mitigate and Minimize the Consequences of the Chornobyl Accident» No. 46/150;

2006 Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

Separate opinion:

Judge of the Constitutional Court of Ukraine V. Lemak expressed his separate opinion.

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Лемака В. В.
стосовно Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)
від 7 квітня 2021 року № 1-р(II)/2021 у справі за конституційною
скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича
та інших громадян України щодо відповідності Конституції України
(конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України
«Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність,
деяких законодавчих актів України»
від 28 грудня 2014 року № 76–VIII

Підтримуючи Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 7 квітня 2021 року № 1-р(II)/2021 у справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII (далі — Рішення), вважаю за необхідне скористатися своїм правом відповідно до статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» викласти окрему думку стосовно Рішення.

Підтримав Рішення з двох мотивів: 1) без сумніву, здійснюючи свій конституційний обов'язок щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи (стаття 16 Конституції України), **держава, крім іншого, має позитивний обов'язок запровадити особливу систему соціального захисту осіб, постраждалих від цієї катастрофи громадян, які потребують додаткових гарантій у цій сфері**; 2) Конституційний Суд України (далі — Суд) відтермінував на три місяці втрату чинності визнаною неконституційною частиною третьою статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII (далі — Закон № 796) у редакції Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII (далі — Закон № 76) щодо уповноваження Верховною Радою України Кабінету Міністрів України визначати своїми актами мінімальні розміри пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи. Це означає, що **законодавець може впорядкувати це питання у вказаний період, наблизивши відповідні положення законів та актів уряду стосовно пенсії особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, до норм і цінностей, визначених Конституцією України**.

Щиро сподіваюся, що створення чіткої, стабільної та внутрішньо узгодженої судової практики щодо соціальних прав осіб є необхідним для ефективного здійснення місії Судом стосовно захисту ним верховенства Конституції України, прав і свобод людини, однак не можу погодитися з методологічним підходом,

застосованим у Рішенні, та окремими аргументами, викладеними в ньому, виходячи з такого.

I. Щодо предмета конституційного контролю

Заявники звернулися до Суду з клопотанням розглянути питання щодо конституційності виключення підпунктом 13 пункту 4 розділу I Закону № 76 частини четвертої статті 54 Закону № 796, якою визначалися мінімальні розміри пенсій для осіб з інвалідністю, щодо яких встановлено зв'язок з Чорнобильською катастрофою.

Суд, однак, не погодився з таким окресленням предмета конституційного контролю і в Рішенні зазначив: «Приписи закону, яким до іншого закону внесено зміни, із набранням чинності є нормами закону, до якого внесено зміни. Отже, предметом конституційного контролю в цій справі є стаття 54 Закону № 796–XII у редакції Закону № 76–VIII» (підпункт 1.4 пункту 1 мотивувальної частини). Цей підхід є неправильним.

Справді, зазвичай перевірки на конституційність підлягають норми чинної редакції закону (які є частиною «тіла закону»), а не ті норми закону, якими були внесені зміни і які після цього стають невід'ємною частиною закону, до якого ці зміни були внесені. Однак у цьому випадку діє виняток — закони про внесення змін до інших законів мають стати предметом конституційного контролю в тих випадках, зокрема, коли таким законом виключається норма (окреме положення) з попередньої редакції закону, на яку спиралося правове становище заявників, а відтак відновлення такого становища є можливим лише шляхом оскарження саме «транзитивної» норми. Отже, **у цій справі предметом конституційного контролю мав бути саме підпункт 13 пункту 4 розділу I Закону № 76**, що має наслідком виключення відповідної норми статті 54 Закону № 796, а не положення нової редакції (заново врегульованої) статті 54 Закону № 796 на місці вилученої норми.

Резюме: заявники в конституційній скарзі правильно окреслили предмет конституційного контролю, однак Суд обрав інший варіант. Неточне визначення предмета конституційного контролю зумовило недоліки в аргументації Рішення.

II. Визнано неконституційною норму Закону № 796, яка прямо не стосувалася державного втручання до прав заявників

Фабула справи така. Група осіб звернулася до Суду з клопотанням про захист своїх прав, розуміючи під ними індивідуальні інтереси щодо певного розміру пенсій за інвалідністю, який гіпотетично міг би бути в разі чинності статті 54 Закону № 796 у редакції до внесення змін Законом № 76 у грудні 2014 року.

На момент подання конституційної скарги у 2018 році мінімальний розмір пенсій для цієї категорії осіб вже було встановлено Порядком обчислення пенсій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1210 зі змінами (далі — Постанова), а не законами України. Однак заявники, не маючи права шля-

хом подання конституційної скарги оспорити Постанову Уряду України, оспорили положення Закону № 76, яким було виключено норму Закону № 796, яка встановлювала мінімальний розмір пенсії цим особам (з прив'язкою до розміру мінімальної пенсії). Проте Суд визначив предметом конституційного контролю саме положення статті 54 Закону № 796, яке жодною мірою не спричинило (і не могло спричинити) порушення прав заявників. Річ у тім, що названою нормою Закону № 796 **Верховна Рада України тільки уповноважила Кабінет Міністрів України** вирішити це питання, тобто встановити мінімальний розмір пенсії. Ще раз — те, що парламент уповноважив Уряд України встановити мінімальний розмір пенсії, не перебуває в причинно-наслідковому зв'язку із самим розміром пенсії. **Заявники в своїх доводах гіпотетично припустили, що якби парламент не зробив цього, то й розмір пенсії був би іншим.** Громадяни нерідко помиляються, шукаючи аргументи для задоволення індивідуального інтересу, але в цьому випадку Суд несподівано погодився з їхнім припущенням, пов'язавши питання, які логічно не є пов'язаними.

Резюме: Суд замість перевірки припущення, **чи положення Закону № 796 безпосередньо порушило права людини**, *a priori* погодився з ним, хоча насправді державне втручання до правового становища заявників мало місце у зв'язку з прийняттям Постанови, спрямованої на реалізацію положення статті 54 Закону № 796. На моє переконання, щоб стверджувати подібне, Суд повинен був установити, що саме положення Закону № 796 реально впливає на правове становище заявників у поточний час і безпосередньо, а заявники, своєю чергою, зазнають впливу саме від його дії (юридичних наслідків, спричинених ним), а не від акта, спрямованого на його виконання. Однак це лише половина проблеми.

III. Реальне чи гіпотетичне порушення прав заявників

Друга половина проблеми ще суттєвіша. **Питання стоїть так: чи було взагалі порушення прав людини в цьому випадку?** Суд повинен був це аргументовано встановити. Як було сказано, Суд погодився з припущенням, що якби парламент не уповноважив Уряд України на встановлення мінімального розміру пенсії для осіб з інвалідністю, щодо яких встановлено зв'язок з Чорнобильською катастрофою, то положення Закону № 796 передбачали б вищий розмір пенсії, ніж той, що встановлений Постановою. Суд погодився ще з одним припущенням — якби було залишено формулу нарахування пенсій на основі мінімальної пенсії (так було з 1996 року) і не було введено Постановою з 2012 року нову розрахункову величину — прожитковий мінімум, то розмір пенсії для заявників був би на сьогодні істотно вищим. Однак раціонально таке можна припустити лише, якщо припустити неможливе — завчасно знати, як саме протягом двадцяти п'яти років змінюватимуться ці дві розрахункові величини в співвідношенні між собою, більше того, припустити, що парламент не має повноважень змінити одне чи інше. Проте Суд все ж погодився з серією припущень, упустивши головне для констатації порушення права людини в соціальній сфері — чи було, власне, зменшення розміру пенсії?

Суд не врахував того, що могла бути й інша ситуація — парламент чи уряд могли підняти розмір прожиткового мінімуму, а не розмір мінімальної пенсії, чи

зробити їх комбінаційний зв'язок або запровадити нову формулу нарахування розміру мінімальної пенсії, дотримуючись головного — гарантування встановленого стандарту цього соціального права, тобто недопущення зменшення розміру пенсії для цієї категорії осіб.

Важливо при цьому підкреслити, що розмір мінімальної пенсії для заявників упродовж більше двох десятиліть не був зменшений, а постійно збільшувався, в тому числі й від часу набрання чинності Законом № 76 з 1 січня 2015 року. Звісно, індивідуальний інтерес заявників до обсягів такого зростання не був задоволений, що викликає моральну солідарність з ними, виходячи з міркувань справедливості та милосердя.

Однак не кожен індивідуальний інтерес набуває рангу гарантованого Конституцією України права людини. **Темпи зростання мінімального розміру пенсій, як і мінімального розміру заробітної плати чи інші подібні питання, не можуть стати продуктом діяльності судової влади**, оскільки йдеться про здійснення соціальної політики держави, що є відповідно до Конституції України прерогативою політичних гілок влади (парламенту і уряду), які вживають для цього демократичні інструменти (компроміс, переговори). Виняток із цього становить лише ситуація, коли суд встановлює таке порушення сутності соціального права, яке ставить людину в умови, несумісні з її гідністю.

Тим не менш, Суд, по суті, сформулював нове конституційне право людини — право на захист припущень щодо зростання певного розміру пенсії, тобто право на формулу гіпотетичного нарахування пенсії. Такий підхід не є вірним. **Легітимні очікування особи, які підлягають конституційному захисту, полягають не в формулі обрахунку розміру соціальної виплати, а в певному розмірі такої виплати**, і саме в цьому полягає раціональний «майновий інтерес» особи, який підпадає під захист статті 1 Першого протоколу до Конвенції захисту прав людини і основоположних свобод 1950 року, як багаторазово підкреслював Європейський суд з прав людини. До того ж **не може бути виведено конституційне право на формулу обрахунку соціальної виплати**. Порушення встановленого законом «майнового інтересу», тобто порушення права власності, підлягає конституційному захисту лише там і тоді, де і коли особі-заявнику завдано реальної майнової шкоди.

IV. Чи справді парламент вийшов за межі конституційних повноважень у цьому випадку?

Повернімося до того, чи справді, як стверджує Суд у Рішенні, парламент не може законом передати повноваження Уряду України на встановлення розміру пенсій? З цією метою уважно прочитаємо Конституцію України стосовно повноважень органів державної влади на формування і проведення політики у сфері соціального захисту (пенсії, очевидно, належать до цього питання), в Основному Законі України зосереджено відповідні прерогативи в повноваженнях двох органів державної влади. І парламент, і Уряд України наділені конституційними повноваженнями з цього питання, однак наділені по-різному. Верховна Рада України затверджує Державний бюджет України (пункт 4 частини першої статті 85 Кон-

ституції України), традиційно включаючи до нього базові показники (і розрахункові величини) соціальних та інших витрат. Крім того, згідно з пунктом 6 частини першої статті 92 Конституції України виключно законами України визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення.

Натомість Кабінет Міністрів України забезпечує проведення, крім інших, також політики у сфері соціального захисту (пункт 3 статті 116 Конституції України).

Якщо добросовісно співвіднести вживані конституційні синтагми «визначати основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення» (для парламенту) і «забезпечувати проведення політики в сфері соціального захисту» (для Уряду України), то висновок очевидний — конкретний розмір пенсій для певних категорій населення повинен встановлювати саме Кабінет Міністрів України, оскільки це є питанням забезпечення проведення соціальної політики.

Резюме: з наведеного випливає, що парламент не вийшов за межі своїх конституційних повноважень, коли в нормі Закону № 796 уповноважив Уряд України визначати умови нарахування й розмір відповідних пенсій, а відтак не порушив статті 6 і 19 Основного Закону України.

V. Щодо резолютивної частини Рішення

Відповідно до пункту 4 резолютивної частини Рішення громадяни України, на яких поширюється дія статті 54 Закону № 796, мають право на відшкодування шкоди, якої вони зазнали внаслідок дії частини третьої статті 54 Закону № 796 в редакції Закону № 76.

Не можу погодитись з такою позицією, оскільки Суд *de-facto* поширив дію юридичних наслідків Рішення від початку дії статті 54 Закону № 796 в редакції Закону № 76, застосовуючи принцип *ex tunc* (зворотного ефекту юридичних наслідків судового рішення).

Однак відповідно до частини другої статті 152 Основного Закону України закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Наведене свідчить, що рішення Конституційного Суду України діють лише за принципом *ex nunc*, в окремих випадках *pro futuro*. Природу конституційності актів слід відрізнати від природи їх законності, яка встановлюється адміністративними судами, оскільки розуміння конституційності, зокрема тексту конституції, конституційних прав і свобод, цінностей конституції, пов'язане не з формальними чинниками, а з еволюцією суспільства, його ціннісного виміру, розвитку культури, ментальності, а також інших суспільних та історичних контекстів. З іншого боку, часові параметри є одним із важливих критеріїв оцінки конституційності, зокрема в частині оцінки допустимості обмежень прав людини.

Юридичним наслідком рішень Суду, зокрема за результатом розгляду конституційних скарг, відповідно до процесуальних законів України, є можливість перегляду з виключних підстав судових рішень, якими закінчено розгляд справи і які набрали законної сили, а не на відшкодування шкоди певними особами. У такий спосіб заявники долають *res judicata*, досягають можливості нового розгляду юридичного спору, в якому вони є стороною. Водночас, якщо навіть оспорюване

положення закону визнається неконституційним, рішення органу конституційної юрисдикції не підмінє розгляду юридичного спору по суті судами системи судоустрою України з урахуванням нової правової ситуації (втрати чинності оспорюваними положеннями правового акта).

VI. Щодо методики оцінки конституційності державного втручання до соціальних прав

Розгляд цієї справи, як і інших аналогічних, свідчать про недостатність розробки доктрини судового контролю конституційності державного втручання до соціальних прав людини. В чому специфіка такого судового контролю?

Ресурси. Зміст і обсяг соціальних прав у сучасній державі визначаються не тільки амбіціями політичних сил після останніх чи напередодні наступних виборів, а й деякими об'єктивними чинниками — ступенем солідарності суспільства з особою, з одного боку, та економічними можливостями суспільства й доступними ресурсами, з іншого боку. Іншими словами, у соціальних правах більшою мірою проявляється ступінь соціального та економічного розвитку суспільства, ніж у інших групах прав людини. Хочу підкреслити, що хоча доступ до ресурсів є умовою гарантії всіх видів прав людини (наприклад, право на життя залежить від діяльності оснащеної поліції та інших безпекових органів, які вимагають постійного державного фінансування), однак соціальні права супроводжуються додатковою ресурсною ознакою, яка «невидима» в інших групах прав людини — ресурс прикладається до конкретної категорії осіб, виходячи з їх індивідуального статусу (наприклад, студенти, пенсіонери, особи з інвалідністю). У свою чергу судові рішення стосовно соціальних прав, по суті, стосуються **перерозподілу ресурсів, які завжди є обмеженими**. Йдеться про пошук балансу між індивідуальними інтересами кожного на гідне життя, яке може бути піддане свавільному посяганням через неприпустиме зниження встановлених стандартів, та публічним інтересом, за яким стоять платники податків. Як не допустити, з одного боку, жорстоке і нелюдське ставлення до особи, позбавленої можливості нормально харчуватися, мати дах над головою та мати доступ до елементарної медичної допомоги, щоб не жити в страху за завтрашній день, а з іншого боку, як не допустити «жорстоке ставлення до платників податків» (англійський вислів) — суди нерідко позбавлені інструментів вирішення подібних складних суспільних питань, які є предметом політичного вибору.

Очевидно, що за допомогою юридичних аргументів непросто вирішити, що є справедливіше (що є більш «конституційнішим»?!) — право на допомогу матері з першою дитиною чи лише з другою, чи розмір такої допомоги слід подвоїти (чи потроїти) при народженні третьої дитини. Все це може бути більш оптимально вирішено в рамках демократичного політичного процесу, оскільки йдеться про формування і здійснення державної політики, втіленої у рішеннях органів державної влади (парламенту, уряду), яким доступні знання про реальну економічну ситуацію, наявність ресурсів і які спроможні чіткіше сприймати уявлення суспільства про справедливість із цих питань.

Прикордонні межі з іншими правами людини. Емпіричне підтвердження порушень соціальних прав та потреба в їх конституційному захисті найбільш чітко

проявляється в тих ситуаціях, коли йдеться, по суті, про соціальні аспекти інших основних прав людини. Наприклад, очевидно, що право на медичну допомогу критично може бути порушено у випадку смерті людини, коли право на життя особи зазнало посягання через медичний аспект.

В одній із класичних справ у цій сфері Апеляційного комітету Палати Лордів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Ірландії, які ілюструють такий підхід (*R. (Adam and Limbuela) v. Secretary of State for the Home Department (November 3, 2005)*), йдеться про те, що ненадання державою підтримчих дій заявникам призводить до такої ситуації й такого безпорадного стану людини, через яку вона опиняється в нелюдських і принизливих умовах, що порушує статтю 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Повертаючись до справи, в якій Суд ухвалив Рішення, звертаю увагу на потребу в аргументації зв'язку між розміром основного джерела доходу непрацездатних осіб (пенсії), втрата працездатності яких перебуває у причинному зв'язку з Чорнобильською катастрофою та ліквідацією її наслідків, і потребою в медичних послугах для підтримання здоров'я цих осіб. **Якщо такий зв'язок є порушенням, має місце очевидне посягання не тільки на одне із соціальних прав, а й на право кожного на життя та право кожного на повагу до його людської гідності** (статті 27, 28 Конституції України). Однак подібний зв'язок необхідно встановити в мотивувальній частині судового рішення.

Потреба аналізу повного соціально-правового статусу особи. Специфіка соціальних прав полягає в тому, що особа, яка претендує на визнання конституційного захисту її соціального права, повинна довести (а суд — підтвердити), що втручання в її конкретне соціальне право, виражене у соціальній виплаті, яка є основним джерелом її існування, не компенсоване іншим засобом соціальної підтримки. Якщо держава скасувала допомогу у зв'язку з народженням дитини, однак запровадила при цьому збільшення розміру допомоги у зв'язку з доглядом за дитиною, очевидно, що ці два сегменти не можна розглядати ізольовано. Вивчити в повному обсязі соціально-правовий статус особи — обов'язок суду, який розглядає відповідну справу.

Інший приклад. Держава зменшує коефіцієнт перерахунку пенсій для колишніх державних службовців від 0,8 окладу працюючих державних службовців до коефіцієнта 0,5, однак при цьому сам оклад працюючих державних службовців зростає у два рази. Звісно, ці речі не можуть не бути тісно пов'язаними.

У рамках цієї справи Суд не дослідив повного соціально-правового статусу осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, зокрема наявність інших підтримчих дій з боку держави стосовно них (йдеться про пільги: медичні, безоплатне забезпечення путівками, виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 % середньої заробітної плати, переважне право на залишення на роботі, виплати працюючим інвалідам, знижка 50 % на оплату за користування житлом, відшкодування 50 % вартості палива, інші житлові, транспортні, освітні, податкові пільги, соціальні послуги тощо). Таке дослідження могло не дати іншого результату, ніж закладено в Рішенні, однак воно набуло би раціонально вмотивованого характеру.

Особливості критеріїв оцінки конституційності державного втручання в соціальні права. На мою думку, слід виокремити три критерії оцінки конституційності державного втручання в соціальні права:

1) розуміння соціальних прав зосереджене на законодавчому та підзаконному регулюванні, а не на конституційному рівні. Ця група прав більш очевидно обмежена законом, оскільки прерогатива законодавця в цій сфері означає непряме обмеження соціальних прав.

З цього випливає, що обсяг судового конституційного контролю стосовно законів, які встановлюють певні засоби щодо здійснення соціальних прав, є істотно вужчим порівняно з ситуаціями, коли предмет конституційного контролю охоплює інші види прав людини (громадянські й політичні). Щоразу, коли суд оцінює законодавчий обсяг здійснення соціального права, існує потенційна загроза його втручання до проведення соціальної, економічної та фінансової політики держави. Це є підставою для раціонального судового самообмеження. Однак із цього правила є виняток — саме суд повинен оцінити конституційний спосіб виконання та застосування закону, спрямованого на здійснення соціальних прав, до осіб, права яких можуть бути порушені;

2) хоча законодавець або уряд зазвичай наділені конституційним повноваженням регулювати здійснення соціальних прав, це не означає, що вони можуть робити це свавільно. Законодавець може регулювати обсяг і здійснення соціальних прав, однак він не може їх заперечити, критично і довільно обмежити їх сутність, тобто заборонено свавілля в засобах, які обираються для регулювання. Перевірка цих засобів на конституційність з огляду на тести раціональності та пропорційності є так само обов'язковою, як і перевірка засобів втручання в інші види прав людини. Тест на раціональність є дещо «м'якшим варіантом» перевірки конституційності вжитого законодавчого засобу порівняно з тестом на пропорційність і зазвичай має такі етапи: а) визначення сутності (ядра) соціального права; б) оцінка впливу вжитого засобу на саму сутність соціального права (якщо «не впливає», то суд переходить до наступних кроків, а якщо «впливає», то застосовується стандартний тест пропорційності); в) оцінка того, чи переслідує вжитий засіб законну мету, чи йдеться про довільне істотне зменшення (зниження) загального стандарту прав людини; г) розгляд питання про те, чи є юридичний засіб, вжитий для досягнення легітимної мети, обґрунтованим (раціональним), хоча і не обов'язково найкращим, найдоцільнішим, найефективнішим чи наймудрішим (див. напр., Рішення Конституційного Суду Чеської Республіки від 20 травня 2008 року).

Важливо розуміти, що сутність соціальних прав людини передбачає, що необмежене ядро права (стандарт, який не може бути заперечений державним втручанням) є вужчим, ніж у інших видах прав людини, однак визначається за тією ж методикою — через збереження мети та призначення цих прав, які кумулятивно **зосереджені на позитивних обов'язках держави щодо гарантування людині умов життя, сумісних з її гідністю та свободою**;

3) на відміну від інших видів прав людини, у сфері соціальних прав людини особливо важливою є необхідність правового регулювання з боку уповноважених державних органів. Наприклад, умови й порядок отримання соціальної допомоги потребують регулювання, без якого право на допомогу залишається ілюзорним. Це означає також, що відсутність такого регулювання (законодавча прогалина) може бути оцінена як порушення соціального права людини.

Суддя
Конституційного Суду України

В. ЛЕМАК

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ДРУГИЙ СЕНАТ

у справі за конституційною скаргою Публічного акціонерного товариства акціонерний комерційний банк «ІНДУСТРІАЛБАНК» щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Цивільного кодексу України

м. Київ
28 квітня 2021 року
№ 2-р(II)/2021

Справа № 3-95/2020(193/20)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі суддів:

Головатого Сергія Петровича — головуючого,
Лемака Василя Васильовича,
Мойсика Володимира Романовича,
Первомайського Олега Олексійовича — доповідача,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Юровської Галини Валентинівни,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Публічного акціонерного товариства акціонерний комерційний банк «ІНДУСТРІАЛБАНК» щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Цивільного кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Первомайського О. О. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Публічне акціонерне товариство акціонерний комерційний банк «ІНДУСТРІАЛБАНК» (далі — Товариство) звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням розглянути питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Цивільного кодексу України (далі — Кодекс).

Згідно з частиною третьою статті 13 Кодексу «не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах».

Відповідно до частини третьої статті 16 Кодексу «суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень частин другої — п'ятої статті 13 Кодексу».

1.1. Зі змісту конституційної скарги та інших матеріалів справи вбачається, що у грудні 2016 року Товариство звернулося до суду з позовом до Відділу урядового фельд'єгерського зв'язку Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації в місті Запоріжжі про стягнення збитків у сумі 2 749 201,39 грн. Позовні вимоги було обґрунтовано тим, що внаслідок неналежного виконання відповідачем зобов'язань за договором від 5 лютого 2010 року № 66/10, а саме «недоставленням до пункту призначення цінного відправлення оголошеною цінністю 2 749 201,39 грн., позивач поніс збитки у зазначеному розмірі».

Судовими рішеннями першої та апеляційної інстанцій Товариству було відмовлено в задоволенні позову. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду постановою від 10 березня 2020 року касаційну скаргу Товариства залишив без задоволення та висловив позицію, відповідно до якої «намагання позивача пересилати грошові кошти способом, який прямо заборонений законом, є формою зловживання правом... Зловживання правом як таке не підлягає судовому захисту».

1.2. На думку Товариства, частина третя статті 13, частина третя статті 16 Кодексу не відповідають вимогам частин першої, другої статті 8, частини четвертої статті 13, частин першої, четвертої статті 41, частин першої, другої статті 55, частини другої статті 58 Конституції України.

Зокрема, Товариство вважає, що застосовані в його справі судами оспорювані приписи Кодексу «не відповідають принципу верховенства права, їх зміст викладений узагальнено і абстрактно. Вони не містять жодних чітких критеріїв та/або обставин та/або умов, які підлягають установленню та оцінці судом для того, щоб кваліфікувати діяння особи (а тим більше сторони приватноправового договору) як зловживання правом». На думку Товариства, така юридична невизначеність оспорюваних приписів Кодексу «порушує конституційне право Скаржника на власність, її непорушність та захист прав власності судом».

Обґрунтовуючи свої твердження, Товариство посилається на Конституцію України, окремі рішення Конституційного Суду України, практику Європейського суду з прав людини, Кодекс, а також судові рішення в його справі.

2. Вирішуючи питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із такого.

2.1. Згідно зі статтею 8 Основного Закону України в Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша); Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга).

У частині четвертій статті 13 Конституції України зазначено, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки; усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Статтею 41 Основного Закону України встановлено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної,

творчої діяльності (частина перша); ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним (частина четверта).

Відповідно до статті 55 Основного Закону України права і свободи людини і громадянина захищаються судом (частина перша); кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина друга).

Згідно з частиною другою статті 58 Конституції України ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

2.2. Відповідно до юридичних позицій Конституційного Суду України, що є значущими для цієї справи:

— власність гарантує не лише права власників, а й зобов'язує, покладає на них певні обов'язки; саме про це йдеться у статтях 13 і 41 Конституції України, відповідно до яких використання власності не може завдавати шкоди людині, правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства; отже, для реалізації закріпленого в Конституції України права власності потрібні галузеві закони, які встановлюють конкретні норми використання власником належного йому майна з урахуванням інтересів усіх суб'єктів правовідносин (абзац четвертий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002);

— Конституція України гарантує кожному судовий захист його прав у межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства України; норми, що передбачають вирішення спорів, зокрема про поновлення порушеного права, не можуть суперечити принципу рівності усіх перед законом та судом і у зв'язку з цим обмежувати право на судовий захист (абзац третій пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002);

— «Вимогою верховенства права є дотримання принципу юридичної визначеності, що обумовлює однакове застосування норми права, недопущення можливостей для її довільного трактування.

Юридична визначеність норми права є ключовою умовою забезпечення кожному ефективного судового захисту незалежним судом» (абзаци перший, другий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 11 червня 2020 року № 7-р/2020).

2.3. Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція) встановлено, що «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення» (перше речення пункту 1 статті 6).

Під зловживанням правом у аспекті пункту 3 статті 35 Конвенції Європейський суд з прав людини розуміє у звичайному значенні, прийнятому загальною теорією права, зокрема, факт, що володілець права здійснює його поза призначенням упереджено [рішення у справі «*Miro ubovs and Others v. Latvia*» від 15 вересня 2009 року (заява № 798/05), § 62].

3. Оспорювані приписи Кодексу встановлюють юридичні наслідки для особи, яка, зокрема, зловживає своїми правами, а також право суду відмовити в захисті цивільного права та інтересу особи в разі встановлення судом факту такого зловживання.

Обґрунтовуючи невідповідність частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Кодексу частині першій статті 8 Конституції України, Товариство стверджує, що «зміст указаних норм викладений узагальнено та абстрактно», а також, що «вони не містять жодних чітких критеріїв та/або обставин та/або умов, які підлягають установленню та оцінці судом для того, щоб кваліфікувати діяння особи (а тим більше сторони приватноправового договору) як зловживання правом».

3.1. У Конституції України зазначено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8).

Одним зі складників принципу верховенства права є юридична визначеність.

Конституційний Суд України у Рішенні від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 вказав, зокрема, таке: «юридична визначеність передбачає, що законодавець повинен прагнути чіткості та зрозумілості у викладенні норм права. Кожна особа залежно від обставин повинна мати можливість орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних юридичних наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права» (абзац шостий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

3.2. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини «Припис не може розглядатись як „право“, якщо його не сформульовано з достатньою мірою чіткості, даючи громадянину змогу регулювати свою поведінку: громадянин повинен мати змогу (отримавши при потребі відповідну пораду) передбачити — до тієї міри, що є допустимою за конкретних обставин, — наслідки, що їх може спричинити конкретна дія» [рішення у справі «*The Sunday Times v. The United Kingdom* (№. 1)» від 26 квітня 1979 року (заява № 6538/74), § 49].

Розвиваючи цю юридичну позицію у контексті підтвердження або спростування юридичної визначеності приписів права, що надають дискрецію суб'єктам правозастосування, Європейський суд з прав людини у справах «*Malone v. The United Kingdom*» від 2 серпня 1984 року (заява № 8991/79), § 66, «*Margareta and Roger Andersson v. Sweden*» від 25 лютого 1992 року (заява № 12963/87), § 75 зазначає, зокрема, таке: «Припис права, що ним дозволено діяти на власний розсуд (дискрецію), сам по собі не є таким, що є несумісним із такою вимогою, за умови, що обсяг такої дискреції та спосіб її реалізації визначено з достатньою мірою чіткості — з урахуванням правомірної (легітимної) мети щодо питання, яке є предметом розгляду, з тим, щоб особі було забезпечено належний захист від свавільного втручання» [рішення у справі *Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom* від 13 липня 1995 року (заява № 18139/91), § 37].

3.3. У Доповіді про правовладдя, схваленій Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на її 86-му пленарному засіданні, яке

відбулося 25–26 березня 2011 року, CDL-AD(2011)003rev (далі — Доповідь про правовладдя), вказано, що «юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були зрозумілими й точними, а також, щоб їхньою метою було забезпечення передбачності ситуацій та правовідносин» (перше речення § 46).

3.4. Оцінюючи оспорювані приписи Кодексу в аспекті їх відповідності вимозі юридичної визначеності, Конституційний Суд України виходить із того, що згідно зі статтею 4 Кодексу основу цивільного законодавства України становить Конституція України (частина перша); основним актом цивільного законодавства України є Кодекс; актами цивільного законодавства є також інші закони України, що їх ухвалено відповідно до Конституції України та Кодексу (абзаци перший, другий частини другої).

Конституційний Суд України зважає на те, що згідно з Кодексом цивільні відносини може бути врегульовано й іншими джерелами цивільного права, а саме загальними засадами цивільного законодавства (стаття 3), підзаконними актами (частини третя — шоста статті 4), договором (стаття 6), звичаєм (стаття 7), міжнародними договорами (стаття 10).

Так, на підставі аналогії права (частина друга статті 8 Кодексу) регулювання цивільних відносин здійснюється відповідно до загальних засад цивільного законодавства, з яких виокремлюють, серед іншого, судовий захист цивільного права та інтересу, а також справедливість, добросовісність і розумність (пункти 5, 6 статті 3 Кодексу).

Таким чином, регулювання цивільних відносин ґрунтується на концепції невичерпності джерел цивільного права, оскільки в разі відсутності відповідного закону або іншого джерела права регулювання цивільних відносин здійснюється на загальних засадах цивільного законодавства.

3.5. Конституційний Суд України вважає, що застосування Кодексу та інших джерел цивільного права для регулювання цивільних відносин є можливим, насамперед, за умови чіткого та повного розуміння змісту приписів, які містяться в них.

Конституційний Суд України також бере до уваги наявність великої кількості джерел цивільного права, що перебувають між собою в складних ієрархічних (за юридичною силою) та змістових зв'язках. Тому тлумачення й подальше застосування норм будь-якого з цих джерел, зокрема Кодексу, ґрунтуються на потребі врахування юридичної сили та посутнього зв'язку між різними нормами, що містяться в Кодексі та джерелах цивільного права.

Крім того, на думку Конституційного Суду України, тлумачення та застосування судами джерел цивільного права у будь-якому разі має ґрунтуватися на таких засадах цивільного законодавства, як справедливість, добросовісність і розумність.

3.6. Конституційний Суд України враховує, що частина третя статті 13 Кодексу містить словосполучення «а також зловживання правом в інших формах», яку учасник цивільних відносин, суд або інший суб'єкт правозастосування може розуміти як таку, що створює юридичну невизначеність в аспекті порушення вимоги перед-

бачності ситуацій та правовідносин, оскільки її зміст нібито чітко та однозначно не визначений.

Проте, оцінюючи доводи Товариства щодо браку юридичної визначеності частини третьої статті 13 Кодексу, Конституційний Суд України зважає на те, що цей припис, зокрема словосполучення «а також зловживання правом в інших формах», слід тлумачити та застосовувати не відокремлено від інших приписів права, а в їх посутньому взаємозв'язку з нормами Кодексу, насамперед із тими, що містяться в його статтях 3, 12, 13. Унаслідок цього, на думку Конституційного Суду України, учасник цивільних відносин у разі потреби за допомогою відповідної консультації зможе розумно передбачити, які його дії можуть бути в подальшому кваліфіковано як недобросовісні та такі, що порушують межі здійснення цивільних прав, зокрема у формі зловживання правом, та якими можуть бути юридичні наслідки таких дій.

3.7. Оцінюючи відповідність частини третьої статті 16 Кодексу вимозі юридичної визначеності, згідно з якою суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею частин другої — п'ятої статті 13 Кодексу, Конституційний Суд України констатує, що ця норма є відсильною, тому її тлумачення та застосування іманентно потребують застосування норм Кодексу, на які є безпосереднє посилання у цьому приписі.

Застосування в Кодексі відсильної норми, на думку Конституційного Суду України, саме по собі не є порушенням вимоги юридичної визначеності.

3.8. Конституційний Суд України також ураховує, що згідно з частиною третьою статті 16 Кодексу суб'єктом правозастосування цього припису є суд, який має можливість захистити або відмовити в захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею частин другої — п'ятої статті 13 Кодексу.

В Основному Законі України визначено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом (частина перша статті 55).

У цьому контексті, як вважає Конституційний Суд України, важливим є такий припис Доповіді про правовладдя: «Роль судівництва є істотно важливою в державі, заснованій на правовладді. Судівництво є гарантом справедливості — засадничої цінності в державі, керованій правом. Україй важливо, щоб судівництво мало повноваження визначати, які з нормативних актів є застосовними та дійсними (юридично значущими) в конкретній справі, розв'язувати питання факту та застосовувати приписи права до фактичних обставин за належною, себто достатньо прозорою й передбаченою методологією тлумачення» (§ 54).

Оцінюючи аргументи Товариства щодо юридичної невизначеності оспорюваних приписів Кодексу, Конституційний Суд України бере до уваги принцип «*jura novit curia*» (суд знає приписи права), згідно з яким суд, розглядаючи справу, може незалежно від думок учасників спору самостійно витлумачити та застосувати приписи права.

На підставі цих міркувань Конституційний Суд України вважає, що надмірний формалізм у вимогах щодо текстуального викладу окремих приписів Кодексу або іншого акта цивільного законодавства з метою, зокрема, звуження змісту та обсягу характерних для приватного права оцінних понять або зменшення ролі суду

в оцінці фактів та тлумаченні й застосуванні приписів права перестає слугувати меті забезпечення юридичної визначеності та нівелює значення правосуддя в державі, керованій правом.

Тому Конституційний Суд України, оцінюючи доводи, наведені у конституційній скарзі щодо юридичної невизначеності оспорюваних приписів Кодексу, враховує також те, що Товариство намагалось захистити свої права в судовому порядку. Проте суди, у тому числі Верховний Суд як найвищий суд у системі судоустрою України (частина третя статті 125 Конституції України), розглянувши вимоги Товариства по суті, відмовили в їх задоволенні з посиланням, зокрема, на оспорювані приписи Кодексу та не констатували, що ці приписи є нечіткими або незрозумілими.

3.9. Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що оспорювані приписи Кодексу відповідають вимогам чіткості, зрозумілості, однозначності норм права, є передбачними щодо юридичних наслідків їх застосування, тому не суперечать частині першій статті 8 Конституції України.

4. Товариство наголошує, що норми закону, в тому числі й кодифікованого акта (Кодексу), повинні відповідати Конституції України, та стверджує, що «лише в такому разі норма закону вважатиметься „правом“ у розумінні статті 8 Конституції України».

4.1. Згідно з частиною другою статті 8 Основного Закону України Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти ухвалюються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

За юридичною позицією Конституційного Суду України «законами України та іншими нормативно-правовими актами можна лише розвивати конституційні норми, а не змінювати їх зміст» (друге речення абзацу другого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016).

З метою реалізації приписів частини другої статті 8 Конституції України та встановлення юридичної сили актів права, що регулюють цивільні відносини, статтею 4 Кодексу визначено, що основою цивільного законодавства України є Конституція України (частина перша); основним актом цивільного законодавства України є Кодекс (абзац перший частини другої).

На підставі наведеного Конституційний Суд України вважає, що оспорюваними приписами Кодексу не порушено встановленого частиною другою статті 8 Основного Закону України верховенства Конституції України, адже ці приписи не спростовують вищої юридичної сили Основного Закону України.

5. Товариство стверджує, що «стаття 41 Конституції України, окрім негативного обов'язку покладає на державу позитивний обов'язок — запровадити таке законодавство, яке дозволяє реалізовувати всі аспекти конституційного права власності, в тому числі чітко визначає порядок розмежування між правомірними діями учасників правовідносин, установлює межі меж дії свободи договору, визначає зміст зловживань правом та правопорушення та критерії їх визначення і розмежування».

5.1. Згідно з частиною другою статті 3 Основного Закону України «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Конституційний Суд України констатує, що конституційний лад та за Основним Законом України правопорядок в Україні ґрунтується, зокрема, на засаді, відповідно до якої ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (частина перша статті 19).

В Основному Законі України встановлено, що власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству (друге речення частини третьої статті 13), зокрема правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (частина сьома статті 41).

Статтею 41 Конституції України встановлено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (частина перша), а також припис щодо неможливості протиправного позбавлення права власності та непорушності права приватної власності (частина четверта).

5.2. На думку Конституційного Суду України, Кодекс як основний акт цивільного законодавства України містить низку норм, що розвивають наведені конституційні приписи та мають значення для цієї справи.

Відповідно до Кодексу особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд (частина перша статті 12); власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд (частина перша статті 319).

Іншими нормами Кодексу визначено, що особа здійснює цивільні права у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства (частина перша статті 13); власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону (частина друга статті 319).

Конституційний Суд України в аспекті розгляду цієї справи також ураховує інші приписи Кодексу: однією із загальних засад цивільного законодавства є свобода договору (пункт 3 статті 3); якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом (частина п'ята статті 12); сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості (частина перша статті 627).

5.3. Оцінюючи оспорювані приписи Кодексу в посутньому зв'язку з іншими його приписами в аспекті їх відповідності статті 41 Основного Закону України, Конституційний Суд України констатує, що частина третя статті 13 та частина третя статті 16 Кодексу не обмежують конституційного права власника володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю з урахуванням наявних меж здійснення права власності.

Конституційний Суд України виходить із того, що, здійснюючи право власності, у тому числі шляхом укладення договору або вчинення іншого правочину, особа

має враховувати, що реалізація свободи договору як однієї із засад цивільного законодавства перебуває у посутньому взаємозв'язку з установленими Кодексом та іншими законами межами здійснення цивільних прав, у тому числі права власності. Установлення Кодексом або іншим законом меж здійснення права власності та реалізації свободи договору не суперечить вимогам Конституції України, за винятком ситуацій, коли для встановлення таких меж немає правомірної (легітимної) мети або коли використано юридичні засоби, що не є домірними.

У зв'язку з тим, що частина третя статті 13 та частина третя статті 16 Кодексу мають на меті стимулювати учасників цивільних відносин до добросовісного та розумного здійснення своїх цивільних прав, Конституційний Суд України дійшов висновку, що ця мета є правомірною (легітимною).

5.4. Оцінюючи домірність припису частини третьої статті 13 Кодексу, Конституційний Суд України констатує, що заборону недопущення дій, що їх може вчинити учасник цивільних відносин з наміром завдати шкоди іншій особі, сформульовано в ньому на розвиток припису частини першої статті 68 Основного Закону України, згідно з яким кожен зобов'язаний не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Водночас словосполука «а також зловживання правом в інших формах», що також міститься у частині третій статті 13 Кодексу, на думку Конституційного Суду України, за своєю суттю є засобом узагальненого позначення одразу кількох явищ з метою уникнення потреби наведення їх повного або виключного переліку.

5.5. Частина третя статті 16 Кодексу надає суду можливість діяти на власний розсуд (дискреційно) щодо відмови в задоволенні позову за результатами розгляду справи по суті, тому цей припис, на думку Конституційного Суду України, не містить перешкод для судового захисту цивільного права та інтересу особи навіть у разі порушення нею частин другої — п'ятої статті 13 Кодексу. З цих міркувань Конституційний Суд України вважає частину третю статті 16 Кодексу домірним засобом досягнення такої мети, як стимулювання учасників цивільних відносин до добросовісного та розумного здійснення своїх цивільних прав.

5.6. З огляду на наведене Конституційний Суд України дійшов висновку, що частина третя статті 13, частина третя статті 16 Кодексу не суперечать частинам першій, четвертій статті 41 Конституції України.

6. Обґрунтовуючи неконституційність оспорюваних приписів Кодексу, Товариство стверджує про «незабезпечення державою рівності всіх перед законом, незабезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання».

6.1. Згідно з Основним Законом України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання та рівність суб'єктів права власності перед законом (частина четверта статті 13).

6.2. Основним актом цивільного законодавства України є Кодекс (абзац перший частини другої статті 4 Кодексу), а його приписи, у тому числі ті, які є предметом конституційного контролю, створюють законодавче підґрунтя для належного здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав, зокрема й права власності.

6.3. На думку Конституційного Суду України, установлену в Конституції України рівність суб'єктів права власності перед законом реалізовано в Кодексі як галузевому законі, що регулює здійснення будь-яким власником належного йому права власності, іншого суб'єктивного цивільного права з урахуванням меж здійснення цих прав, визначених законом, прав та інтересів інших осіб тощо.

Конституційний Суд України вважає, що оспорювані приписи Кодексу не допускають дискримінації учасників цивільних відносин, оскільки ці приписи може бути застосовано до будь-якого учасника цивільних відносин у разі, коли він порушує межі здійснення цивільних прав, зокрема, шляхом зловживання належними йому суб'єктивними цивільними правами.

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що частина третя статті 13, частина третя статті 16 Кодексу не суперечать частині четвертій статті 13 Конституції України.

7. Аргументуючи неконституційність оспорюваних приписів Кодексу, Товариство вважає, що «відмова особі в судовому захисті права, яке насправді порушене з підстав зловживання ним є безпосереднім втручанням у конституційне право на судовий захист» та суперечить частині першій статті 55 Конституції України.

7.1. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом (частина перша статті 55 Конституції України).

Згідно з юридичними позиціями Конституційного Суду України:

— держава повинна повною мірою забезпечити реалізацію гарантованого статтею 55 Конституції України права кожного на судовий захист (друге речення абзацу п'ятого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 15 травня 2019 року № 2-р(II)/2019);

— метою правосуддя є захист порушених, оспорюваних прав, свобод, які належать безпосередньо особі, що звертається до суду щодо їх захисту (перше речення абзацу другого підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 24 червня 2020 року № 6-р(II)/2020).

7.2. Судовий захист передбачає здійснення правосуддя з метою захисту або відновлення порушених оспорюваних прав і свобод. Право на судовий захист не є абсолютним, однак держава має забезпечити доступ до правосуддя в такий спосіб або такою мірою, щоб сама суть цього права не було порушено.

Конституційний Суд України констатує, що Товариство реалізувало своє конституційне право на судовий захист, у результаті чого йому було відмовлено в захисті цивільного права згідно з рішенням суду.

7.3. Оцінюючи частину третю статті 13, частину третю статті 16 Кодексу, Конституційний Суд України вважає, що вони не є підставою для відмови у відкритті

судового провадження за позовом особи, яка, можливо, порушує межі здійснення цивільних прав. Проте суд може застосувати ці приписи під час розгляду справи по суті та відмовити в задоволенні позовних вимог. Підтвердженням цих висновків Конституційного Суду України є конституційна скарга Товариства та інші матеріали справи, згідно з якими Товариство отримало доступ до правосуддя, його справу було розглянуто по суті, зокрема Верховним Судом.

Таким чином, на думку Конституційного Суду України, Товариство у цій частині конституційної скарги намагається не стільки довести неконституційність оспорюваних приписів Кодексу, скільки висловлює незгоду з їх тлумаченням та застосуванням судами у його справі. Однак незгода з тлумаченням та застосуванням судами або іншими суб'єктами правозастосування приписів Кодексу або іншого закону України не є достатньою підставою для визнання їх такими, що суперечать частині першій статті 55 Конституції України.

8. Обґрунтовуючи невідповідність оспорюваних приписів Кодексу статті 58 Конституції України, Товариство стверджує, що внаслідок їх застосування судами відбулося «покладення юридичної відповідальності на скаржника за діяння, яке не визнається законодавством як протиправне».

8.1. Відповідно до частини другої статті 58 Конституції України ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

«З цього конституційного припису випливає, що діяння як певне правопорушення може визнаватись тільки законом, а не будь-яким іншим нормативно-правовим актом. Такий висновок підтверджується положеннями пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України про те, що виключно законами визначаються „засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них“» (друге речення абзацу третього пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000).

8.2. Оцінюючи частину третю статті 13 та частину третю статті 16 Кодексу на відповідність приписам частини другої статті 58 Основного Закону України, Конституційний Суд України констатує, що ці приписи Кодексу не визначають дій особи як правопорушення за цивільним правом або як іншу умову для притягнення особи до цивільно-правової відповідальності. Оспорювані приписи Кодексу встановлюють для учасників цивільних відносин заборону порушувати межі здійснення цивільних прав, а також дають суду можливість відмовити в захисті цивільного права в разі порушення особою вимог частин другої — п'ятої статті 13 Кодексу. Тобто ці приписи Кодексу містять вказівку на юридичні наслідки дій особи, що їх не може бути кваліфіковано як умови, підстави або міри цивільно-правової відповідальності.

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що частина третя статті 13, частина третя статті 16 Кодексу не суперечать частині другій статті 58 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 153 Конституції України, відповідно до статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 92, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), частину третю статті 13, частину третю статті 16 Цивільного кодексу України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine No. 2-r(II)/2021 of April 28, 2021 in case upon the constitutional complaint of the Public Joint-Stock Company «Joint-Stock Commercial Bank „INDUSTRIALBANK“» on the constitutionality of Articles 13.3, 16.3 of the Civil Code

Public Joint Stock Company «Joint Stock Commercial Bank „INDUSTRIALBANK“» (hereinafter — the Company) appealed to the Constitutional Court in order to consider the constitutionality of Articles 13.3 and 16.3 of the Civil Code (hereinafter — the Code).

According to Article 13.3 of the Code, «actions of a person committed with intent to harm another person, as well as abuse of rights in other forms are not allowed».

According to Article 16.3 of the Code, «a court may refuse to protect a person's civil rights and interests in case of his or her violation of the provisions of paragraphs two to five of Article 13 of the Code».

The disputed provisions of the Code establish legal consequences for a person who, in particular, abuses his or her rights, as well as the right of the court to refuse to protect the civil right and interest of a person in case the court establishes the fact of such abuse.

Regulation of civil relations is based on the concept of inexhaustibility of sources of civil law, because in the absence of a relevant law or other source of law, regulation of civil relations is carried out on the general principles of civil legislation.

The Constitutional Court considers that the application of the Code and other sources of civil law for the regulation of civil relations is possible, first of all, provided that the content of the provisions contained therein is clearly and fully understood.

The Constitutional Court notes that Article 13.3 of the Code contains the phrase «as well as abuse of rights in other forms», which a participant in civil relations, a court or other law enforcement subject may understand as creating legal uncertainty in terms

of violation of predictability of situations and legal relations, as its content is allegedly not clearly and unambiguously defined.

The Constitutional Court considers that a party to civil relations, if necessary by appropriate consultation, will be able to reasonably anticipate which of his or her actions may be further classified as unfair and violating the limits of the exercise of civil rights, in particular in the form of abuse of rights, and what may be the legal consequences of such actions.

The provisions of Article 13.3 are referential, so their interpretation and application inherently require the application of the provisions of the Code, to which there is a direct reference in this provision.

According to the Constitutional Court, the application of a referential norm in the Code is not in itself a violation of the requirement of legal certainty.

The Constitutional Court takes into account the principle of «*jura novit curia*» (the court is aware of the precepts of law), according to which the court, while considering the case, may independently interpret and apply the precepts of law, regardless of the opinions of the parties to the dispute.

The Constitutional Court considers that excessive formalism in the requirements for the textual presentation of certain provisions of the Code or other act of civil law in order to, in particular, narrow the content and scope of private law evaluation concepts or reduce the role of the court in assessing facts and interpreting and applying legal provisions ceases to serve aims to ensure legal certainty and eliminates the importance of justice in a state governed by law.

Exercising property rights, including by concluding a contract or other transaction, a person must take into account that the exercise of freedom of contract as one of the principles of civil law is in existential relationship with the Code and other laws of civil rights, including property rights. The establishment by the Code or other law of the limits of exercising the right of ownership and exercising the freedom of contract does not contradict the requirements of the Constitution of Ukraine, except for situations when there is no lawful (legitimate) purpose or when non-commensurate legal remedies are used.

The phrase «as well as abuse of rights in other forms», which is also contained in Article 13.3 of the Code, is in essence a means of generalising several phenomena at once in order to avoid the need to provide a complete or exclusive list.

The Constitutional Court considers Article 16.3 of the Code to be an appropriate means of achieving such a purpose as encouraging the participants of civil relations to conscientious and reasonable exercise of their civil rights.

The Constitutional Court considers that the disputed provisions of the Code do not discriminate against participants in civil relations, as these provisions can be applied to any participant in civil relations if he or she violates the limits of civil rights, in particular by abusing his or her subjective civil rights.

Disagreement with the interpretation and application by courts or other subjects of law enforcement of the provisions of the Code or other law is not a sufficient ground for recognising them as contrary to Article 55.1 of the Constitution.

The disputed provisions of the Code do not define a person's actions as an offense under civil law or as another condition for bringing a person to civil liability. They

establish a prohibition for participants in civil relations to violate the limits of the exercise of civil rights, as well as give the court the opportunity to refuse to protect civil rights in case of violation of the requirements of Articles 13.2–13.5 of the Code. That is, these provisions of the Code contain an indication of the legal consequences of the actions of a person, which cannot be qualified as conditions, grounds or measures of civil liability.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held to declare the provisions of Articles 13.3 and 16.6 of the Civil Code to be in conformity to the Constitution (constitutional).

References:

Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:

- No. 6-rp/2000 of April 19, 2000;
- No. 3-rp/2002 of February 12, 2002;
- No. 8-rp/2002 of May 7, 2002;
- No. 6-rp/2016 of September 8, 2016;
- No. 2-r(II)/2019 of May 15, 2019;
- No. 6-r(II)/2020 of June 24, 2020;
- No. 1-r/2020 of January 23, 2020;
- No. 7-r/2020 of June 11, 2020.

Judgments of the European Court of Human Rights:

- «Miroļubovs and Others v. Latvia» of 15 September 2009 (application No.798/05);
- «The Sunday Times v. The United Kingdom (№ 1)» of 26 April 1979 (application No. 6538/74);
- «Malone v. The United Kingdom» of 2 August 1984 (application No.8991/79);
- «Margareta and Roger Andersson v. Sweden» of 25 February 1992 (application No.12963/87);
- «Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom» of 13 July 1995 (application No. 18139/91)

Report on the rule of law, adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, March 25–26, 2011), CDL-AD(2011)003rev.

**УХВАЛА
ДРУГОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі
за конституційною скаргою Кононенко Людмили Володимирівни
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
пункту 3 частини першої статті 257
Цивільного процесуального кодексу України

м. Київ
1 квітня 2021 року
№ 58-2(II)/2021

Справа № 3-33/2021(74/21)

Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України у складі:

Сліденка Ігоря Дмитровича — головуєчого,
Головатого Сергія Петровича — доповідача,
Лемака Василя Васильовича,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Кононенко Людмили Володимирівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини першої статті 257 Цивільного процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Головатого С. П. та дослідивши матеріали справи, Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

установила:

1. Кононенко Людмила Володимирівна як суб'єкт права на конституційну скаргу повторно — у розумінні припису абзацу другого частини третьої статті 57 Закону України «Про Конституційний Суд України» — звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням (вх. № 18/74 від 1 березня 2021 року) визнати таким, що не відповідає статтям 1, 3, 8, 55 Конституції України, пункт 3 частини першої статті 257 Цивільного процесуального кодексу України (далі — Кодекс), згідно з яким суд постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду, якщо «належним чином повідомлений позивач повторно не з'явився в судове засідання або не повідомив про причини неявки, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення не перешкоджає розгляду справи».

2. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів впливає таке.

Кононенко Л. В. у січні 2015 року звернулася до Московського районного суду міста Харкова з позовом до Кононенка І. В. про позбавлення батьківських прав.

Московський районний суд міста Харкова 30 вересня 2015 року, зважаючи на те, що позивачку було повідомлено про розгляд справи належним чином, та її повторне нез'явлення до суду, ухвалив залишити позовну заяву без розгляду.

Апеляційний суд Харківської області ухвалою від 25 листопада 2015 року скасував ухвалу Московського районного суду міста Харкова від 30 вересня 2015 року, справу направив до суду першої інстанції для продовження розгляду.

Ухвалою Київського районного суду міста Харкова від 18 грудня 2018 року справу в частині позовних вимог Кононенко Л. В. залишено без розгляду з підстав повторного нез'явлення позивачки, якій було належним чином повідомлено про розгляд справи.

Харківський апеляційний суд постановою від 14 лютого 2019 року апеляційну скаргу позивачки задовольнив, ухвалу Київського районного суду міста Харкова від 18 грудня 2018 року скасував та спрямував справу до суду першої інстанції для продовження розгляду.

Київський районний суд міста Харкова ухвалою від 19 грудня 2019 року, залишеною без змін постановою Харківського апеляційного суду від 12 травня 2020 року, справу в частині позовних вимог Кононенко Л. В. залишив без розгляду на тій підставі, що вона не з'явилася на судові засідання, які було призначено на 27 листопада 2019 року та 19 грудня 2019 року.

Верховний Суд постановою від 11 листопада 2020 року касаційну скаргу позивачки залишив без задоволення, ухвалу Київського районного суду міста Харкова від 19 грудня 2019 року та постанову Харківського апеляційного суду від 12 травня 2020 року — без змін.

Проаналізувавши зміст пунктів 1, 2 частини другої, частини п'ятої статті 223, пункту 3 частини першої статті 257 Кодексу, Верховний Суд дійшов висновку, що «обов'язковими умовами для застосування пунктом 3 частини першої статті 257 ЦПК України процесуальних наслідків повторної неявки позивача в судове засідання є одночасно його належне повідомлення про час і місце судового засідання та відсутність заяви позивача про розгляд справи без його участі в судовому засіданні».

Верховний Суд зазначив, що «праву особи на справедливий і публічний судовий розгляд [її] справи упродовж розумного строку кореспондує обов'язок добросовісно користуватися наданими законом процесуальними правами, утримуватись від дій, що зумовлюють затягування судового процесу. <...> Судами встановлено, що розгляд справи відкладався неодноразово, серед іншого, у зв'язку із неявкою Кононенко Л. В. у судові засідання. <...> Кононенко Л. В. була належним чином повідомлена про розгляд справи, який було призначено на 27 листопада 2019 року та 19 грудня 2019 року, оскільки з наявних у матеріалах справи документів, поданих останньою, та дзвінка її представника вбачається, що така була обізнана про дати вказаних судових засідань, <...> заяв про розгляд справи за її відсутністю не подавала». Верховний Суд також звернув увагу на те, що «право Кононенко (Галич) Л. В. на доступ до суду не є порушеним, оскільки після усунення умов, що були підставою для залишення позову без розгляду,

позивач має право звернутися до суду повторно відповідно до частини другої статті 257 ЦПК».

3. Кононенко Л. В. стверджує, що внаслідок застосування в остаточному судовому рішенні в її справі пункту 3 частини першої статті 257 Кодексу було порушено гарантовані їй Конституцією України права, а саме «право на те, що Україна є соціальною та правовою державою, що визначено статтею 1 Конституції України», «право на те, що відповідно до частини 1 статті 3 Конституції України „Людина, її життя та здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю“», «право на те, що відповідно до частини 1 статті 3 Конституції України „Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави“», «право на те, що відповідно до статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права, Конституція України має найвищу юридичну силу, Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй, Норми Конституції України є нормами прямої дії», «право на те, що відповідно до частини 1 статті 55 Конституції України Права і свободи людини і громадянина захищаються судом».

4. Вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі, Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим, зокрема, статтею 55 цього закону (абзац перший частини першої статті 77); конституційна скарга має містити обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої статті 55).

Суб'єкт права на конституційну скаргу просить перевірити пункт 3 частини першої статті 257 Кодексу на відповідність, зокрема, статтям 1, 3, 8 розділу I «Загальні засади» Конституції України, які не містять приписів, що гарантують ті чи інші права людини і громадянина. Право на судовий захист, гарантоване частинами першою, другою статті 55 Конституції України, Кононенко Л. В. реалізувала, про що свідчать додані до конституційної скарги копії судових рішень.

Із аналізу конституційної скарги випливає, що Кононенко Л. В. фактично висловлює незгоду з остаточними судовими рішеннями, ухваленими в її справі, що свідчить про невідповідність конституційної скарги вимогам пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Наведене є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 37, 55, 56, 58, 61, 62, 77, 83, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 56 Регламенту Конституційного Суду України Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

ухвалила:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Кононенко Людмили Володимирівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини першої статті 257 Цивільного процесуального кодексу України на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

ДРУГА КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

УХВАЛА ДРУГОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ ДРУГОГО СЕНАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Шалівського Сергія Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини восьмої статті 160, частини третьої статті 161, абзацу першого частини першої, пунктів 1, 6 частини четвертої статті 169, пунктів 3, 6 частини першої статті 171, частини першої статті 343 Кодексу адміністративного судочинства України, а також Закону України «Про судовий збір»

м. Київ
1 квітня 2021 року
№ 59-2(II)/2021

Справа № 3-44/2021(93/21)

Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України у складі:

Сліденка Ігоря Дмитровича — головуючого, доповідача,
Головатого Сергія Петровича,
Лемака Василя Васильовича,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Шалівського Сергія Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини восьмої статті 160, частини третьої статті 161, абзацу першого частини першої, пунктів 1, 6 частини четвертої статті 169, пунктів 3, 6 частини першої статті 171, частини першої статті 343 Кодексу адміністративного судочинства України, а також Закону України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року № 3674–VI (Відомості Верховної Ради України, 2012 р., № 14, ст. 87) зі змінами.

Заслухавши суддю-доповідача Сліденка І. Д. та дослідивши матеріали справи, Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

у с т а н о в и л а :

1. До Конституційного Суду України звернувся Шалівський С. М. з клопотанням визнати такими, що не відповідають статтям 3, 8, 21, 22, 23, частинам першій, другій статті 24, статті 40, частинам першій, другій статті 55, статті 64 Конституції України (є неконституційними), положення частини восьмої статті 160, частини третьої статті 161, абзацу першого частини першої, пунктів 1, 6 частини четвертої статті 169, пунктів 3, 6 частини першої статті 171, частини першої статті 343 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — Кодекс), а також Закон України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року № 3674–VI зі змінами (далі — Закон).

Відповідно до оспорюваних положень Кодексу:

— якщо позовна заява подається особою, звільненою від сплати судового збору відповідно до закону, у ній зазначаються підстави звільнення позивача від сплати судового збору (частина восьма статті 160);

— до позовної заяви додається документ про сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі або документи, які підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону (частина третя статті 161);

— суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, встановлених статтями 160, 161 Кодексу, протягом п'яти днів з дня подання позовної заяви постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху (абзац перший частини першої статті 169);

— позовна заява повертається позивачеві, якщо:

1) позивач не усунув недоліки позовної заяви, яку залишено без руху, у встановлений судом строк;

б) порушено правила об'єднання позовних вимог (крім випадків, в яких є підстави для застосування положень статті 172 Кодексу) (пункти 1, 6 частини четвертої статті 169);

— суддя після одержання позовної заяви з'ясовує, чи:

3) відповідає позовна заява вимогам, встановленим статтями 160, 161, 172 Кодексу;

б) немає інших підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви або відмови у відкритті провадження в адміністративній справі, встановлених Кодексом (пункти 3, 6 частини першої статті 171);

— попередній розгляд справи має бути проведений протягом п'яти днів після складення доповіді суддею-доповідачем без повідомлення учасників справи (частина перша статті 343).

Шалівський С. М. заявляє про неконституційність Закону, оскільки Законом передбачено сплату судового збору громадянином при зверненні до суду.

Автор клопотання зазначає, що оспорювані положення Кодексу та Закон обмежують право людини і громадянина на доступ до справедливого суду; внаслідок застосування судами положення частини першої статті 343 Кодексу зазнали порушення права Шалівського С. М. брати безпосередню участь у судовому процесі, його позбавлено можливості захищати свої права і свободи безпосередньо в залі суду та користуватись допомогою захисника.

На його думку, оспорювані положення Кодексу та Закон практично нівелюють та обмежують право на захист його прав і свобод справедливим судом, право на розгляд справи по суті юридичного спору справедливим, публічним, незалежним і безстороннім судом.

2. Вирішуючи питання про відкриття конституційного провадження у справі, Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» конституційною скаргою є подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України

(його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (частина перша статті 55); у конституційній скарзі має міститись обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої статті 55); конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим, зокрема, статтею 55 цього закону (абзац перший частини першої статті 77).

Із аналізу конституційної скарги та долучених до неї матеріалів вбачається, що автор клопотання, цитуючи окремі норми Конституції України, Кодексу, законів України, посилаючись на рішення Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, міжнародні акти, не навів аргументів щодо неконституційності положень частини восьмої статті 160, частини третьої статті 161, абзацу першого частини першої, пунктів 1, 6 частини четвертої статті 169, пунктів 3, 6 частини першої статті 171, частини першої статті 343 Кодексу та Закону, а фактично висловив незгоду із судовими рішеннями у його справі. Крім того, Шалівський С. М. не погоджується із законодавчим регулюванням питання щодо форми та порядку подання позовних заяв до суду, а також необхідністю сплати судового збору, що не може вважатися належним обґрунтуванням тверджень щодо невідповідності Конституції України оспорюваних положень Кодексу та Закону в розумінні пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Отже, наведене є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 37, 55, 56, 62, 77, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 56 Регламенту Конституційного Суду України Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

ухвалила:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Шалівського Сергія Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини восьмої статті 160, частини третьої статті 161, абзацу першого частини першої, пунктів 1, 6 частини четвертої статті 169, пунктів 3, 6 частини першої статті 171, частини першої статті 343 Кодексу адміністративного судочинства України, а також Закону України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року № 3674–VI зі змінами на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала є остаточною.

ДРУГА КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

УХВАЛА ПЕРШОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ ДРУГОГО СЕНАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Лихого Богдана Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, п'ятої статті 9 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»

м. Київ
7 квітня 2021 року
№ 61-1(II)/2021

Справа № 3-47/2021(104/21)

Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України у складі:

Юровської Галини Валентинівни — головуючої, доповідача,
Городовенка Віктора Валентиновича,
Мойсика Володимира Романовича,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Лихого Богдана Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, п'ятої статті 9 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року № 5076–VI (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 27, ст. 282).

Заслухавши суддю-доповідача Юровську Г. В. та дослідивши матеріали справи, Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

установила:

1. До Конституційного Суду України звернувся Лихий Б. П. із клопотанням перевірити на відповідність статтям 3, 23, частинам першій, другій статті 43, частинам першій, шостій статті 55 Конституції України (конституційність) положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року № 5076–VI (далі — Закон), згідно з якими:

— кваліфікаційний іспит полягає у виявленні теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики особи, яка виявила бажання стати адвокатом, а також у виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону; організація та проведення кваліфікаційного іспиту здійснюється кваліфікаційною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; порядок складення кваліфікаційних іспитів, методика оцінювання та програма кваліфікаційних іспитів затверджуються Радою адвокатів України; Рада адвокатів

України може встановити плату за складення кваліфікаційного іспиту та порядок її внесення; кваліфікаційні іспити проводяться не рідше одного разу на три місяці (частина друга статті 9);

— особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може протягом тридцяти днів з дня отримання рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури оскаржити його до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін, або зобов'язати кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури провести повторний кваліфікаційний іспит у найближчий час проведення таких іспитів (частина п'ята статті 9).

Із матеріалів справи вбачається, що за результатами складення письмової частини кваліфікаційного іспиту для набуття права на зайняття адвокатською діяльністю рішенням Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Тернопільської області від 11 жовтня 2019 року № 1/11-10-2019 Лихому Б. П. відмовлено у видачі свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту.

Не погодившись із рішенням Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Тернопільської області (далі — Комісія), Лихий Б. П. звернувся до Тернопільського окружного адміністративного суду з позовом, у якому просив визнати протиправним і скасувати зазначене рішення та зобов'язати Комісію прийняти рішення про видачу йому свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту.

Тернопільський окружний адміністративний суд рішенням від 11 червня 2020 року позовні вимоги Лихого Б. П. задовольнив частково: скасував рішення про відмову у видачі свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту від 11 жовтня 2019 року № 1/11-10-2019 та зобов'язав Комісію допустити Лихого Б. П. до складення кваліфікаційного іспиту на зайняття адвокатською діяльністю, у задоволенні інших позовних вимог відмовив.

За апеляційними скаргами Лихого Б. П. та Комісії Восьмий апеляційний адміністративний суд постановою від 10 вересня 2020 року рішення Тернопільського окружного адміністративного суду від 11 червня 2020 року змінив і зобов'язав Комісію провести повторний кваліфікаційний іспит на найближчому засіданні, в іншій частині рішення суду першої інстанції залишив без змін.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду ухвалою від 24 листопада 2020 року у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Лихого Б. П. відмовив, оскільки її подано на судове рішення, яке не підлягає касаційному оскарженню.

Суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що оспорювані положення Закону унеможливають належне забезпечення прав на працю та вільний розвиток особистості, гарантованих статтями 23, 43 Конституції України, а також суперечать статті 55 Основного Закону України.

2. Вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі, Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Відповідно до статті 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга вважається прийнятною, якщо з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його

окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців (пункт 2 частини першої); як виняток, конституційна скарга може бути прийнята поза межами вимог, установлених пунктом 2 частини першої цієї статті, якщо Конституційний Суд України визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу (частина друга); якщо суб'єкт права на конституційну скаргу пропустив строк подання конституційної скарги у зв'язку з тим, що не мав повного тексту судового рішення, він має право висловити у конституційній скарзі клопотання про поновлення пропущеного строку (частина третя).

Із аналізу конституційної скарги вбачається, що остаточним судовим рішенням у справі Лихого Б. П. є ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 24 листопада 2020 року.

Конституційна скарга надійшла до Конституційного Суду України 17 березня 2021 року, тобто строк її подання пропущено. Клопотання про поновлення пропущеного строку подання конституційної скарги Лихий Б. П. не заявив.

Отже, автор клопотання не дотримав вимог пункту 2 частини першої статті 77 Закону України «Про Конституційний Суд України», оскільки конституційну скаргу подано поза межами строку, встановленого законом.

Наведене є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 37, 55, 56, 58, 62, 77, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 56 Регламенту Конституційного Суду України Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

ухвалила:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Лихого Богдана Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, п'ятої статті 9 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року № 5076–VI на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

ПЕРША КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**УХВАЛА
ТРЕТЬОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ
ПЕРШОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційною скаргою Товариства з обмеженою
відповідальністю «Фінансова компанія „Тандем-Фінанс“»
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
абзацу третього пункту 2 статті 9 Закону України
«Про застосування реєстраторів розрахункових операцій
у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг»

м. Київ
13 квітня 2021 року
№ 62-3(І)/2021

Справа № 3-49/2021(112/21)

Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України у складі:

Литвинова Олександра Миколайовича — головуючого,
Завгородньої Ірини Миколаївни — доповідача,
Кривенка Віктора Васильовича,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія „Тандем-Фінанс“» щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього пункту 2 статті 9 Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 6 липня 1995 року № 265/95–ВР (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 28, ст. 205) у редакції Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій» від 1 липня 2015 року № 569–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2015 р., № 33, ст. 327).

Заслухавши суддю-доповідача Завгородню І. М. та дослідивши матеріали справи, Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України

установила:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія „Тандем-Фінанс“» (далі — Товариство) звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність статті 19, частині третій статті 22, частинам першій, другій статті 24, частині другій статті 32, частинам першій, третій статті 42, статті 64 Конституції України (конституційність) абзац третій пункту 2 статті 9 Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері

торгівлі, громадського харчування та послуг» від 6 липня 1995 року № 265/95–ВР у редакції Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій» від 1 липня 2015 року № 569–VIII (далі — Закон), який застосовано в остаточному судовому рішенні у його справі — постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 25 лютого 2021 року.

Відповідно до абзацу третього пункту 2 статті 9 Закону реєстратори розрахункових операцій та розрахункові книжки не застосовуються при виконанні банківських операцій, крім операцій комерційних агентів банків та небанківських фінансових установ з приймання готівки для подальшого її переказу з використанням програмно-технічних комплексів самообслуговування, за винятком програмно-технічних комплексів самообслуговування, що дають змогу користувачеві здійснювати виключно операції з отримання коштів.

Суб'єкт права на конституційну скаргу стверджує, що оспорювані положення Закону «є неконституційними, адже внаслідок порушення принципу правового порядку, що встановлений статтею 19 Конституції України, порушують встановлений частиною 2 статті 32 Конституції України принцип недопустимості збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу; не відповідають Конституції України в частині захисту державою конкуренції, порушують конституційні принципи рівності та свободи ведення підприємницької діяльності, що закріплені в статтях 24 та 42 Конституції України; порушують приписи статті 64 Конституції України, відповідно до якої не допускається обмеження прав і свобод людини, крім випадків, встановлених Конституцією та всупереч приписам частини 3 статті 22 Конституції України звужують зміст та обсяг права на підприємницьку діяльність».

2. Вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі, Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Згідно зі статтею 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційною скаргою є подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (частина перша); у конституційній скарзі зазначаються відомості про уповноважену особу, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу (пункт 2 частини другої); обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої).

Відповідно до абзацу першого частини першої статті 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга вважається прийнятною, зокрема, за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтею 55 цього закону.

З аналізу конституційної скарги вбачається, що аргументація Товариства щодо невідповідності Конституції України оспорюваних положень Закону зводиться

до висловлення незгоди з існуючим законодавчим регулюванням питання щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій та розрахункових книжок, а також з остаточним судовим рішенням у його справі, що не можна вважати належним обґрунтуванням тверджень щодо їх неконституційності.

Крім того, конституційну скаргу підписано уповноваженою особою — директором Товариства, однак відомостей про цю уповноважену особу, що діє від імені Товариства, у конституційній скарзі не зазначено. Наведене є істотним формальним недоліком та підставою для повернення конституційної скарги Товариству згідно з абзацом першим частини третьої статті 57 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Отже, конституційна скарга не відповідає вимогам пунктів 2, 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 цього закону — неприйнятність конституційної скарги.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 37, 55, 56, 61, 62, 77, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 56 Регламенту Конституційного Суду України Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України

ухвалила:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія „Тандем-Фінанс“» щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього пункту 2 статті 9 Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 6 липня 1995 року № 265/95–ВР у редакції Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій» від 1 липня 2015 року № 569–VIII на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала є остаточною.

ТРЕТЯ КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ПЕРШОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**УХВАЛА
ПЕРШОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ
ПЕРШОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційною скаргою Бажанюка Василя Васильовича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
частини дев'ятої статті 295¹
Кримінального процесуального кодексу України

м. Київ
14 квітня 2021 року
№ 63-1(І)/2021

Справа № 3-46/2021(97/21)

Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України у складі:

Колісника Віктора Павловича — головуючого,
Кичуна Віктора Івановича,
Філюка Петра Тодосьовича — доповідача,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Бажанюка Василя Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 295¹ Кримінального процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Філюка П. Т. та дослідивши матеріали справи, Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України

установила:

1. Бажанюк В. В. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність статті 3, частинам першій, третій статті 8, статті 21, статті 22, частинам першій, другій статті 55, статті 64, пунктам 1, 3, 8 частини другої статті 129 Конституції України (конституційність) частину дев'яту статті 295¹ Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс), згідно з якою «ухвала слідчого судді, прийнята за результатами розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування, оскарженню не підлягає».

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів вбачається, що слідчий суддя Октябрського районного суду міста Полтави ухвалою від 6 жовтня 2020 року, зокрема, продовжив строк досудового розслідування в кримінальному провадженні за підозрою Бажанюку В. В. у вчиненні кримінальних правопорушень.

Не погоджуючись із зазначеною ухвалою, Бажанюк В. В. звернувся з апеляційною скаргою до Полтавського апеляційного суду, який ухвалою від 15 жовтня 2020 року відмовив у відкритті апеляційного провадження та вказав, зокрема, що апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку.

Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду ухвалою від 11 січня 2021 року, яка є остаточним судовим рішенням у справі, погодившись із висновками Полтавського апеляційного суду, відмовив у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Бажанюка В. В.

Суб'єкт права на конституційну скаргу стверджує, що оспорюване положення Кодексу «унеможливує перегляд судового рішення в апеляційному порядку на стадії досудового розслідування, що обмежує право людини на судовий захист».

2. Вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі, Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційній скарзі має міститись обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої статті 55); конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим, зокрема, статтею 55 цього закону (абзац перший частини першої статті 77).

З аналізу конституційної скарги вбачається, що автор клопотання, стверджуючи про неконституційність частини дев'ятої статті 295¹ Кодексу, цитує положення Конституції України, Кодексу, рішення Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, міжнародні акти, що не може вважатися обґрунтуванням тверджень щодо невідповідності Конституції України (неконституційності) оспорюваного положення Кодексу.

Отже, Бажанюк В. В. не дотримав вимог пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 цього закону — неприйнятність конституційної скарги.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 37, 50, 55, 56, 58, 62, 77, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 56 Регламенту Конституційного Суду України Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України

у х в а л и л а:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Бажанюка Василя Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 295¹ Кримінального процесу-

ального кодексу України на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала є остаточною.

ПЕРША КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ПЕРШОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

УХВАЛА ПЕРШОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ ПЕРШОГО СЕНАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Големб'євської Вероніки Валентинівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 424 Кримінального процесуального кодексу України

м. Київ
14 квітня 2021 року
№ 64-1(І)/2021

Справа № 3-17/2021(29/21)

Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України у складі:

Колісника Віктора Павловича — головуючого,
Кичуна Віктора Івановича,
Філюка Петра Тодосьовича — доповідача,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Големб'євської Вероніки Валентинівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 424 Кримінального процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Філюка П. Т. та дослідивши матеріали справи, Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України

установила:

1. Големб'євська В. В. звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність статті 8, частинам першій, другій, четвертій, п'ятій, шостій статті 55, статті 64, частині першій, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України (конституційність) окреме положення частини другої статті 424 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс), яке передбачає можливість оскарження ухвал суду апеляційної інстанції в касаційному порядку, тільки якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню.

Вироком Шевченківського районного суду міста Києва від 18 серпня 2020 року, зокрема, Янишевського А. В. визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень, цивільний позов потерпілих Големб'євської В. В. та Маркачової Н. А. задоволено частково, стягнуто з Янишевського А. В. на їх користь грошові суми.

Київський апеляційний суд ухвалою від 9 грудня 2020 року скасував вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 18 серпня 2020 року та призначив новий розгляд у суді першої інстанції.

Не погоджуючись із вказаними судовими рішеннями, Големб'євська В. В. та Маркачова Н. А. звернулися з касаційною скаргою до Верховного Суду, який ухвалою від 29 грудня 2020 року відмовив у відкритті касаційного провадження, зокрема, з огляду на те, що ухвала Київського апеляційного суду від 9 грудня 2020 року подальшому кримінальному провадженню не перешкоджає, тому, відповідно до частини другої статті 424 Кодексу, її оскарження у касаційному порядку не передбачено.

Автор клопотання, аргументуючи неконституційність оспорюваного положення Кодексу, зазначає, що «дана частина норми фактично порушує конституційне право особи на судовий захист так як Верховний Суд вирішуючи питання про відкриття касаційного провадження відмовляє у цьому посилаючись на зазначену норму, чим позбавляє можливості оскарження ухвал апеляційної інстанції про повернення справи на новий судовий розгляд та касаційного контролю Верховного Суду щодо законності судових рішень апеляційної інстанції, позбавляє Верховний Суд обмеження можливостей контролю та зловживань і порушень апеляційної інстанції».

2. Вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі, Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційній скарзі має міститись обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункту 6 частини другої статті 55); конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим, зокрема, статтею 55 цього закону (абзац перший частини першої статті 77).

Зі змісту конституційної скарги вбачається, що Големб'євська В. В., аргументуючи неконституційність окремого положення частини другої статті 424 Кодексу, цитує положення Конституції України, Кодексу, Кримінального кодексу України, рішення Конституційного Суду України, судові рішення у своїй справі та висловлює незгоду з ними та законодавчим регулюванням касаційного оскарження ухвал апеляційного суду, що не може вважатися обґрунтуванням тверджень щодо невідповідності Конституції України оспорюваного положення Кодексу.

Таким чином, автор клопотання не дотримав вимог пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 цього закону — неприйнятність конституційної скарги.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 37, 50, 55, 56, 58, 61, 62, 77, 86 Закону України

«Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 56 Регламенту Конституційного Суду України Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України

ухвалила:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Големб'євської Вероніки Валентинівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 424 Кримінального процесуального кодексу України на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала є остаточною.

ПЕРША КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ПЕРШОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

УХВАЛА ПЕРШОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ ПЕРШОГО СЕНАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Ватутінського комунального виробничого підприємства «Водоканал» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 4 частини п'ятої статті 332, пункту 4 частини першої статті 333 Кодексу адміністративного судочинства України

м. Київ
14 квітня 2021 року
№ 65-1(I)/2021

Справа № 3-52/2021(124/21)

Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України у складі:

Колісника Віктора Павловича — головуючого, доповідача,
Кичуна Віктора Івановича,
Філюка Петра Тодосьовича,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Ватутінського комунального виробничого підприємства «Водоканал» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 4 частини п'ятої статті 332, пункту 4 частини першої статті 333 Кодексу адміністративного судочинства України.

Заслухавши суддю-доповідача Колісника В. П. та дослідивши матеріали справи, Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України

установила:

1. Ватутінське комунальне виробниче підприємство «Водоканал» (далі — Підприємство) звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) положення пункту 4 частини п'ятої статті 332, пункту 4 частини першої статті 333 (за конституційною скаргою — пункту 1 частини четвертої статті 333) Кодексу адміністративного судочинства України (далі — Кодекс).

Оспорюваними положеннями Кодексу передбачено, що касаційна скарга не приймається до розгляду і повертається суддею-доповідачем також, якщо «у касаційній скарзі не викладені передбачені цим Кодексом підстави для оскарження судового рішення в касаційному порядку» (пункт 4 частини п'ятої статті 332 Кодексу); суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження

у справі, якщо «скаржником у строк, визначений судом, не подано заяву про поновлення строку на касаційне оскарження або наведені підстави для поновлення строку касаційного оскарження, визнані судом неповажними» (пункт 4 частини першої статті 333 Кодексу).

2. Вирішуючи питання про відкриття конституційного провадження у справі, Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» до суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права (абзац другий частини першої статті 56); конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим, зокрема, статтею 56 цього закону (абзац перший частини першої статті 77).

Згідно з пунктом 1.1 розділу I «Загальні положення» статуту Підприємства «Ватутінське комунальне виробниче підприємство „Водоканал“, засноване Ватутінською міською радою, знаходиться в міській комунальній власності, діє на основі самоврядування в відповідності до Конституції України, Законів України, Кодексів України та інших законодавчих актів України забезпечує комунальне та побутове водопостачання та водовідведення...». Відповідно до статті 81 Цивільного кодексу України юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права; юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування (абзаци перший, третій частини другої).

Отже, Підприємство не є суб'єктом права на конституційну скаргу, оскільки створене органом місцевого самоврядування та належить до юридичних осіб публічного права.

Таким чином, конституційна скарга не відповідає вимогам абзацу другого частини першої статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 1 статті 62 цього закону — звернення до Конституційного Суду України неналежним суб'єктом.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 37, 50, 55, 56, 58, 61, 62, 77, 83, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 56 Регламенту Конституційного Суду України Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України

у х в а л и л а:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Ватутінського комунального виробничого підприємства «Водоканал» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 4 частини п'ятої статті 332, пункту 4 частини першої статті 333 Кодексу адміністративного судочинства України на підставі пункту 1 статті 62 Закону України «Про

Конституційний Суд України» — звернення до Конституційного Суду України неналежним суб'єктом.

2. Ця Ухвала є остаточною.

ПЕРША КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ПЕРШОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**УХВАЛА
ПЕРШОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Листопада Олександра Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 551 Цивільного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 374 Цивільного процесуального кодексу України

м. Київ
15 квітня 2021 року
№ 67-1(II)/2021

Справа № 3-56/2021(130/21)

Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України у складі:

Юровської Галини Валентинівни — головуючої,
Мойсика Володимира Романовича — доповідача,
Первомайського Олега Олексійовича,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Листопада Олександра Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 551 Цивільного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 374 Цивільного процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Мойсика В. Р. та дослідивши матеріали справи, Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

у с т а н о в и л а :

1. Листопад О. А. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частині третій статті 8, частині четвертій статті 13, частинам четвертій, сьомій статті 43, частині першій статті 129 Конституції України (конституційність) положення частини третьої статті 551 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) та пункту 2 частини першої статті 374 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України).

Частиною третьою статті 551 ЦК України передбачено, що розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення.

Відповідно до пункту 2 частини першої статті 374 ЦПК України надано право суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги скасову-

вати судові рішення суду першої інстанції повністю або частково і ухвалювати у відповідній частині нове рішення або змінювати рішення.

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї копій судових рішень вбачається таке.

Печерський районний суд міста Києва рішенням від 21 жовтня 2019 року задовольнив позов Листопада О. А. до Акціонерного товариства «Українська залізниця» щодо стягнення заборгованості із заробітної плати, грошової компенсації — втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати та суми середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні.

Київський апеляційний суд постановою від 11 січня 2021 року апеляційну скаргу Акціонерного товариства «Українська залізниця» задовольнив частково, змінивши рішення суду першої інстанції в частині позовних вимог про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні, зменшивши його розмір.

Верховний Суд ухвалою від 10 березня 2021 року відмовив у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Листопада О. А. щодо постанови суду апеляційної інстанції.

Автор клопотання стверджує, що застосування судами оспорюваних положень ЦК України та ЦПК України порушує його конституційні права та гарантії, зокрема на судовий захист, справедливий суд, соціальну справедливість, заробітну плату.

2. Вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі, Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга вважається прийнятною, зокрема, за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтями 55, 56 цього закону (абзац перший частини першої статті 77); конституційною скаргою є подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (частина перша статті 55); у конституційній скарзі зазначаються конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України, а також обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункти 5, 6 частини другої статті 55).

Листопад О. А. зазначає, що порушено його конституційні права та гарантії, зокрема на судовий захист, справедливий суд, соціальну справедливість, заробітну плату, не нижчу від встановленої законом, та своєчасність одержання винагороди за працю.

Разом з тим, як свідчать матеріали конституційної скарги, автор клопотання скористався правом на судовий захист, зокрема ухваленими у його справі судовими рішеннями встановлено порушення його прав, стягнуто заборгованість із заробітної плати, грошову компенсацію втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати та суму середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні.

Згідно з ухваленими у його справі судовими рішеннями позовні вимоги Листопада О. А. не були задоволені лише в частині стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні в обчисленому ним розмірі, розмір був встановлений судом апеляційної інстанції з наведенням відповідного обґрунтування в остаточному судовому рішенні. Саме з цією частиною постанови Київського апеляційного суду від 11 січня 2021 року не погоджується Листопад О. А. і стверджує, що «судом апеляційної інстанції не було взято до уваги та не враховано ані майновий стан позивача, що не дав можливості звернутися до суду за захистом своїх прав, ані факт проживання позивача на окупованій території, ані недобросовісну поведінку відповідача».

З аналізу судових рішень вбачається, що всупереч твердженню автора клопотання, положення частини третьої статті 551 ЦК України суди у своїх рішеннях не застосовували.

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що особа, яка звертається до Конституційного Суду України, повинна не лише зазначити, а й аргументовано довести, як саме оспорюваний закон (окремі його положення), який був застосований в остаточному судовому рішенні в її справі, порушує її гарантоване Конституцією України право (Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України від 13 червня 2018 року № 20-у(І)/2018, Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України від 3 червня 2020 року № 10-уп(ІІ)/2020).

Аналіз конституційної скарги вказує на те, що Листопад О. А. фактично висловлює незгоду з судовими рішеннями у його справі, однак така незгода не є обґрунтуванням тверджень щодо неконституційності оспорюваних положень ЦК України, ЦПК України в розумінні вимог пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Наведене є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 37, 55, 56, 62, 77, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України» та відповідно до § 45, § 56 Регламенту Конституційного Суду України Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

ухвалила:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Листопада Олександра Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 551 Цивільного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 374 Цивільного процесуального кодексу України на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

ПЕРША КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**УХВАЛА
ДРУГОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі
за конституційною скаргою Чости Григорія Денисовича
щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів
пункту 2 частини п'ятої статті 328
Кодексу адміністративного судочинства України

м. Київ
20 квітня 2021 року
№ 68-2(II)/2021

Справа № 3-48/2021(110/21)

Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України у складі:

Сліденка Ігоря Дмитровича — головуючого,
Головатого Сергія Петровича — доповідача,
Лемака Василя Васильовича,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Чости Григорія Денисовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу адміністративного судочинства України.

Заслухавши суддю-доповідача Головатого С. П. та дослідивши матеріали справи, Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

установила:

1. Чоста Григорій Денисович як суб'єкт права на конституційну скаргу (далі — Заявник) повторно — у розумінні припису абзацу другого частини третьої статті 57 Закону України «Про Конституційний Суд України» — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням (вх. № 18/110 від 19 березня 2021 року) визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — Кодекс), згідно з якими не підлягають касаційному оскарженню «судові рішення у справах незначної складності та інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження (крім справ, які відповідно до цього Кодексу розглядаються за правилами загального позовного провадження), крім випадків, якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії справ незначної складності помилково».

На думку Заявника, оспорювані приписи Кодексу не відповідають приписам статті 21, частини другої статті 22, частини першої статті 24, статей 27, 28, частин першої, третьої статті 46, статті 48, частин першої, другої, шостої статті 55, статей 56, 64 Конституції України.

Обґрунтовуючи неконституційність приписів пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу, Заявник посилається на приписи Конституції України, Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року, а також на судові рішення у своїй справі.

2. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів впливає таке.

2.1. Заявник звернувся до Управління праці та соціального захисту населення Краматорської міської ради (далі — Управління) із заявою щодо призначення субсидії. Управління відмовило Заявникові в призначенні субсидії, зокрема, з огляду на те, що «житлова субсидія не може призначатись за зареєстрованим місцем проживання та за місцем фактичного проживання одночасно».

Не погодившись із відмовою, Заявник звернувся до суду з адміністративним позовом до Управління, в якому просив визнати протиправним рішення Управління про відмову в призначенні субсидії та зобов'язати відновити його порушене право на субсидію; стягнути з Управління моральну шкоду, заподіяну протиправним рішенням щодо незаконної відмови в призначенні субсидії, а також матеріальні збитки, заподіяні такою відмовою.

2.2. Донецький окружний адміністративний суд рішенням від 12 березня 2020 року, залишеним без змін постановою Першого апеляційного адміністративного суду від 11 серпня 2020 року, у задоволенні позову відмовив.

Заявник оскаржив ці судові рішення в касаційному порядку.

2.3. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду ухвалою від 16 листопада 2020 року відмовив у відкритті касаційного провадження, застосувавши приписи пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу.

Заявник стверджує, що «у даній справі ВС не тільки не захистив права і свободи людини і громадянина <...>, а навпаки, застосованим в остаточному судовому рішенні процесуальним законом закріпив порушення прав і свобод скаржника судами першої і апеляційної інстанцій».

3. Вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі, Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Згідно зі статтею 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтями 55, 56 цього закону, та якщо з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців (абзац перший, пункт 2 частини першої); якщо суб'єкт права на конституційну скаргу пропустив строк подання конституційної скарги у зв'язку з тим, що не мав повного тексту судового рішення, він має право висловити у конституційній скарзі клопотання про поновлення пропущеного строку (частина третя).

3.1. Аналіз документів і матеріалів, долучених Заявником до конституційної скарги, свідчить, що ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16 листопада 2020 року є остаточним судовим рішенням у справі Заявника і набрала законної сили з моменту її підписання.

Конституційну скаргу Заявник вперше подав до Конституційного Суду України 24 лютого 2021 року, повторно — 16 березня 2021 року, тобто в обох випадках поза межами тримісячного строку, визначеного пунктом 2 частини першої статті 77 Закону України «Про Конституційний Суд України».

До конституційної скарги долучено клопотання про поновлення пропущеного строку подання конституційної скарги з огляду на те, що ухвалу суду касаційної інстанції від 16 листопада 2020 року Заявник отримав 27 листопада 2020 року. Проте доказів на підтвердження цього Заявник не надав. Отже, клопотання про поновлення пропущеного строку подання конституційної скарги не підлягає задоволенню.

Таким чином, Заявник не дотримав вимог пункту 2 частини першої статті 77 Закону України «Про Конституційний Суд України», а його конституційна скарга є такою, що подана з порушенням встановленого цим законом строку.

Наведене є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 37, 55, 56, 58, 61, 62, 77, 83, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 56 Регламенту Конституційного Суду України Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

ухвалила:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Чости Григорія Денисовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу адміністративного судочинства України на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

ДРУГА КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

УХВАЛА ДРУГОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ ДРУГОГО СЕНАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Ковальської Тетяни Трохимівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, восьмої статті 10 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку»

м. Київ
20 квітня 2021 року
№ 69-2(II)/2021

Справа № 3-54/2021(127/21)

Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України у складі:

Сліденка Ігоря Дмитровича — головуєчого,
Головатого Сергія Петровича,
Лемака Василя Васильовича — доповідача,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Ковальської Тетяни Трохимівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, восьмої статті 10 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29 листопада 2001 року № 2866–III (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 10, ст. 78) зі змінами.

Заслухавши суддю-доповідача Лемака В. В. та дослідивши матеріали справи, Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

установила:

1. Ковальська Т. Т. звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають частині першій статті 6, частинам другій, третій статті 8, частині першій статті 19, статті 21, частині першій статті 41 Конституції України (є неконституційними), положення частин п'ятої, восьмої статті 10 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29 листопада 2001 року № 2866–III зі змінами (далі — Закон).

У статті 10 Закону передбачено, що рішення загальних зборів, прийняте відповідно до статуту, є обов'язковим для всіх співвласників (частина п'ята); рішення загальних зборів може бути оскаржене в судовому порядку (частина восьма).

Суб'єкт права на конституційну скаргу зазначає, що внаслідок застосування Верховним Судом оспорюваних положень Закону зазнало порушення гаранто-

ване частиною першою статті 41 Конституції України його право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю.

Обґрунтовуючи свої твердження, Ковальська Т. Т. посилається на окремі положення Конституції України та інші нормативні акти, а також на судові рішення у своїй справі.

До конституційної скарги долучено, зокрема, копії рішення Жовтневого районного суду міста Маріуполя від 26 липня 2017 року, ухвали Апеляційного суду Донецької області від 20 вересня 2017 року, постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 19 серпня 2019 року.

2. Вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі, Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Відповідно до статті 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга вважається прийнятною, якщо з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців (пункт 2 частини першої); як виняток, конституційна скарга може бути прийнята поза межами вимог, установлених пунктом 2 частини першої цієї статті, якщо Конституційний Суд України визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу (частина друга).

Суб'єкт права на конституційну скаргу звертався до Конституційного Суду України з конституційною скаргою з аналогічного питання 15 березня 2021 року. Секретаріат Конституційного Суду України після попередньої перевірки конституційної скарги згідно з частиною третьою статті 57 Закону України «Про Конституційний Суд України» повернув її як таку, що за формою не відповідає вимогам цього закону.

Ковальська Т. Т. повторно звернулася до Конституційного Суду України 5 квітня 2021 року. Остаточним судовим рішенням у справі автора клопотання є постановова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 19 серпня 2019 року, тобто конституційну скаргу подано поза межами вимог, передбачених пунктом 2 частини першої статті 77 Закону України «Про Конституційний Суд України», адже з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням у справі минуло понад 19 місяців.

Суб'єкт права на конституційну скаргу порушив питання про поновлення пропущеного строку подання конституційної скарги, однак не навів аргументів, які підтверджували б необхідність розгляду справи з мотивів суспільного інтересу в розумінні частини другої статті 77 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Таким чином, є підстави для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 37, 50, 55, 56, 58, 62, 77, 86 Закону України «Про

Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 56 Регламенту Конституційного Суду України Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

ухвалила:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Ковальської Тетяни Трохимівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, восьмої статті 10 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29 листопада 2001 року № 2866–III зі змінами на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

ДРУГА КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**УХВАЛА
ТРЕТЬОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ
ПЕРШОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 1 частини другої статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України

м. Київ
27 квітня 2021 року
№ 70-3(І)/2021

Справа № 3-53/2021(125/21)

Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України у складі:

Литвинова Олександра Миколайовича — головуєчого,
Завгородньої Ірини Миколаївни,
Кривенка Віктора Васильовича — доповідача,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 1 частини другої статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України.

Заслухавши суддю-доповідача Кривенка В. В. та дослідивши матеріали справи, Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України

установила:

1. Плєскач В. Ю. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) положення пункту 1 частини другої статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — Кодекс), згідно з яким юрисдикція адміністративних судів не поширюється на справи, що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України.

Суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що оспорюване положення Кодексу не відповідає частинам першій, третій статті 8, частинам першій, другій статті 55 Конституції України (є неконституційним), а внаслідок його застосування в остаточному судовому рішенні у його справі — постанові Великої Палати Верховного Суду від 30 вересня 2020 року — порушено таке гарантоване Конституцією України право, як право на судовий захист.

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається, що у квітні 2020 року Плєскач В. Ю. в ефірі одного з телеканалів побачив експертну

дискусію щодо перспектив запровадження в Україні надзвичайного стану. Зокрема, його увагу привернули висловлювання стосовно того, що акти Кабінету Міністрів України, для їх невідкладного ефекту, можуть доводитись до відома громадян шляхом їх оголошення через інтернет, телебачення і радіоефір, тобто без їх офіційного оприлюднення у загальнодоступних виданнях, на підставі Указу Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10 червня 1997 року № 503/97 зі змінами (далі — Указ).

У квітні 2020 року Плескач В. Ю. звернувся до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду як суду першої інстанції з позовом до Президента України, в якому просив визнати протиправними та скасувати частину п'яту статті 1, статтю 3 Указу, вважаючи, що доведення до відома громадськості нормативно-правових актів у такий спосіб порушує конституційне право громадян знати свої права і обов'язки.

Ухвалою Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13 серпня 2020 року, залишеною без змін постановою Великої Палати Верховного Суду від 30 вересня 2020 року, провадження у справі Плескача В. Ю. про визнання протиправними та скасування частини п'ятої статті 1, статті 3 Указу закрито на підставі пункту 1 частини першої статті 238 Кодексу, оскільки справа не підлягає розгляду за правилами адміністративного судочинства.

Автор клопотання зазначає, що положення пункту 1 частини другої статті 19 Кодексу позбавляє доступної і розумної можливості отримати судовий захист у разі порушення його прав підзаконними актами Президента України, Верховної Ради України чи Кабінету Міністрів України. Внаслідок того, що оспорюване положення Кодексу виключає можливість суду загальної юрисдикції розглядати спори про конституційність окремих актів органів державної влади, громадяни не можуть оскаржувати таких актів.

На підтвердження своєї позиції Плескач В. Ю. посилається на окремі положення Конституції України, Кодексу, рішення Конституційного Суду України, судові рішення Верховного Суду, практику Європейського суду з прав людини та конституційних судів зарубіжних країн, а також на судові рішення у його справі та інших осіб.

2. Вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі, Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» конституційною скаргою є подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (частина перша статті 55); конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтями 55, 56 цього закону (абзац перший частини першої).

Плескач В. Ю. 24 грудня 2020 року уже звертався до Конституційного Суду України з аналогічною конституційною скаргою, за результатами розгляду якої

Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України 2 березня 2021 року Ухвалою № 35-2(II)/2021 відмовила у відкритті конституційного провадження у справі на підставі пунктів 2, 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційній скарзі; неприйнятність конституційної скарги. Зазначена ухвала є остаточною.

Таким чином, є підстави для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 6 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — наявність ухвали Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі, якщо її постановлено на підставі пункту 2 статті 62 цього закону.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, статтями 7, 32, 37, 50, 55, 56, 58, 62, 77, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 56 Регламенту Конституційного Суду України Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України

ухвалила:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 1 частини другої статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України на підставі пункту 6 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — наявність ухвали Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі, якщо її постановлено на підставі пункту 2 статті 62 цього закону.

2. Ухвала Третьої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

ТРЕТЯ КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ПЕРШОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**УХВАЛА
ТРЕТЬОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ
ПЕРШОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі
за конституційною скаргою Кузьменко Юлії Леонідівни
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
частини другої статті 392
Кримінального процесуального кодексу України

м. Київ
27 квітня 2021 року
№ 71-3(І)/2021

Справа № 3-55/2021(129/21)

Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України у складі:

Литвинова Олександра Миколайовича — головуючого, доповідача,
Завгородньої Ірини Миколаївни,
Кривенка Віктора Васильовича,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Кузьменко Юлії Леонідівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Литвинова О. М. та дослідивши матеріали справи, Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України

установила:

1. До Конституційного Суду України звернулася Кузьменко Юлія Леонідівна з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) частину другу статті 392 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс), застосовану в остаточному судовому рішенні у її справі — ухвалі Верховного Суду у складі колегії суддів першої палати Касаційного кримінального суду від 16 березня 2021 року.

Згідно з частиною другою статті 392 Кодексу:

«Ухвали, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених частиною першою цієї статті, окремому оскарженню не підлягають, крім випадків, визначених цим Кодексом. Заперечення проти таких ухвал можуть бути включені до апеляційної скарги на судові рішення, передбачене частиною першою цієї статті.

Ухвали суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, підлягають апеляційному оскарженню в порядку, передбаченому цим Кодексом».

Суб'єкт права на конституційну скаргу стверджує, що оспорювані положення Кодексу «в частині неможливості окремого апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції про продовження строку домашнього арешту не гарантують особі ефективної реалізації її конституційного права на судовий захист, не відповідають критеріям справедливості та співмірності (пропорційності), не забезпечують справедливого балансу інтересів особи та суспільства, а тому суперечать вимогам статей 1, 3, 8, 21, 29, частини першої статті 55 Основного Закону України».

2. Вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі, Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Відповідно до пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційній скарзі має міститись обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону.

Згідно з абзацом першим частини першої статті 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга вважається прийнятною, зокрема, за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтею 55 цього закону.

Зі змісту конституційної скарги вбачається, що Кузьменко Ю. Л. не обґрунтувала тверджень щодо неконституційності оспорюваних положень Кодексу.

Стверджуючи про неконституційність частини другої статті 392 Кодексу, автор клопотання цитує положення Конституції України, Кодексу, законів України, міжнародних актів, а також посилається на рішення Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини. Однак цитування без аргументації невідповідності Конституції України оспорюваних положень Кодексу не є обґрунтуванням тверджень щодо їх неконституційності.

Отже, конституційна скарга не відповідає вимогам пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 цього закону — неприйнятність конституційної скарги.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 37, 55, 56, 61, 62, 77, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України» Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України

ухвалила:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Кузьменко Юлії Леонідівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала є остаточною.

ТРЕТЯ КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ПЕРШОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**УХВАЛА
ПЕРШОЇ КОЛЕГІЇ СУДДІВ
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Терзі Євгена Дмитровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 284 Кодексу України про адміністративні правопорушення

м. Київ
28 квітня 2021 року
№ 72-1(II)/2021

Справа № 3-61/2021(140/21)

Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України у складі:

Юровської Галини Валентинівни — головуючої, доповідача,
Мойсика Володимира Романовича,
Первомайського Олега Олексійовича,

розглянула на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Терзі Євгена Дмитровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 284 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Заслухавши суддю-доповідача Юровську Г. В. та дослідивши матеріали справи, Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

установила:

1. До Конституційного Суду України звернувся Терзі Є. Д. із клопотанням перевірити на відповідність частині третій статті 8, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України (конституційність) положення частини першої статті 284 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — Кодекс), згідно з якими у справі про адміністративне правопорушення орган (посадова особа) виносить одну з таких постанов: про накладення адміністративного стягнення; про застосування заходів впливу, передбачених статтею 24¹ Кодексу; про закриття справи.

Із матеріалів справи вбачається, що Малиновський районний суд міста Одеси рішенням від 28 лютого 2018 року, залишеним без зміни постановою Апеляційного суду Одеської області від 26 листопада 2018 року, притягнув Терзі Є. Д. до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого частиною першою статті 483 Митного кодексу України, та наклав на нього стягнення у

вигляді штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товару, а саме 2127645,36 гривень, з конфіскацією на користь держави товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил.

До Малиновського районного суду міста Одеси 5 червня 2020 року звернулася адвокат Белогуб М. В. в інтересах Терзі Є. Д. із заявою про перегляд за нововиявленими обставинами рішення Малиновського районного суду міста Одеси від 28 лютого 2018 року.

Малиновський районний суд міста Одеси постановою від 14 липня 2020 року в задоволенні заяви адвоката відмовив у зв'язку з тим, що перегляду судових рішень у справах про адміністративні правопорушення за нововиявленими обставинами Кодексом не передбачено і місцевий загальний суд не наділений повноваженнями переглядати судові рішення, які набрали законної сили; постановою оскарженню не підлягає.

Не погодившись із вказаним рішенням суду, адвокат Белогуб М. В. в інтересах Терзі Є. Д. звернулася з апеляційною скаргою до Одеського апеляційного суду.

Одеський апеляційний суд постановою від 28 січня 2021 року апеляційну скаргу повернув у зв'язку з тим, що апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню.

Суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що внаслідок застосування Одеським апеляційним судом оспорюваних положень Кодексу «обмежується право особи оскаржити в апеляційному порядку постанову судді у справі про адміністративні правопорушення про відмову у задоволенні заяви про перегляд рішення за нововиявленими обставинами», а тому ці положення не відповідають частині третій статті 8, частинам першій, другій статті 55, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України.

2. Вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі, Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України виходить із такого.

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтями 55, 56 цього закону (абзац перший частини першої статті 77); конституційна скарга має містити конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України, а також обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункти 5, 6 частини другої статті 55).

Зі змісту конституційної скарги вбачається, що, обґрунтовуючи неконституційність оспорюваних положень Кодексу, Терзі Є. Д. не наводить логічного зв'язку між їх змістом та зазначеними положеннями Основного Закону України, а висловлює власні міркування про незгоду із законодавчим регулюванням питання розгляду справ про адміністративні правопорушення та судовими рішеннями у його справі. Однак така незгода не може вважатися належним обґрунтуванням

тверджень щодо неконституційності оспорюваних положень Кодексу з огляду на пункт 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Наведене є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 37, 55, 56, 58, 62, 77, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 56 Регламенту Конституційного Суду України Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України

ухвалила:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Терзі Євгена Дмитровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 284 Кодексу України про адміністративні правопорушення на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

ПЕРША КОЛЕГІЯ СУДДІВ
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Конституційна доктрина права власності на землю в Україні

Л. Козловська

доктор юридичних наук, доцент,
начальник відділу департаменту аналітичної та правової роботи
Верховного Суду

У статті стверджується, що розуміння права власності на землю як елемента конституційного ладу зумовлює формування відповідної судової доктрини як частини конституційної доктрини. Офіційна доктрина права власності на землю, закріплена Конституційним Судом України, найбільш ефективно забезпечує послідовність та єдність судової практики в земельних спорах, дотримання принципу верховенства права.

Автор обґрунтовує, що основою конституційної доктрини права власності на землю, як офіційної, так і судової, має бути виключний статус Українського народу як суб'єкта права власності на землю і природні ресурси.

Ключові слова: право власності на землю, конституційний лад, конституційна доктрина, судова доктрина, земельні спори.

1. Конституційні засади верховенства права як основа формування судової доктрини права власності на землю. Поняття конституційної доктрини та судової доктрини розглядаються здебільшого автономно. Оpubлікована наукова доповідь «Офіційна конституційна доктрина: концепція, значення і основні принципи розвитку» Голови Конституційного Суду Литви, професора Д. Жалімас ілюструє самодостатність офіційної конституційної доктрини, формування якої вдалося здійснити в Литві¹. Це є безумовним досягненням європейського конституціоналізму, взірцевим для багатьох посттоталітарних країн. Порівнюючи Україну і Литву, В. Речицький переконливо показує, які політико-правові небезпеки повинна подолати Україна для формування власної офіційної конституційної доктрини².

У контексті цієї статті та інших праць В. Речицького право власності на землю, визначене в розділі I Конституції України, постає як особливість конституційного ладу, що має бути подолана як проблема для цілої нації. З цих позицій відсутність остаточно сформованої конституційної доктрини права власності на землю є

¹ Жалімас Д. Офіційна конституційна доктрина: концепція, значення і основні принципи розвитку. *Філософія права і загальна теорія права*. 2016. № 1–2. С. 267–280.

² Речицький В. Чи може існувати в Україні офіційна конституційна доктрина? *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 3. С. 72–80.

навіть обнадійливою. Можливо, але не з позицій правової визначеності та верховенства права.

Розуміння конституційної доктрини як офіційної та академічної, вочевидь, не відводить місця судовій доктрині. Проте в земельних правовідносинах суди загальної юрисдикції включені у її формування найбільш активно: мільйони земельних спорів судам загальної юрисдикції належить розглядати на конституційних засадах верховенства права, попри всі недоліки законодавчого регулювання земельних відносин.

Автономність формування судової доктрини обмежена навіть на процесуальному рівні (абзац другий частини шостої статті 10 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України)). Водночас одна з найважливіших засад процесуального законодавства — це те, що судом має вирішуватися будь-який спір, незважаючи на прогалинність законодавства (частина десята статті 10 ЦПК України). Ця стаття та аналогічні їй галузеві процесуальні норми визначають систему джерел права і механізм дотримання судами принципу верховенства права, що неможливо без застосування, а отже, і тлумачення норм Конституції України¹.

Судове тлумачення Конституції України так само становить конституційну доктрину, її окрему частину. Вона не може вважатися офіційною — це виключна прерогатива Конституційного Суду України (далі — КСУ). Це стосується і кола питань, які можуть вирішуватися лише КСУ. Обмеження на судове тлумачення Конституції України не означає його неможливість. Як переконливо доводять А. Єзеров та О. Терлецький, суди загальної юрисдикції, здійснюючи правосуддя, обов'язково мають оцінювати правові акти, що підпорядковуються Конституції України². Одним із способів заповнення прогалин та усунення інших недоліків у законодавстві є застосування судами Конституції України як акта прямої дії³. Тому суди загальної юрисдикції не тільки можуть, а й повинні формувати конституційну доктрину права власності на землю, зокрема, розглядаючи спори щодо «невідчужуваних» земельних ділянок (землі водного та лісового, природно-заповідного фонду). У такому випадку застосування й тлумачення норм Конституції України є реальним механізмом захисту судами загальної юрисдикції конституційного ладу, елементом якого так само є верховенство права. Таким чином реалізуються функції суду як судової влади.

Обумовленість та підпорядкованість судової доктрини офіційній конституційній доктрині не виключає процесу зворотної та взаємної транспарентності, зокрема через існуючий взаємозв'язок між офіційною та науковою правовою доктриною, на який вказував професор Д. Жалімас, характеризуючи розвиток конституційної доктрини в Литві⁴. В Україні він притаманний саме діяльності Верховного Суду.

¹ Козловська Л. Прогалини принципового значення. *Закон і бізнес*. 2019. № 29. URL: https://zib.com.ua/ua/138640-viklyuchna_pravova_problema_yak_pidstava_dlya_peredannya_spr.html.

² Єзеров А., Терлецький Д. Суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України: питання взаємодії. *Право України*. 2020. № 8. С. 223–237.

³ Єзеров А. Застосування Конституції при здійсненні правосуддя: вихідні принципи. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 3. С. 19–36. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2020_3_32/yezegov.pdf.

⁴ Жалімас Д. Офіційна конституційна доктрина: концепція, значення і основні принципи розвитку. *Філософія права і загальна теорія права*. 2016. № 1–2. С. 277–278.

Підходи суддів із академічного середовища сприяють доктриналізації судових рішень. Вагомим її фактором є все та ж прогалинність законодавства, а також незначний обсяг офіційного конституційного тлумачення. У земельних відносинах згадані зв'язки об'єктивно не можуть обмежитися спеціалізованим конституційним середовищем.

За твердженням Д. Жалімас, офіційна конституційна доктрина існує як автономний юридичний феномен, що характеризується певним набором принципів: а) поступового («*gradual*») розвитку; б) послідовності («*consistency*»); в) неприйнятності усвідомлення змісту конституції крізь призму поточного законодавства; г) відповідності доктрини вимогам міжнародного права і права Європейського Союзу. Всі принципи офіційної конституційної доктрини, сформульовані професором Д. Жалімасом та проаналізовані В. Речицьким¹ у контексті порівняння з Україною, властиві для перспектив української доктрини.

Розвиток судової практики в земельних спорах показує, що однією з вимог щодо формування офіційної конституційної доктрини має бути її **безперервність**. Судам загальної юрисдикції у певних категоріях земельних спорів доводиться застосовувати засадничі норми Конституції України без їх офіційного тлумачення. Якщо суд не застосовує норми Конституції України або ж не враховує їх зміст, судова доктрина права власності на землю однаково формується і функціонує як конституційна з огляду на те, що право власності на землю є елементом конституційного ладу.

Розуміння права власності Українського народу на землю як елемента конституційного ладу може ґрунтуватися на Рішенні КСУ від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99², яким визначено, що положення розділу I «Загальні засади» Конституції України закріплюють основи конституційного ладу в Україні.

Виходячи зі змісту Рішення КСУ № 10-рп/99, можна виокремити такі основні характеристики елементів конституційного ладу: конституційне регулювання саме розділом I Конституції України; зв'язок із українською нацією як державотворчою; зв'язок української нації з територією України, на якій вона історично проживає; нормативна поіменованість інших елементів конституційного ладу, зокрема: українська мова, державні символи; підтвердження того, що конституційний порядок, визначення і зміни конституційного ладу поширюються на всі складові конституційного ладу (шляхом ухвалення закону, який затверджується всеукраїнським референдумом).

За цими ознаками складовою конституційного ладу є належність природних ресурсів як об'єктів права власності Українському народу, рівність усіх суб'єктів власності перед законом, набуття права власності на землю лише на законних підставах (стаття 13 Конституції України), визначення землі як основного націо-

¹ Речицький В. Чи може існувати в Україні офіційна конституційна доктрина? *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 3. С. 72–80.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99>.

нального багатства, що перебуває під особливою охороною держави (стаття 14 Конституції України), забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду Українського народу (стаття 16 Конституції України). Це цілісна конституційна модель, яку повинні враховувати суди під час вирішення земельних спорів.

II. Подолання проблем формування судової доктрини права власності на землю шляхом безперервності формування офіційної конституційної доктрини. Потреба в офіційно-зобов'язувальній конституційній доктрині права власності на землю існує не лише в контексті конституційності законодавства про вільний обіг сільськогосподарських земель. Хоча саме це питання визначить належність чи неналежність України до держав нової екологічної формації, а отже, її глобальні, довготривалі економічні перспективи¹.

Істотні прогалини в конституційній доктрині права власності на землю наразі заповнюються судовою практикою в межах конкретних справ («залежно від учасників, позовних вимог і обставин справи»), що об'єктивно впливає на системність і цілісність її положень. Деякі з них є достатньо дискусійними з огляду на публічні засади права власності на землю. Наприклад, у низках справ Верховного Суду складається практика вирішення земельних спорів на засадах Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) (недопустимість зловживання правом, добросовісність, розумність)² навіть у тих випадках, коли земельна ділянка ще не сформована як об'єкт цивільних прав, тобто на стадії, коли норми ЦК України субсидіарно до цих земельних відносин застосовуватися не мають (стаття 9 ЦК України).

Ідея земельних відносин як приватних підсилюється численними правовими позиціями Великої Палати Верховного Суду щодо приватноправової суб'єктності держави, органів місцевого самоврядування як учасників земельних відносин, зокрема в юрисдикційних спорах³. Це створює умови для «переоцінки» рішень цих органів як підстав земельних правовідносин.

Тобто Верховним Судом у конкретних справах вирішено фундаментальне питання публічності у земельних відносинах, яке мало б бути частиною офіційної конституційної доктрини і було частково визначене рішеннями КСУ у земельних спорах від 16 квітня 2009 року № 7-рп/2009 та від 1 квітня 2010 року № 10-рп/2010. Питання надзвичайної ваги, адже від нього залежить уся система судового захисту права власності на землю, а отже, і захист конституційного ладу.

Це істотно змінює підходи до застосування норм земельного законодавства, багато з яких також потребують конституційного тлумачення. Наприклад, стаття 120 Земельного кодексу України, що встановлює «протиприродне», навіть для ци-

¹ Козловська Л. Земля. Ідеальний шторм. ZN, UA. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/zemlja-idealnij-shtorm.html>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 вересня 2020 року у справі № 688/2908/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92137264>.

³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 2 жовтня 2018 року у справі № 911/488/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77509183>; Постанова Великої Палати Верховного Суду від 6 лютого 2019 року у справі № 911/1357/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79834975>.

вільного права, слідування землі за будівлями. Наразі касаційні суди постійно звертаються до Великої Палати Верховного Суду для вирішення виключної правової проблеми відступу від висновків Верховного Суду України в ситуаціях, коли застосування норм статті 120 Земельного кодексу України щодо припинення права власності на земельну ділянку й визнання права власності на землю за набувачем будівель вочевидь порушує право власності на землю¹. При цьому існують ситуації, коли Велика Палата Верховного Суду може вирішити спір щодо законності набуття права власності на самі будівлі, лише застосувавши принцип *superficies solo cedit* (збудоване на поверхні слідує за землею)². В інших ситуаціях, коли положення законодавства чіткі й однозначні (що не гарантує їх відповідності Конституції України), Верховний Суд ухвалює рішення про визнання права власності на земельні ділянки під будівлями, набутими у власність навіть на землях оборони³. Очевидно, якщо зберігатиметься конституційно сумнівне законодавче регулювання визначення правового режиму землі залежно від збудованого на ній майна, практика загальних судів балансуватиме від справи до справи. Водночас сам законодавець демонструє нерозуміння засад земельних відносин і конституційного ладу, прикладом чого є ухвалення закону щодо єдиної правової долі земельної ділянки та розміщеного на ній об'єкта нерухомості⁴.

Щонайменше це ускладнить захист права власності держави і територіальних громад на незаконно відчужені й забудовані земельні ділянки. Наразі у справах про захист права власності на «невідчужувані» землі Великій Палаті Верховного Суду вдалося сформувати практику, спрямовану на повернення державі й територіальним громадам незаконно відчужених «невідчужуваних» земель шляхом негаторного позову⁵. Слід зауважити, що Верховний Суд України також відшукував можливості захистити право власності на «невідчужувані» землі, але, вирішуючи спори через застосування віндикаційного позову, недопустимо ототожнюючи право власності Українського народу, його суб'єктів з органами державної влади

¹ Ухвала Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 5 серпня 2020 року у справі № 200/606/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90905823>; Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 червня 2020 року у справі № 689/26/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91338225>; Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 грудня 2018 року у справі № 910/18560/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80427441>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 лютого 2021 року у справі № 910/2861/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439658>.

³ Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 4 червня 2019 року у справі № 911/268/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82294171>; Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 25 квітня 2019 року у справі № 910/31904/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81435298>.

⁴ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо єдиної правової долі земельної ділянки та розміщеного на ній об'єкта нерухомості) від 2 лютого 2021 року № 0850. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66525.

⁵ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 7 квітня 2020 року у справі № 372/1684/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88739760>; Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 червня 2020 року у справі № 145/2047/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90933484>; Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 вересня 2020 року у справі № 469/1044/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/92270734>.

і місцевого самоврядування¹, наражався на сформовані законодавцем «лакуни» позовної давності та строки апеляційного оскарження у спорах про скасування рішень органів влади і самоврядування².

Почасти це пов'язано із недотриманням безперервності офіційної доктрини, якої так потребує судова практика. Так, 13 вересня 2016 року до КСУ надійшло конституційне подання Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 257 ЦК України у взаємозв'язку з положеннями статті 5, частини першої статті 261, частини першої статті 268 цього кодексу³, яке надалі було повернуто без розгляду у зв'язку зі змінами в законодавстві про конституційне судочинство.

Проте конституційне значення права власності на землю, первинним суб'єктом якого є Український народ, не вичерпується лише «невідчужуваними» землями. Якщо розглянути право власності на землі сільськогосподарського призначення, які є предметом згаданих вище договорів оренди, в контексті тріади «державний суверенітет — земельний суверенітет — продовольчий суверенітет»⁴, то так само йдеться про засади конституційного ладу і формування конституційної доктрини.

Узгодження підходів, необхідне для єдності та передбачуваності судової практики, поступово відбувається в діяльності Верховного Суду. Так, у спорах про визнання недійсними додаткових угод до договорів оренди, якими строк дії договору продовжується на десятки років, Касаційний цивільний суд Верховного Суду визначив, з огляду на обставини справи, що належним способом захисту є вимоги про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою⁵. Проте цей процес узгодження може бути тривалим і не гарантує релевантного застосування норм Конституції України. **Все ж офіційна конституційна доктрина права власності на землю є найкоротшим шляхом забезпечення верховенства права.**

Системність засад конституційного ладу є структурною властивістю розділу I Конституції України. Тому системність, цілісність і безперервність у тлумаченні та застосуванні норм Конституції України щодо права власності на землю — це питання не методології, а конституційного правопорядку.

Щодо «невідчужуваних» земель прибережної зони, лісового фонду, остаточне вирішення проблеми пов'язане з розумінням конституційного статусу органів

¹ Козловська Л. Застосування норм Конституції України в судовому захисті права власності Українського народу. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2017. № 1. С. 10–11. URL: http://www.vkksu.gov.ua/vkksu_announcer/vkksu_announcer_2017_1.pdf.

² Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства: Закон України від 20 грудня 2011 року № 4176–V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4176-17#Text>.

³ До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/13-veresnya-do-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-nadiyshlo-konstytuciynе-podannya-generalnoyi>.

⁴ Козловська Л. Земля. Ідеальний шторм. *ZN,UA*. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/zemlja-idealnij-shtorm.html>.

⁵ Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 19 серпня 2020 року у справі № 151/116/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91104507>; Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 19 серпня 2020 року у справі № 637/239/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91104445>.

влади і самоврядування в земельних відносинах, природи їх рішень, повноважень у взаємозв'язку зі статтями 13, 14, 16 Конституції України. Таке тлумачення визначатиме зміст конституційних презумпцій, універсальність і системність яких є ефективним процесуальним механізмом забезпечення правової визначеності як елемента верховенства права. Це той випадок, коли дотримання однієї із засад конституційного ладу гарантує дотримання всіх інших його засад, зокрема, й не порушність засад права власності на землю.

Безперервність формування офіційної доктрини забезпечує її послідовність і повноту. В земельних відносинах така безперервність постає механізмом дотримання її вищезгаданих принципів. Інакше складається ситуація, яку можна прослідкувати у судовій практиці щодо застосування рішень КСУ у земельних справах від 16 квітня 2009 року № 7-рп/2009¹ та від 1 квітня 2010 року № 10-рп/2010².

Відсутність реакції офіційної конституційної доктрини на зміни в законодавстві (наприклад, Закон України № 4176–V) та земельних відносинах (формування великого агробізнесу й супутнього йому феномену номінальної власності, масового незаконного відчуження «невідчужуваних» земель та їх легалізація через дію Закону № 4176–V, його екологічні наслідки) зумовлює формування автономної судової доктрини і навіть зміну сталих підходів до застосування рішень КСУ, як це сталося щодо Рішення КСУ № 7-рп/2009, або ж незастосовність Рішення КСУ № 10-рп/2010.

III. Концептуальні положення конституційного значення як основа цілісності доктрини права власності на землю. Всі напрацьовані судами загальної юрисдикції та КСУ правові позиції й тлумачення можуть бути об'єднані в цілісну доктрину через певні концептуальні положення конституційного значення. **Найперше, це статус власника природних ресурсів, землі, встановлений Конституцією України. Первинним власником землі зі спеціальним конституційним статусом є Український народ — громадяни України як фізичні особи.** Наведене положення є ключовим для розуміння конституційності підстав набуття права власності на землю. Це означає, що будь-яка концепція конституційного значення має вирішувати питання дотримання зв'язку: **природні ресурси, земля — їх первинний власник.**

Концепцією конституційного значення є **концепція законності первинних підстав набуття права власності на землю.** Загалом, якщо первинним власником землі є громадяни України як фізичні особи, то система судів, які розглядають

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) від 16 квітня 2009 року № 7-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09>.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів «а», «б», «в», «г» статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України від 1 квітня 2010 року № 10-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-10>.

земельні спори, законність передачі земель із державної в приватну власність, зміст і обов'язок доказування в земельних спорах, визначення правочинів із землею як нікчемних, незаконність актів органів державної влади і місцевого самоврядування щодо розпорядження землею має пов'язуватися із частиною першою статті 13 Конституції України.

Для того ж у законодавця має існувати системна кореляція між статусом конституційного суб'єкта та статусом фізичної особи. Для прикладу протилежного: всупереч тому, що фізичні особи є суб'єктами цивільного процесу і визначення судової юрисдикції земельних спорів традиційно відбувається за принципом: всі земельні спори цивільні, окрім винятків, встановлених законом, з'являються законодавчі ініціативи встановлення виключної юрисдикції господарських судів щодо земельних спорів¹.

Для досягнення правової визначеності, яку нібито має за мету згаданий законопроект, мною в окремій публікації було запропоновано встановлювати належну юрисдикцію земельних спорів залежно від статусу первинного набувача земельних ділянок із державної власності, яким у цілковитій більшості є саме громадяни — фізичні особи. Це той критерій, який судам різної юрисдикції майже неможливо оцінити по-різному². Суто практичний аспект, але він відображає пріоритетність статусу фізичної особи, громадянина — власника землі.

Прояви концепції законності первинних підстав набуття права власності на землю можна знайти в практиці загальних судів. Зокрема, Верховним Судом сформовано практику «нікчемності» первинного рішення органу влади чи місцевого самоврядування при застосуванні негаторних позовів щодо земель прибережної зони, лісового фонду. Концептуальні засади, закладені в розділі I Конституції України, а саме щодо статусу Українського народу як єдиного первинного власника землі та природних ресурсів, дозволяють застосовувати підхід щодо «нікчемності актів», вчинених із порушенням норм Конституції України.

У зв'язку з цим по-новому може бути оцінений підхід щодо незмінності рішень суб'єктів владних повноважень, особливо зважаючи на вражаючі цифри незаконного відчуження земель державної і комунальної власності. Вважається, що Рішення КСУ від 16 квітня 2009 року № 7-рп/2009 є основою підходу щодо незмінності та презумпції дійсності рішення органу місцевого самоврядування, який частково був поширений судовою практикою на рішення органів державної влади.

Можна стверджувати, що до ухвалення Рішення КСУ № 7-рп/2009 питання нікчемності актів органів влади вирішувалося в практиці Верховного Суду України з точки зору презумпції незаконності таких актів. Рішення КСУ № 7-рп/2009 мало наслідком відмову від оцінки в судових рішеннях *актів органів державної влади і місцевого самоврядування* як нікчемних. Надалі суди майже 10 років послідовно дотримувалися підходу, відповідно до якого акт органу влади індивідуальної дії

¹ Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо підвідомчості спорів, що виникають у сфері земельних відносин та спорів щодо нерухомого майна від 31 березня 2020 року № 3296. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68510.

² Козловська Л. Ризики неконституційності. *Закон і бізнес*. 2020. № 22. URL: https://zib.com.ua/ua/print/142963za_yakim_kriteriem_mae_vstanovlyuvatisya_yurisdikciya_zemeln.html.

має бути оспорений і скасований судом в порядку пред'явлення відповідних позовних вимог, що означало застосування презумпції дійсності акта органу. На сьогодні Велика Палата Верховного Суду у численних постановках сформувала позицію щодо **неефективності оспорювання** рішень чи актів органів державної влади та місцевого самоврядування та застосування речових способів захисту права на земельні ділянки, які поглинають визнання незаконними таких рішень чи актів. «Рішення органу державної влади чи місцевого самоврядування за умови його невідповідності закону не тягне тих юридичних наслідків, на які воно спрямоване. Тому оскарження такого рішення спрямоване не на втрату ним юридичної сили, а на захист інтересу у юридичній визначеності на майбутнє. Такий інтерес порушується, допоки існує незаконне рішення (триває порушення). Тому його можна оскаржити впродовж усього часу тривання порушення зазначеного інтересу»¹.

Рішення Великої Палати Верховного Суду стосувалося повернення за негативним позовом земель прибережної зони, розміри яких встановлені законом імперативно та які заборонено набувати у приватну власність. Це означає, що правовий титул власності на землю, також встановлений законом, належить суб'єкту зі спеціальним конституційно-правовим статусом, є дійсним, допоки діє закон, на його дійсність не впливають будь-які матеріальні і процесуальні строки, незаконні рішення суб'єктів владних повноважень, правочини приватних осіб. Це приклад захисту судами загальної юрисдикції конституційного ладу і верховенства права, формування засад конституційної доктрини права власності на землю.

Постає питання конституційної обґрунтованості таких правових позицій: **чи може норма частини другої статті 19 Конституції України бути загальною нормативною підставою нікчемності актів органів державної влади та місцевого самоврядування?** Для забезпечення єдності судової практики, для розподілу доказування в земельних спорах актуальним є вирішення питання: у статті 19 Конституції України встановлена презумпція дійсності рішень для учасників правовідносин чи презумпція недійсності, якщо органи діють із порушенням вимог Конституції та законів України?

Потрібно брати до уваги мету обмежень, встановлених у Рішенні КСУ № 7-рп/2009: забезпечення правової визначеності щодо дії індивідуальних актів органів місцевого самоврядування як елемента верховенства права. Проте питання щодо оцінки судом нікчемності актів суб'єктів владних повноважень, які не відповідають Конституції та законам України, цілком обґрунтовано може розглядатися поза контекстом скасування органами місцевого самоврядування власних рішень індивідуальної дії. У цьому випадку застосовується презумпція незаконності таких рішень.

Водночас існує ймовірність, що судова практика спирається не на застосування частини другої статті 19 Конституції України як норму прямої дії, що встановлює презумпцію незаконності таких актів, а на застосування конструкції нікчемності актів органів влади саме за аналогією із нікчемними правочинами. Це означає чергове застосування цивілістичної концепції волевиявлення замість концепції повноважень, на яку вказує частина друга статті 19 Конституції України.

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 вересня 2020 року у справі № 469/1044/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/92270734>.

Прикметно, що наукові підходи щодо «концепції волевиявлення» органів влади пропонується втілювати в судовій практиці через застосування норм, які стосуються дійсності правочинів, до актів органів влади, зокрема статті 203 ЦК України¹, тобто йдеться про аналогію із психічним процесом формування волевиявлення фізичною особою.

Крім порушення норм Конституції України, Земельного кодексу України та ЦК України, основний ризик застосування концепції волевиявлення замість концепції повноважень полягає у її можливих наслідках. «У будь-якому разі, класифікація акта органу і як проміжного етапу формування волевиявлення, і як акцепту означає, що такий акт не може бути окремим предметом оспорювання — ні в порядку адміністративного, ні цивільного, ні господарського судочинства. Визнання недійсним (незаконним, неправомірним, нечинним) або „скасування“ такого „етапу волевиявлення“ ніяк не впливає на правове становище сторін, а тому не повинно вважатися „юридичним спором“ у розумінні статті 124 Конституції України, а отже — і розглядатися судом»².

Проте судова практика не може ігнорувати прямі норми Конституції України. За такою логікою «поза спором в розумінні статті 124 Конституції» залишаються всі акти органів влади та місцевого самоврядування, які є підставою виникнення суб'єктивних прав, не лише земельних. Наслідком незастосування норм частини другої статті 19 Конституції України, рішень КСУ є порушення засад конституційного ладу.

«Концепція волевиявлення» органу влади замість «концепції повноважень», крім прямого ігнорування норм Конституції України, суперечить сутності права власності на землю. Адже орган державної влади і місцевого самоврядування, на відміну від приватної особи, не є автономним власником, ним є Український народ, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади і місцевого самоврядування. У законодавстві України це знайшло втілення через розщеплення права власності Українського народу на землю, на державну і комунальну власність, суб'єктами якої є держава і територіальні громади відповідно.

Орган місцевого самоврядування не є власником земель територіальної громади. Але саме у статусі власника він постає у більшості різноманітної практики загальних судів. Хоча відповідно до статті 13 Конституції України органи влади здійснюють лише повноваження власника, а *статус власника конституційно закріплений за Українським народом, законодавчо ж — за територіальною громадою*.

Постає питання концептуального узгодження рішень Верховного Суду в земельних спорах щодо всіх видів земель, яке може бути вирішене визначенням суб'єкта права комунальної власності на землю на рівні офіційної конституційної доктрини. Це важливо у земельних спорах, коли орган місцевого самоврядування ухвалює незаконні рішення про відчуження земель, що порушують права територіальної громади, в контексті визначення належного позивача і відповідача, строків

¹ Мірошніченко А. Правова природа актів органів державної влади та місцевого самоврядування щодо розпорядження земельними ділянками. URL: https://protocol.ua/ua/pravova_priroda_aktiv_organiv_derzavnoi_vladi_ta_mistsevogo_samovryaduvannya_shchodo_rozporyadgennya_zemelnimi_dilyankami.

² Там само.

позовної давності, обґрунтування статусу прокурора як самостійного позивача та автономного перебігу строків позовної давності за позовами прокурора, а також інших питань, які ситуативно вирішуються судовою практикою.

У цій ситуації згадана концепція рівноправності учасників цивільного обороту та розуміння рішень органів влади як правочинів застосовується для обґрунтування пріоритету приватних інтересів над публічними. Щодо земельних відносин, у яких приватні особи не могли мати легальних очікувань щодо права власності на невідчужувані земельні ділянки, подібні висновки є конституційно-вразливими, незважаючи на спроби застосувати на основі доктрини «м'якого міжнародного права» пріоритет принципу належного врядування¹.

Формування у практиці загальних судів концепції рівноправності органу місцевого самоврядування має низку інших недоліків: найперше, втрачається такий конституційний суб'єкт, як Український народ, держава і територіальна громада; ігнорується зміст частини другої статті 19 Конституції України; ототожнюються за своїм правовим значенням і природою рішення органів і правочини; зникає такий концепт, як публічний інтерес, відповідно, не може йтися про захист публічної власності (власності Українського народу, державної, комунальної власності).

Зв'язок між публічним інтересом, публічною власністю та конституційним ладом безпосередній і визначальний для захисту й гарантування всіх елементів конституційного ладу та основоположних прав людини (економічних, екологічних), які реалізуються через територіальні громади або діяльність державних органів.

Отже, при вирішенні спору в судовому порядку наслідки рішень органів влади мають оцінюватися не лише в контексті зміни органами своїх власних рішень. У практиці загальних судів, які не послуговуються доктриною як джерелом права, презумпція законності/незаконності дій органів влади має застосовуватися в системі з іншими конституційними нормами, що також мають значення презумпцій. Наприклад, нелегітимність очікувань набувачів земельних ділянок прибережної захисної зони, інших природних об'єктів, що не підлягають приватизації, є очевидною саме в силу неспростовної конституційної презумпції знання закону (частина друга статті 68 Конституції України). Застосування системи презумпцій є основою системності та цілісності цивільного процесу, а конституційні презумпції є основою доктрини доказування в земельних спорах. Це концептуально і методологічно закладено в процесуальному законодавстві, зокрема у статті 10 ЦПК України.

Натомість сформована КСУ на підставі всіх норм Конституції України більш складна сукупність засад становитиме вже доктрину дійсності рішень органів влади та місцевого самоврядування, яка системно пов'язана із доктриною права власності на землю. В будь-якому разі норми Конституції України мають значення конституційних презумпцій найвищого рівня, саме тому норма частини другої статті 19 має розглядатися як презумпція недійсності рішень, якщо органи і посадові особи діють всупереч вимогам цієї норми.

Наразі застосування презумпції законності рішень органів влади та як похідної від неї конструкції — оспоруваності, вимагає визнання недійсними всіх актів, рішень, правочинів у судовому порядку за позовними вимогами. Щодо об'єктів,

¹ Козловська Л. Червоні лінії водойм. *Закон і бізнес*. 2020. № 19. URL: https://zib.com.ua/ua/print/142667-dlya_vitrebuvannya_zemel_priberezhnoi_zahisnoi_smugi_mae_zas.html.

визначених статтями 13, 14 Конституції України, — це порушує засади захисту конституційного ладу та вказує на необґрунтованість застосування презумпції законності рішень.

У разі застосування презумпції недійсності незаконних рішень практика Верховного Суду щодо «нікчемності» рішень органів влади та самоврядування матиме конституційне обґрунтування та буде позбавлена необхідності залишати відкритими питання дійсності похідних підстав набуття права власності на землю, адже така відкритість породжує можливість нових спорів. Тоді як Верховний Суд вирішує питання недійсності таких рішень саме через категорію *ефективності* способів захисту права власності, вимушено вибудовуючи досить вразливу систему способів захисту. Проте без конституційного тлумачення питання реалізації органами державної влади та місцевого самоврядування повноважень власника землі судова практика буде схильна ситуативно балансувати між захистом публічних та приватних інтересів.

IV. Конституційна мета офіційної доктрини права власності на землю.

Іншим рівнем конституційного тлумачення є виявлення зв'язку між розумінням Українського народу як єдиного джерела влади та єдиного власника землі й інших природних ресурсів. Цей зв'язок може постати у вигляді офіційної доктрини винятково в рішеннях КСУ. Проте **основою конституційної доктрини права власності на землю є все ж таки зв'язок виключності суб'єкта права власності на землю і природні ресурси та національного і державного суверенітету, який закладено у статті 13 Конституції України.**

Звичайно, ідеологія та зміст рішень КСУ та Верховного Суду формуватимуть цілісне правове сприйняття ситуації, непохитність судового захисту права власності відповідно до конституційної доктрини. Сформована конституційна доктрина — це основний елемент стабільності судової практики, що має позитивно впливати на легальні й ефективні інвестиції: захист конституційного ладу та правопорядку судами робить правову систему стабільною. Стратегічно зорієнтований інвестор має бути зацікавленим у конституційності підстав набуття землі.

Саме визнання особливого значення права власності Українського народу може постати як втілення «рятівної» конституційної ідеології нового часу — часу екологічних колапсів, вразливої глобальної економіки, всіх інших загроз «повного світу»¹. Щонайменше, це накладає певні обмеження на державу і територіальні громади у питаннях здійснення права власності на землю, яке належить Українському народові. Наразі ідеї сталого розвитку, що пропонуються світовими інтелектуалами як порятунок від загроз виснаження планети, соціальної та майнової нерівності, можуть бути покладені в основу конституційної доктрини права власності на землю, чільне місце в якій має отримати питання мети доктрини права власності на землю Українського народу.

Співвідношення економічного та екологічного змісту в належності природних ресурсів Українському народу — це питання конституційної юрисдикції. Питання колективного використання і управління спільними природними ресурсами, їх

¹ Козловська Л. Земля. Ідеальний шторм. ZN, UA. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/zemlja-idealnij-shtorm.html>.

збереження, стратегічні можливості децентралізації та самоорганізації замість зовнішнього управління — це новий сучасний рівень економіки¹. Протиставлення державного і приватного, приватизації та націоналізації, держави й ринку, соціалізму й капіталізму вже вичерпує свій потенціал в економіці й тим більше не має потенціалу для ефективної конституційної доктрини. Статті 13, 14 Конституції України визначають елементи конституційного ладу, які дають можливість розвивати стале суспільство й економіку XXI століття на засадах доктрини справедливого розподілу природних ресурсів.

Kozlovska L. Constitutional Doctrine of Land Ownership Right in Ukraine.

The article argues that the understanding of land ownership as an element of the constitutional order determines the formation of the relevant judicial doctrine as a part of the constitutional doctrine. The official doctrine of land ownership, formed by the Constitutional Court of Ukraine, most effectively ensures the consistency and unity of the judicial practice in land disputes, compliance with the principle of the rule of law.

The author substantiates that the basis of the constitutional doctrine of land ownership, both official and judicial, should be the exclusive status of the Ukrainian people as a subject of land ownership and natural resources.

Keywords: *land ownership, constitutional order, constitutional doctrine, judicial doctrine, land disputes.*

¹ Остром Е. Управляя общим. Эволюция институтов коллективной деятельности. Covering the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Actio. URL: https://knigogid.ru/books/776816-upravlenie-obschim/toread?update_page.

Динаміка окремих думок в органі конституційного контролю: український контекст

І. Левандовська

аспірантка Національного авіаційного університету,
головний консультант відділу порівняльних досліджень
управління порівняльно-правового аналізу Правового департаменту
Секретаріату Конституційного Суду України

У статті досліджується динаміка окремих думок суддів Конституційного Суду України. Дотично розглянуто досвід Верховного Суду Сполучених Штатів Америки в контексті даного питання. Зроблено висновок про те, що динаміка окремих думок суддів Конституційного Суду України безпосередньо пов'язана з політичними і правовими процесами, що відбуваються в державі. Статтю підготовлено на основі аналізу досвіду та практики Конституційного Суду України.

Ключові слова: конституційна юстиція, окрема думка судді Верховного Суду Сполучених Штатів Америки, динаміка окремих думок суддів Конституційного Суду України.

У сучасних реаліях, попри особливості правових систем і юрисдикцій, процесуальних норм і сприйняття громадянським суспільством, ведеться дискусія щодо обмеження у праві на свободу вираження власних поглядів суддів у межах конституційного провадження на користь авторитету судової влади та політики єдності поглядів під час вирішення справ.

«Немає жодної іншої гарантії правосуддя, окрім особистості судді»¹, — очікувати відповідальності від судді за несправедливі й свавільні рішення варто лише в тому випадку, якщо суддя наділений свободою розсуду і можливістю ухвалювати рішення, підґрунтям яких є його власна свобода поглядів². Насправді інститут окремої думки гарантує судді право особистості в колегіальному органі, наділяє суддю свободою розсуду й сприяє зміцненню гарантій суддівської незалежності, цим самим збагачуючи академічні й політичні дискусії, а також акцентує увагу на проблемах, які існують у суспільстві. Наявність окремих думок дає можливість зрозуміти, чому суд ухвалив рішення саме таким чином, адже суд як колегіальний орган здійснює свою владу, що є результатом діяльності всіх суддів, які входять до його складу. Окремі думки як елементи, що додаються до кінцевого

¹ Ерліх Є. Вільне правознаходження та вільне правознавство. Доповідь, зроблена на засіданні Юридичного товариства у Відні 4 березня 1903 р. д-ром Є. Ерліхом, професором права у Чернівцях [Переклад з німецької Д. С. Дороша з: Ehrlich Eugen. Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft. Vortrag gehalten in der juristischen Gesellschaft in Wien am 4. März 1903. Leipzig: C. L. Hirschfeld, 1903. 40 s.]. *Проблеми філософії права*. 2005. Т. III. № 1–2. С. 168–184.

² Бігун В. С. Євген Ерліх: життя і правознавча спадщина (актуальний наукознавчий нарис). *Проблеми філософії права*. 2005. Т. III. № 1–2. С. 112.

результату, дають змогу зрозуміти внутрішньо судові процеси, а відтак і передумови ухвалення того чи іншого рішення, тим самим підвищуючи рівень довіри до органу з боку громадянського суспільства.

Функціонування інституту окремої думки судді в межах здійснення конституційного контролю за своєю природою є феноменом, адже суперечить логіці юрисдикційного розгляду. Це пояснюється тим, що неоднозначність рішень породжує суб'єктивізм у сприйнятті. Цей феномен не є винаходом європейського законодавця, а бере своє коріння у загальному праві англосаксонської правової сім'ї.

Конституційний контроль в істинному своєму розумінні вперше виник у Сполучених Штатах Америки (далі — США) на основі доктрини судового прецеденту. Там і було вперше у класичному розумінні реалізовано інститут окремої думки судді органу конституційного контролю, що за своєю сутністю є *obiter dictum* судового рішення. Упродовж 1946–2009 років було ухвалено лише близько 30 % одностайних рішень: від 21 % у 1946–1952 роках (Суд Вінсона) до 34 % з 2005 року (Суд Робертса)¹, що свідчить про високий рівень розбіжності у поглядах суддів (близько 60 %) і невелику кількість одностайних рішень², підкреслюючи факт того, що окремі думки є важливим елементом під час здійснення конституційного правосуддя. Чимало прикладів того, як окрема думка судді Верховного Суду США не просто вказувала на певні процеси в суспільстві, а й ставала основою нового етапу становлення конституційного права у США.

Взірцем сучасного американського «інакодумства», безсумнівно, є окремі думки А. Скаліа, деякі з них ставали причиною законодавчих змін чи основою для нових рішень. Наприклад, у справі *Morrison v. Olson*³ оспорювалися повноваження та юрисдикція Канцелярії спеціального юрисконсульта, в межах якої спеціальний захисник відповідно до Закону про етику 1978 року міг бути залучений Конгресом або Генеральним прокурором для розслідування справ щодо осіб, які обіймають чи раніше обіймали певні високі посади у федеральному уряді та в національних організаціях передвиборної кампанії Президента. А. Скаліа був єдиним, хто голосував проти, а у своїй окремій думці⁴ написав, що цей інститут може завдати суспільству великої шкоди, кримінальне переслідування має бути повноваженням тільки виконавчої влади, тому цей закон позбавив Президента виключного права контролю над цією гілкою влади. Як наслідок, Конгрес дозволив закону втратити чинність у 1999 році.

Сучасні правники висловлюють думку, що якщо рішення Верховного Суду США було ухвалено без окремої думки, то це процесуальний «промах», тобто така справа є юридично нескладною і взагалі не мала розглядатися в суді такого

¹ Epstein L., Landes W., Posner R. Are Even Unanimous Decisions in the United States Supreme Court Ideological? *Northwestern University Law Review*. 2012. Vol. 106 № 2. P. 699–714. URL: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1121&context=nulr>.

² Ibid 3, p. 700. У статті під одностайними рішеннями маються на увазі такі, в яких всі судді зійшлися у поглядах, навіть якщо було написано одну чи кілька *concurring opinions* (згідних окремих думок). Це також говорить про те, що відсоток написання окремих думок ще більший, адже *concurring opinion* є різновидом окремої думки.

³ *Morrison v. Olson*, 487 U.S. 654 (1988), (Case). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/487/654>.

⁴ Ibid 5.

рівня (не спрацювали фільтри)¹. Якщо думка більшості в конституційному органі, в межах конституційного контролю, закладає підвалини нових законів, то окремі думки суддів демонструють і закладають еволюцію поглядів, вказуючи на підводні камені.

В Україні органом конституційного контролю є Конституційний Суд України (далі — КСУ). За свою 25-річну історію КСУ ухвалив чимало рішень, що стосувалися конституційного ладу та народовладдя, здійснення державної влади в конституційних межах, територіальної організації держави та здійснення місцевого самоврядування, а також тих, які гарантували правову охорону Конституції України та забезпечували дотримання прав і свобод людини і громадянина. Аналіз рішень КСУ і окремих думок до них показує, що за останні п'ять років кількість окремих думок відносно кількості ухвалених рішень суттєво зросла (див. Таблиця 1).

Якщо у перше десятиліття роботи КСУ кількість окремих думок не перевищувала кількості рішень, то в 2008 році кількість окремих думок (відносний показник) перевищувала кількість рішень (абсолютний показник) і становила 114 %, в 2011 році — 105 %, а починаючи з 2015 року стрімко зростала: 2015 рік — 120 %, 2016 рік — 257 %, 2017 рік — 233 %, 2018 рік — 292 %, 2019 рік — 233 %, 2020 рік — 246 % (див. Таблиця 2).

Наведемо найбільшу кількість окремих думок суддів КСУ, що висловлювалися за період роботи органу конституційного контролю:

1) по 6 окремих думок стосовно рішень КСУ:

— від 15 березня 2016 року № 1-рп/2016 (справа щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України);

— від 27 квітня 2018 року № 4-р/2018 (справа щодо відповідності Конституції України Закону України «Про всеукраїнський референдум»);

— від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 (справа щодо відповідності Конституції України окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII);

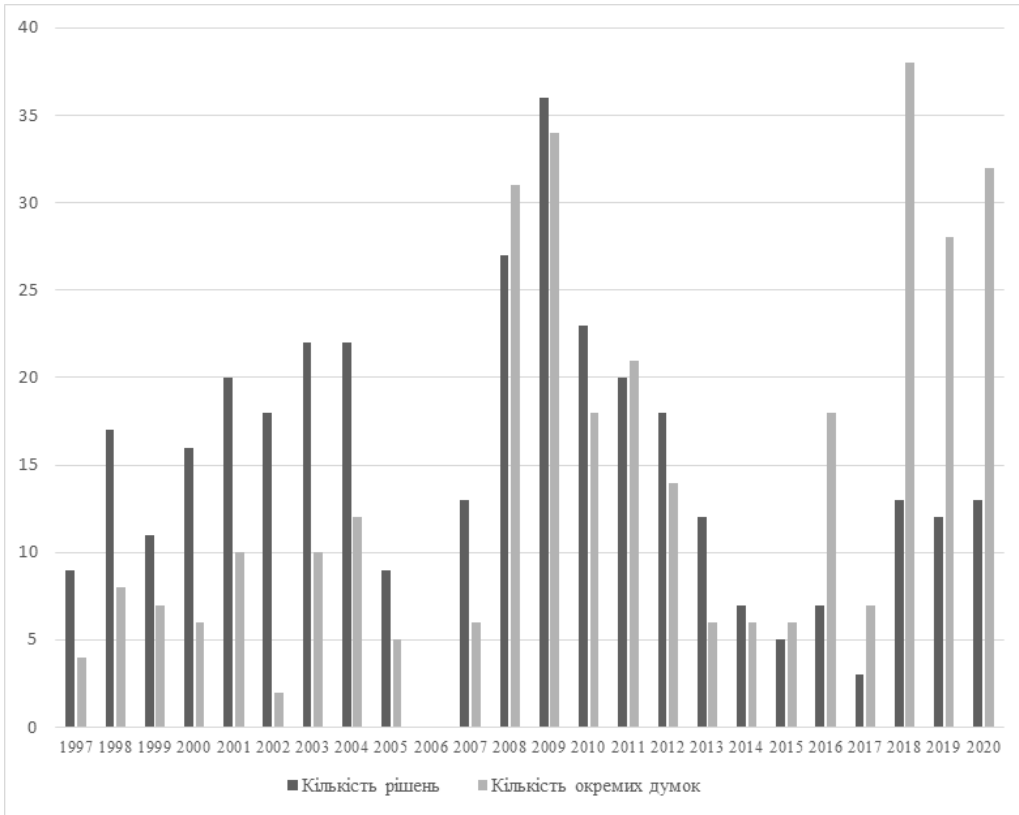
2) 7 окремих думок стосовно Рішення КСУ від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 (справа щодо відповідності Конституції України Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів»);

3) 8 окремих думок стосовно Рішення КСУ від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 (справа щодо відповідності Конституції України статті 368² Кримінального кодексу України);

4) 11 окремих думок стосовно Рішення КСУ від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018 (справа щодо відповідності Конституції України Закону України «Про засади державної мовної політики»).

¹ Кібенко О. Окрема думка судді Верховного Суду – диверсія чи героїчний вчинок? URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/okrema-dumka-suddi-verhovnogo-sudu--diversiya-chi-geroyichnyi-vchinok.html>.

Таблиця 1. Співвідношення кількості окремих думок суддів Конституційного Суду України відносно ухвалених рішень (1997–2020)¹

Таблиця 2. Відсоткове співвідношення кількості окремих думок суддів Конституційного Суду України відносно рішень Конституційного Суду України²

Рік	Кількість рішень Конституційного Суду України	Кількість окремих думок суддів Конституційного Суду України	Відсоткове співвідношення кількості окремих думок суддів Конституційного Суду України відносно рішень Конституційного Суду України
1	2	3	4
1997	9	4	44,4
1998	17	8	47
1999	11	7	63,6
2000	16	6	37,5
2001	20	10	50
2002	18	2	11,1
2003	22	10	45,5
2004	22	12	54,5

¹ Дані станом на 1 січня 2021 року.

² Дані станом на 1 січня 2021 року.

1	2	3	4
2005	9	5	55,5
2006	–	–	–
2007	13	6	46,2
2008	27	31	114,8
2009	36	34	94,4
2010	23	18	78,2
2011	20	21	105
2012	18	14	77,7
2013	12	6	50
2014	7	6	85,7
2015	5	6	120
2016	7	18	257,1
2017	3	7	233,3
2018	13	38	292,3
2019	12	28	233,3
2020	13	32	246,1

Здійснений аналіз свідчить, що найбільша кількість окремих думок, висловлених суддями КСУ, мала місце в періоди:

I. З 2001 до 2004 року. Характеризується низкою рішень, які стосувалися принципових правових змін: другий термін президентства Л. Кучми, соціальний захист громадян, питання місцевого самоврядування і «малої» судово-правової реформи 2001–2002 років.

Стосовно Рішення КСУ від 25 грудня 2003 року № 22-рп/2003 (справа щодо строків перебування на посту Президента України) троє суддів КСУ висловили окремі думки, відмежовуючись від досить сумнівного застосування офіційного тлумачення КСУ строку перебування на посту Президента України Л. Кучми.

II. З 2008 до 2012 року. Період відзначається рішеннями про коаліцію «тушок», визнанням неконституційною реформи 2004 року, а також низкою рішень, що стосувалися організації судової влади. Це період *de facto* початку конституційної реформи в Україні.

У 2008 році КСУ ухвалює Рішення від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008 (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України), яке передбачало формування парламентської коаліції виключно фракціями. Рішення було доповнено трьома окремими думками суддів КСУ. Зокрема, окрема думка П. Ткачука фактично стала основою для ухвалення Рішення КСУ від 6 квітня 2010 року № 11-рп/2010 (справа стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України). Водночас це рішення КСУ про «тушок» свого часу фактично повалило конституційний лад. Неодноразове внесення змін до Основного Закону України запустило процеси подальшої узурпації влади В. Януковичем. Уже тоді своє занепокоєння щодо цього висловили судді КСУ П. Стецюк, В. Шишкін, І. Домбровський.

Рішенням від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України), більш відомим як «справа № 2222», КСУ фактично визнав неконституційною частину чинної Конституції України і повернув чинність Конституції України в редакції від 1996 року, одночасно змінивши політичний устрій у країні з парламентсько-президентської республіки на президентсько-парламентську. Після цього рішення В. Янукович отримав зовсім інші повноваження, ніж ті, за які він боровся на президентських перегонах, що в подальшому стало початком кінця, призвело до узурпації влади і, як наслідок, до Революції Гідності. Окремі думки стосовно цієї справи висловили П. Стецюк і В. Шишкін. Долучення окремих думок дозволило суддям не лише зберегти особистий фаховий авторитет, а й стало одним із правових сигналів спірності самого рішення КСУ від 30 вересня 2010 року, а також одним із чинників, що в подальшому дозволив, зі значною часткою обґрунтованості, порушувати питання про втрату його юридичної сили¹.

У період 2010–2011 років КСУ ухвалив низку рішень, що стосувались організації судової реформи В. Януковича. Рішення КСУ від 11 березня 2010 року № 8-рп/2010 було покладено в основу цієї судової реформи, зокрема в частині визначення нового судоустрою — утворення нового вищого спеціалізованого суду, статусу Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів. У окремих думках трьох суддів КСУ висловлено занепокоєння щодо того, що КСУ вийшов за межі своїх повноважень у цьому рішенні. Передумовою для початку судової реформи стало вищезазначене Рішення КСУ від 6 квітня 2010 року № 11-рп/2010, яким тодішнього Президента України наділено правом прийняття «потрібних» законів, у тому числі необхідних для здійснення судової реформи.

У 2011 році КСУ ухвалює низку рішень: від 11 березня 2011 року № 2-рп/2011 (справа щодо конституційності окремих положень Закону України «Про Вищу раду юстиції») з двома окремими думками; від 16 червня 2011 року № 5-рп/2011 (справа щодо конституційності окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України, законів України «Про Вищу раду юстиції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження») з п'ятьма окремими думками; від 21 червня 2011 року № 7-рп/2011 (справа про повноваження державних органів у сфері судоустрою) з двома окремими думками; від 13 грудня 2011 року № 17-рп/2011 (справа про конституційність окремих законів України, що стосуються організації судової влади) з чотирма окремими думками. Цими рішеннями КСУ «конституційно» закріпив судову реформу В. Януковича.

У своїх окремих думках судді відверто висловлювали занепокоєння наслідками, до яких можуть призвести ці рішення. Вже пізніше у своєму інтерв'ю П. Стецюк скаже: «.....коли настали „часи Януковича“, „окремі думки“ довелося писати значно частіше — одіозних рішень Конституційного Суду в 2010–2013 рр., як ви знаєте, не бракувало»².

¹ Різник С. Значення інституту окремої думки судді Конституційного Суду України для утвердження справедливого конституційного правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3. С. 59–67.

² Стецюк П. «Кожна моя „окрема думка“ писалася як крик душі». *Юридичний вісник України*. 2019. № 46. С. 4.

III. З 2016 до 2020 року. Сплеск активності написання окремих думок суддями КСУ, яка триває дотепер. Здебільшого це пов'язано з початком *de jure* конституційної реформи, передумовою для якої стали реформа 2010 року та Революція Гідності. Цей час відзначається рішеннями, що стосуються «великої» судової реформи, реформи децентралізації, законодавчих змін у процесуальному законодавстві та різних правових інститутах.

Етап, який розпочався у 2016 році, характеризується інтенсивним зростанням кількості окремих думок суддів КСУ. Як уже зазначалося, саме в цей час написано найбільшу їх кількість за час роботи органу конституційного контролю. Не може не викликати занепокоєння той факт, що написані в цей час окремі думки суддів КСУ містять висновок про «...несистемний підхід Суду при розгляді питання, недотримання Судом таких засад його діяльності, як повний і всебічний розгляд справи, обґрунтованість ухваленого ним рішення»¹; «...Конституційний Суд України вкотре порушив процедуру прийняття рішення, встановлену у Регламенті КСУ... голосування за Рішення здійснювалося поспіхом...»², «...застосування КСУ хибного методологічного підходу та невиконання ним своєї функції»³ тощо. Як зазначають деякі експерти, це не сприяє позитивній оцінці діяльності КСУ⁴. Та, як показує досвід, лише час дасть змогу оцінити істинність цих тверджень або ж, навпаки, їх заперечити.

Викладене змушує замислитися про те, що кількісний показник окремих думок суддів КСУ не завжди був пов'язаний із резонансністю справи, а швидше з правовими та політичними процесами, які на той момент мали місце в Україні. В історії КСУ є чимало прикладів ухвалення рішень, у яких переважає тимчасовий політичний інтерес, але, на наше переконання, саме написані на той момент окремі думки дають змогу краще й чіткіше зрозуміти механізми ухвалення рішень і процеси, які мали місце як у самому органі конституційного контролю, так і у державі загалом. Як відомо, медаль має дві сторони, позитивна з яких у наведеному контексті полягає в тому, що подібна практика привертає увагу громадянського

¹ Окрема думка судді Конституційного Суду України Мойсика В. Р. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na07d710-18>.

² Окрема думка судді Конституційного Суду України Саса С. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc05d710-18>.

³ Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І. Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5-p_2018_4.pdf.

⁴ Остапенко О., Кириченко Ю. Окрема думка судді КСУ — реалізація принципу верховенства права чи підрич авторитету органу конституційної юрисдикції? URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/182479_okrema-dumka-sudd-ksu--realzatsya-printsipu-verkhovenstva-prava-chi-pdriv-avtoritetu-organu-konstitutsyno-yurisdikts.

суспільства, стає майданчиком для правових дискусій і всебічного обговорення та сприяє впровадженню нових законодавчих ініціатив. Словами у вічність промовляв А. Скаліа, віддаючи важливе місце інституту окремої думки судді під час здійснення конституційного контролю: «Коли історія демонструє, що одне із рішень суду було справді жахливою помилкою — це заспокоює і викликає повагу до Суду, бо, озирнувшись назад, усвідомлюєш, що принаймні деякі судді чітко бачили небезпеку і висловлювали її, часто красномовно, в силу своєї стурбованості»¹.

Levandovska I. Dynamics of Separate Opinions in the Body of Constitutional Control: the Ukrainian Context. *The article examines the dynamics of growth of separate opinions of judges of the Constitutional Court of Ukraine. In the context of the said issue the US Supreme Court practice has been reviewed. It is concluded that the dynamics of growth of separate opinions of judges of the Constitutional Court of Ukraine is directly related to the political and legal processes which are taking place in the state. The article is prepared on the basis of the analysis of experience and practice of the Constitutional Court of Ukraine.*

Key words: *constitutional justice, separate opinion of a judge of the Supreme Court of the United States, dynamics of growth of separate opinions of judges of the Constitutional Court of Ukraine.*

¹ Urofsky M. Dissent and the Supreme Court: Its Role in the Court's History and the Nation's Constitutional Dialogue. 2015. P. 4. URL: https://books.google.com.ua/books?id=3Zz0BQAAQB AJ&pg=PA4&lpg= PA4&dq=%E2%80%9CWhen+history+demonstrates+that+one+of+the+Court+%E2%80%99s+decisions+has+been+a+truly+horrendous+mistake,&source=bl&ots=I18Wkyjihv-&sig=ACfU3U0hL7_MKW3ZYU2z4VXIFVI6ApaOWw&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKewiovoud0tHoAhWFulsKHfELDTtoQ6AEwAHoECAoQLA#v=onepage&q=%E2%80%9CWhen%20history%20demonstrates%20that%20one%20of%20the%20Court%E2%80%99s%20decisions%20has%20been%20a%20truly%20horrendous%20mistake%2C&f=false.

Реферативний огляд джерел із конституційно-правової тематики, опублікованих у 2021 році

ДИСЕРТАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бакумов О. С. Інституціоналізація відповідальності держави: теоретичні та конституційно-правові аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2021. 520 с.

У дисертації з'ясовано теоретико-правові засади вчення про відповідальність держави. Проаналізовано наявні історико-правові вчення про відповідальність держави в їх діахронній перспективі. Окреслено основні підходи до змістового наповнення поняття «відповідальність держави» в українській та зарубіжній правовій доктрині. Окреслено механізм юридичної відповідальності Української держави за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Визначено особливості відповідальності Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України в системі відповідальності держави. Осмислено перспективи модернізації інституту відповідальності держави як складової конституційної реформи в сучасній Україні. В контексті посилення відповідальності держави запропоновано шляхи вирішення конституційно-правових проблем розвитку інститутів прямого народовладдя. Встановлено та проаналізовано конституційно-правові аспекти забезпечення юридичної відповідальності держави в сучасній Україні в умовах дії особливих правових режимів. Охарактеризовано значення правових позицій Конституційного Суду України для формування, утвердження і розвитку інституту відповідальності держави як одного з ключових інститутів у системі конституціоналізму.

Бичков І. Г. Місце органів конституційної юрисдикції в механізмі стримувань і протипаг демократичної правової держави : дис. ... канд. юрид. наук / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 223 с.

Робота є комплексним науковим дослідженням питань місця органів конституційної юрисдикції в механізмі стримувань і протипаг демократичної правової держави, в якому сформульовано низку концептуальних теоретичних положень і висновків, а також практичних рекомендацій щодо функціонування Конституційного Суду України та вдосконалення правового регулювання у відповідній сфері з урахуванням зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів. Визначено місце Конституційного Суду України в механізмі стримувань і протипаг за чинною редакцією Конституції України з урахуванням змін 2016 року щодо правосуддя та Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136–VIII як найвищого органу, покликаного у процесі забезпечення балансу в системі стримувань і протипаг захищати правову систему та представницьку демократію від посягань з боку окремих або декількох гілок влади.

Білоус О. В. Правоохоронна і правозахисна діяльність органів судової влади і прокуратури в Україні : конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2021. 190 с.

У дисертації досліджуються загальні закономірності охорони й захисту прав людини і громадянина органами судової влади та прокуратури в процесі побудови в Україні правової, демократичної держави з урахуванням тих змін у системі державної влади, які передбачаються конституційно-правовою реформою. Автор аналізує теоретичні та практичні питання забезпечення охорони і захисту прав людини в діяльності судових органів та прокуратури України. Особливу увагу приділено проблемі визначення науково-теоретичного змісту понять «правоохоронна діяльність» і «правозахисна діяльність», обґрунтування їх значущості у процесі побудови правової держави і забезпечення її основних принципів, дослідження зв'язків між реалізацією окремих принципів правової держави та процесом забезпечення охорони й захисту прав людини і громадянина. Висвітлюються принципи здійснення правосуддя в Україні як основа ефективного захисту конституційно визнаних прав і свобод людини і громадянина. Розглядаються проблеми визначення місця і ролі прокуратури в системі органів державної влади з точки зору забезпечення охорони й захисту прав людини і громадянина, досліджуються існуючі підходи до трансформації функцій прокуратури у процесі конституційно-правової реформи в Україні.

Богданова С. Д. Конституційно-правові основи взаємодії Верховної Ради України та Конституційного Суду України : дис. ... канд. юрид. наук / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2021. 195 с.

Дисертацію присвячено комплексному аналізу проблематики конституційно-правових засад взаємодії Верховної Ради України та Конституційного Суду України. У роботі з'ясовано сутність взаємодії Верховної Ради України та Конституційного Суду України, охарактеризовано її ознаки. Досліджено юридичні факти, що впливають на зміст такої взаємодії. Окреслено специфіку конституційно-правового регулювання взаємодії Верховної Ради України та Конституційного Суду України, а також виявлено особливості реалізації цієї взаємодії. Проаналізовано роль представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України у процесі взаємодії. Окрему увагу приділено вивченню зарубіжного досвіду правового регулювання взаємодії парламентів і органів конституційної юрисдикції та можливостей його використання в Україні. Визначено напрями вдосконалення конституційно-правового регулювання взаємодії Верховної Ради України та Конституційного Суду України з урахуванням конституційної та судової реформи в Україні.

Васін М. С. Конституційно-правові засади взаємодії держави і релігійних організацій в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 185 с.

У дослідженні вперше у юридичній науці здійснено цілісний аналіз конституційно-правових засад взаємодії держави і релігійних організацій, який охопив

наукове переосмислення сучасної моделі державно-церковних відносин в Україні, окреслення її відмінностей від історичного досвіду попереднього тоталітарного режиму радянської влади, визначення правового статусу релігійних організацій як суб'єктів громадянського суспільства. Наукова новизна одержаних результатів полягає у встановленні й наданні наукового обґрунтування факту зміни характеру державно-церковних відносин в українському суспільстві, які трансформувалися від антагоністичної сепарації до коопераційної моделі з притаманною їй більшою взаємодією органів державної влади з релігійними організаціями. Також науково доведено, що чинним конституційно-правовим засадам державно-церковних відносин бракує юридичної визначеності, відсутність якої негативно позначається на взаємодії держави і релігійних організацій, стає причиною суспільної напруги під час обговорення важливих суспільних проблем, ускладнює процес реформування релігійного законодавства з огляду на відмову України від тоталітарної політики радянської влади та перехід до демократичних засад урядування. Результати наукового дослідження дали змогу сформулювати пропозиції для практичного впровадження з метою подальшого розвитку державно-церковної взаємодії в умовах коопераційної моделі відносин, трансформація якої відбулася як наслідок запровадження в Україні демократичної політичної системи, релігійної свободи та плюралізму.

Верлос Н. В. Рецепт у конституційному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук / Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 475 с.

Дисертацію присвячено дослідженню особливостей рецепції як конституційно-правового феномену та процесу. Проаналізовано основні доктринальні підходи до розуміння етимології та семантики терміна «рецепція», здійснено його відмежування від суміжних і споріднених правових категорій, запропоновано визначення поняття «рецепція у конституційному праві». Досліджено структуру механізму рецепції з урахуванням специфіки конституційного права як фундаментальної та пріоритетної галузі національного права. Досліджено праксеологічні проблеми конституційно-правової рецепції в процесі євроінтеграції та конституційно-правової модернізації, зокрема у сфері прав людини, організації та здійснення публічної влади. Проаналізовано особливості впливу рецепції на розвиток конституційного права в умовах глобалізації та реалізації концепції транснаціонального конституціоналізму. Констатовано, що конституційно-правові інновації обумовлені розвитком науки і техніки, зокрема генної інженерії та геномної медицини, нанотехнологій, біомедичних технологій (кіборгізації, біопринтингу), штучного інтелекту (у тому числі робототехніки) тощо. Під впливом цих факторів з'являється оновлена система конституційних прав людини на сурогатне материнство, штучне запліднення, гендерну ідентичність (зміну статі), клонування, трансплантацію органів, інсоляцію тощо. Доведено, що паралельно з рецепцією конструктивних конституційних інновацій до правової системи можуть проникнути і деструктивні новації, пов'язані зі зловживанням правом, які стають дестабілізуючим фактором конституційно-правової модернізації, можуть сприяти порушенню прав людини і навіть становити загрозу суверенітету та національній безпеці держави в інформаційній, екологічній, економічній, біологічній та інших

сферах життєдіяльності. Підкреслено, що деструктивними наслідками конституційно-правової рецепції можуть бути: дисгармонізація, конституційно-правова мутація, декультурація, анігіляція, конституційна комплікація та інші.

Діхтярук А. Б. Конституційно-правові засади реалізації права на вищу освіту в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2021. 183 с.

Проаналізовано основні історико-правові аспекти становлення і розвитку права на вищу освіту в Україні. Визначено правову природу та поняття права людини й громадянина на вищу освіту, запропоновано авторське узагальнення визначення цього права. З'ясовано місце права на вищу освіту в системі конституційних прав і свобод. Розглянуто законодавчі акти України, що становлять основу правового визначення та регулювання права людини й громадянина на вищу освіту. Зроблено висновок, що вітчизняне законодавство у своїх засадах відповідає міжнародно-правовим стандартам прав людини. Досліджено конституційні принципи права людини й громадянина на вищу освіту. Доведено, що окремі конституційні положення виступають у ролі конституційних принципів, якими визначаються засади функціонування освітньої системи загалом і окремих її складових. Наголошено, що принципи права на вищу освіту законодавчо визначені в базовому Законі України «Про освіту», а також у нормах спеціальних, галузевих нормативно-правових актів, насамперед у Законі України «Про вищу освіту». Встановлено, що під час реалізації права на вищу освіту є обмеження щодо отримання двох і більше спеціальностей на безоплатній основі. Вивчено міжнародно-правові стандарти права людини на вищу освіту. Здійснено аналіз досвіду зарубіжних держав щодо конституційно-правового закріплення права на вищу освіту. Розглянуто шляхи вдосконалення реалізації права на вищу освіту в Україні у контексті сучасних викликів.

Забокрицький І. І. Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-правовий вимір : дис. ... д-ра юрид. наук / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2021. 460 с.

У дисертації здійснено комплексний аналіз транснаціоналізації сучасного конституціоналізму крізь теоретико-правовий вимір. Проаналізовано загально-теоретичні засади сучасного конституціоналізму як транснаціонального явища, запропоновано авторський підхід до розуміння конституціоналізму. Встановлено, що до основних складових конституціоналізму належать верховенство права, права людини, демократія та принцип поділу влади. У дисертації окреслено основні сучасні тенденції транснаціоналізації конституціоналізму. Виокремлено основні тенденції транснаціоналізації сучасного конституціоналізму, окреслено основні міжнародно-правові стандарти конституціоналізму, також увагу приділено питанням використання порівняльної конституційної інтерпретації, аналізу його використання і в зарубіжній практиці, і Конституційним Судом України, формуванню доктрини дружнього ставлення до міжнародного права. Окремий розділ дисертаційного дослідження присвячено транснаціоналізації конституціоналізму в рамках Європейського Союзу, а також євроінтеграційним процесам України

в цьому контексті. Окреслено основні сучасні тенденції розвитку верховенства права, демократії, принципу поділу влади в контексті пропорційності та субсидіарності, а також прав людини в Європейському Союзі. Проаналізовано зміни до Конституції України щодо євроінтеграції, створення інституційних механізмів щодо євроінтеграції.

Івановська А. М. Конституційний контроль в системі державного контролю: теоретико-правові та праксеологічні засади : дис. ... д-ра юрид. наук / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2021. 511 с.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню конституційного контролю в системі державного контролю. Охарактеризовано категоріально-змістові передумови дослідження інституту конституційного контролю як виду державної контрольної діяльності. Проаналізовано історію становлення та сучасні моделі конституційного контролю. Визначено методологічні засади правового дослідження конституційного контролю як організаційно-правової форми діяльності держави. Розкрито поняття конституційного контролю як виду державної контрольної діяльності та проаналізовано його принципи. Досліджено місце конституційного контролю в механізмі здійснення публічної влади. Проведено аналіз функціональних аспектів реалізації конституційного контролю. Охарактеризовано основні особливості процесуальних відносин у сфері реалізації конституційного контролю. Досліджено правову природу підсумкових актів органів конституційного контролю як результату формалізації його здійснення. Розглянуто теоретико-правові та нормативні засади інституту конституційного контролю в Україні, наголошено на основних відмінностях Конституційного Суду України від судів системи судоустрою, його місці в системі поділу влади. Зосереджено увагу на шляхах нормативного-правового забезпечення підвищення ефективності реалізації конституційного контролю як окремого виду державного контролю в Україні.

Іонушас С. К. Конституційно-правові засади модернізації інституту прокуратури України : дис. ... канд. юрид. наук / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2021. 252 с.

Дисертацію присвячено розкриттю змісту конституційно-правових засад модернізації інституту прокуратури України та обґрунтуванню пропозицій щодо вдосконалення конституційно-правового статусу прокуратури України. Охарактеризовано чотири етапи модернізації інституту прокуратури (1990–2020 роки) на основі політичних, програмних документів, проєктів конституційних актів та в динаміці конституційних змін і запроваджуваних у державі реформ. Розкрито зміст трансформацій конституційного інституту прокуратури України. Визначено місце і роль прокуратури в системі поділу державної влади України у зв'язку із конституційною модернізацією. Охарактеризовано зміст та обсяг конституціоналізації інституту прокуратури в зарубіжних країнах під кутом зору принципу поділу влади. Аргументовано необхідність уточнення в Конституції та законодавстві України представницької функції прокуратури в суб'єктному та об'єктному напрямках виходячи з конституційних цінностей і пріоритетів. Розкрито конституційні засади прокурорської діяльності з кримінального переслідування та підтримання

публічного обвинувачення в суді. Охарактеризовано конституційні засади організації прокуратури України та визначення її системи, новації у формах і методах прокурорської діяльності та змісті правового статусу прокурора. Аргументовано зміст перспективних напрямів модернізації інституту прокуратури.

Какауліна Л. М. Конституційно-правове забезпечення порядку використання та захисту державних символів України : дис. ... канд. юрид. наук / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2021. 212 с.

Роботу присвячено науковому дослідженню та висвітленню теоретичних і практичних засад конституційно-правового регулювання порядку використання та захисту державних символів України. Проаналізовано досвід іноземних країн із правового забезпечення та використання державної символіки, а також практику використання символіки міжнародних організацій. Наголошено на тому, що засвоєння цього досвіду сприятиме подальшому розвитку вітчизняного законодавства у досліджуваній сфері. Визначено особливості порядку використання та захисту державних символів України, зроблено висновок про потребу вдосконалення конституційно-правового регулювання порядку використання та захисту державних символів України, представлено відповідні пропозиції для формування законотворчого підґрунтя в досліджуваній сфері.

Коваленко М. Г. Конституційно-правове регулювання реєстрації виборців в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 263 с.

У дисертації надано розгорнуту характеристику теоретичних засад та конституційно-правового регулювання реєстрації виборців в Україні. Визначено поняття і зміст реєстрації виборців, її роль у здійсненні народовладдя та реалізації виборчих прав громадян. Проведено порівняльно-правовий аналіз організаційно-правових моделей реєстрації виборців та дослідження еволюції інституту реєстрації виборців в Україні. Наведено характеристику правової основи реєстрації виборців в Україні, виявлено основні риси сучасного її стану та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення. Досліджено систему та зміст персональних даних виборців, стан, проблеми та шляхи вдосконалення їх правового регулювання. Окрему увагу приділено проблемам правового режиму персональних даних виборців. Дослідження порядку реєстрації виборців в Україні зумовило потребу аналізу правового статусу органів реєстрації, їх системи, а також послідовного та поетапного розкриття процедурно-процесуальних аспектів порядку реєстрації виборців. З'ясовано роль електронного реєстру виборців в інформаційній системі взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів. Наведено характеристику запроваджененого механізму захисту виборчих прав громадян України.

Красовський К. Ю. Природні права людини в українському конституціоналізмі : дис. ... канд. юрид. наук / Університет економіки та права «КРОК». Київ, 2021. 253 с.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних та історико-правових аспектів природних прав людини в українському конституціоналізмі.

Проаналізовано історичні корені концепції природних прав людини (античний період, Середньовіччя, Новий час). Акцентовано увагу на перших спробах відображення природних прав у юридичних документах. У роботі розглянуто базові ідеї природних прав людини та їх осмислення на території України у XVI–XIX століттях. Акцентовано увагу на розвитку конституціоналізму в Україні XX століття крізь призму природних прав людини. Висвітлено перехід від советського підходу до концепції природних прав людини. У дисертації досліджено новітній етап розвитку українського конституціоналізму та природні права людини. Ґрунтовно продемонстровано роль і значення прийняття Конституції України (1996 рік) як визначний крок в імплементації природних прав людини. Показано авторське бачення тенденцій розвитку концепції природних прав людини в українському конституціоналізмі після прийняття Конституції України. Завершальну частину дисертації присвячено аналізу новітніх ідей гарантування природних прав людини та вдосконаленню їх конституційних механізмів на тлі світового досвіду.

Курцев О. Ю. Унітаризм як принцип конституційного ладу України : дис. ... канд. юрид. наук / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 222 с.

У роботі досліджуються зміст та основні ознаки унітаризму як принципу конституційного ладу. Охарактеризовано основні історичні етапи розвитку форми державно-територіального устрою України. Досліджено поняття, основні ознаки та зміст принципу унітаризму. Розглянуто місце унітаризму в системі принципів конституційного ладу України. Надається авторське визначення унітаризму, по-перше, як принципу державного устрою, котрий характеризується концентрацією повноважень щодо реалізації державної влади на одному рівні — центральному; цей принцип також характеризується централізованим управлінням адміністративно-територіальними одиницями і відсутністю відокремлених (самостійних) державних утворень; по-друге, як системи управління державою, за якої органи державної влади та державного управління утворюють єдину ієрархічну систему, яка заснована на суворому підпорядкуванні нижчих органів керівництву та контролю вищими органами.

Любченко О. О. Конституційно-правові засади ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади України : дис. ... канд. юрид. наук / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 250 с.

Роботу присвячено дослідженню відносної незалежності, рівності та перевірки рішень дискусією як конституційно-правових засад ухвалення рішень Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та Конституційним Судом України. У дисертації здійснено комплексну наукову розробку конституційно-правових засад ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади України. Сформульовано цілісне уявлення про відносну незалежність, рівність та перевірку рішень дискусією як конституційно-правові засади ухвалення рішень Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та Конституційним Судом України, їх змістову та процедурну складові. Окреслено конституційні цінності, на яких

ґрунтуються відповідні конституційно-правові засади. Особливу увагу приділено теоретичному підґрунтю вказаних основоположних принципів крізь призму представницької демократії та демократії участі. У роботі визначено перспективні напрями вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади України та сформульовано конкретні пропозиції для його здійснення.

Мартинівський Д. П. Міжнародні правові стандарти в конституційному праві України : дис. ... канд. юрид. наук / Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 238 с.

Дисертацію присвячено дослідженню ролі феноменології міжнародних правових стандартів у конституційному праві України та їх значення і впливу на його становлення, розвиток і вдосконалення, становлення і розвиток конституційно-правового статусу людини і громадянина. Досліджено поняття, дефінітивну та видову характеристики міжнародних правових стандартів у контекстуалізації історико-правових, еволюційних і понятійних аспектів їх становлення, легалізації та розвитку; розглянуто поняття міжнародного правового стандарту як норми міжнародного права; охарактеризовано видову характеристику міжнародних правових стандартів. Доведено, що зазначені стандарти стали проявом зусиль міжнародної спільноти до оптимізації та уніфікації феноменології міжнародного нормопроекування і нормотворчості з метою подальшого запозичення таких стандартів національними правовими системами, зокрема системами національного конституційного законодавства.

Нестор В. Р. Міське самоврядування в Україні та в Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії: компаративне дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук / Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 433 с.

У дослідженні вирішено наукову проблему, яка полягає у формулюванні пропозицій щодо рецепції досвіду Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії для подальшого удосконалення муніципального законодавства України у частині міського самоврядування. Проведене порівняльно-конституційне дослідження є за своїм рівнем міжнародним (європейським), за галузевим спрямуванням — внутрішньогалузевим, за ступенем деталізації застосовуваних правових положень — інституціональним. Доведено, що самоуправлінню англійських сіті притаманні: поліваріантність територіальних меж здійснення місцевого самоврядування; більша, ніж в Україні для міст, поліваріантність організаційних форм самоврядування. Аргументовано, що в Україні поліваріантність організаційних форм самоврядування існує лише для міст, що мають районний поділ. Визначено, що аналогом програми «найкраща якість» у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії в Україні є інститут соціального замовлення. Рекомендовано застосувати британський досвід для розбудови інституту соціального замовлення в Україні, особливо коли йдеться про міське самоврядування, адже в умовах економічної кризи (фінансовий аспект) та пандемії COVID-19 (організаційний аспект) цей інститут майже не розвивається.

Омелько І. І. Конституційно-правове регулювання форм діяльності депутатів місцевих рад в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 214 с.

Дисертацію присвячено розробці цілісної концепції форм діяльності депутатів місцевих рад в Україні, критичній оцінці сучасного стану правового регулювання цих форм та визначенню шляхів його вдосконалення з урахуванням кращих зарубіжних зразків та вітчизняного досвіду розбудови місцевого самоврядування. Розкрито поняття та здійснено класифікацію форм діяльності депутатів місцевих рад. Визначено основні етапи еволюції правового регулювання форм діяльності депутатів місцевих рад в Україні. Узагальнено практику використання форм діяльності депутатів представницьких органів місцевого самоврядування в зарубіжних державах. З'ясовано особливості сесійних та позасесійних форм роботи депутата місцевої ради у раді та її органах. Визначено специфіку індивідуальних і колективних форм реалізації депутатами місцевих рад своїх повноважень у виборчому окрузі.

Палюх А. Я. Конституційно-правові засади державної політики у сфері фізичної культури і спорту : дис. ... канд. юрид. наук / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 449 с.

Дисертація є першою вітчизняною роботою з конституційного права, в якій ґрунтовно на теоретичному рівні розкрито конституційно-правові засади державної політики у сфері фізичної культури і спорту. На підставі вивчення доктринальних і нормативно-правових вітчизняних і зарубіжних джерел у роботі розкрито теоретико-історичні та методологічні основи дослідження сфери фізичної культури і спорту, сформульовано авторські поняття та розкрито зміст конституційно-правових засад державної політики в цій сфері. Вивчено міжнародно-правові акти у сфері фізичної культури та спорту, ухвалені в рамках міжнародних міждержавних організацій, зокрема ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу, та досліджено рівень їх імплементації в Україні. Розглянуто та систематизовано зарубіжний досвід конституційно-правового закріплення засад державної політики у досліджуваній сфері, з'ясовано сучасну апробовану практику їх реалізації та розвитку. Здійснено комплексний аналіз інституційного механізму реалізації конституційно-правових засад державної політики у сфері фізичної культури і спорту. На основі міжнародних стандартів, вітчизняного та зарубіжного досвіду запропоновано напрями удосконалення конституційно-правового розвитку державної політики у сфері фізичної культури і спорту в умовах євроінтеграції та глобалізації.

Польщиків І. В. Місцеве самоврядування в умовах становлення громадянського суспільства: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 221 с.

Роботу присвячено комплексному дослідженню теоретико-правових проблем місцевого самоврядування в умовах становлення громадянського суспільства в Україні. Проаналізовано місце й роль місцевого самоврядування у структурі

сучасного громадянського суспільства. Визначено основні принципи та особливості функціонування громадянського суспільства. Піддано комплексному аналізу загальні теоретико-методологічні засади здійснення місцевого самоврядування у сучасних умовах суспільного розвитку. Визначено такі стратегічні напрями розвитку місцевого самоврядування в Україні в умовах євроінтеграційних процесів: проведення і завершення процесу всеосяжної та прозорої конституційної реформи, включаючи децентралізацію влади, згідно з відповідними рекомендаціями Венеційської Комісії; зміцнення функціонування місцевого та створення регіонального самоврядування, правового статусу служби в органах місцевого самоврядування, в тому числі шляхом децентралізації, яка наділить їх значними повноваженнями та забезпечить відповідними фінансовими ресурсами.

Різник С. В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2021. 473 с.

Дисертацію присвячено темі конституційності нормативних актів, з'ясуванню її сутності, методології оцінювання, а також змістовній характеристиці системи юридичного забезпечення верховенства Конституції України. Запропоновано варіанти розв'язання низки актуальних проблем доктрини і практики конституційної юстиції в Україні з метою сприяння більш дієвому гарантуванню конституційності нормативних актів, а відтак і виконання головного обов'язку держави — утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Особливу увагу в дисертації приділено теоретико-методологічним підходам до розуміння феномена конституційності нормативних актів. Проаналізовано систему забезпечення конституційності нормативних актів, єдиним центром, але не єдиним елементом якої є Конституційний Суд України. Зокрема, здійснено характеристику діяльності з оцінювання нормативних актів на предмет їх відповідності Конституції України судами загальної юрисдикції. Здійснено характеристику основних методів нормативного тлумачення, критеріїв конституційності нормативних актів, особливу увагу серед яких приділено принципам юридичної визначеності, справедливості, рівності та пропорційності, доктринам «дружнього ставлення до міжнародного права», «політичного питання» тощо. Проаналізовано особливості визначення конституційності окремих видів нормативних актів (їх проєктів), зокрема порядок оцінки конституційності законопроєктів і законів про внесення змін до Конституції України, міжнародних договорів, підзаконних нормативно-правових актів. Здійснено аналітичну характеристику проблем аргументації та правових наслідків рішень Конституційного Суду України, а також зміни ним юридичних позицій та інших пов'язаних питань. Особливу увагу приділено інституту окремої думки судді Конституційного Суду України.

Симонова І. В. Соціальні права людини: теоретичний вимір та практика реалізації : дис. ... канд. юрид. наук / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 229 с.

У дослідженні розкрито історичний розвиток ідей і поглядів щодо природи та сутності соціальних прав людини, їх теоретичне підґрунтя: поняття, класифіка-

цію та характерні риси. Продемонстровано сутнісну відмінність соціальних прав від економічних. Надано авторську дефініцію соціальних прав людини. На основі проведеного дослідження генези історичних підходів до розуміння природи та характерних рис соціальних прав наведено їх класифікацію. Досліджено категорії «соціальний захист», «соціальне забезпечення» та «право соціального забезпечення». У широкому та вузькому значеннях розкрито право на житло, на достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я, на безпечне довкілля. Наведено дефініцію гарантій соціальних прав людини та здійснено їх класифікацію. Зазначено зростаючу роль судів як реалізаторів соціальних прав людини, опрацьовано проблематику правозастосування та захисту соціальних прав в умовах кризових явищ.

Сич М. А. Конституційно-правове регулювання гарантій депутатської діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 234 с.

Дисертацію присвячено розробці цілісної концепції гарантій депутатської діяльності в Україні, критичній оцінці сучасного стану правового регулювання цих гарантій та визначенню шляхів його удосконалення з урахуванням кращих зарубіжних зразків та вітчизняного досвіду розбудови представницької демократії. Визначено поняття гарантій депутатської діяльності в широкому (загальносоціальному) та вузькому (юридичному) аспекті, розкрито їх сутнісні ознаки; обґрунтовано принципи, з яких слід виходити під час запровадження гарантій депутатської діяльності. Здійснено комплексну класифікацію гарантій депутатської діяльності, виокремлено групи, підгрупи та види таких гарантій. Простежено еволюцію гарантій депутатської діяльності в Україні та за кордоном; узагальнено вітчизняний та зарубіжний досвід правового регулювання гарантій депутатської діяльності на сучасному етапі. Розкрито систему й особливості реалізації особистих і політико-правових гарантій депутатської діяльності в Україні; з'ясовано роль організаційних гарантій у механізмі реалізації депутатських повноважень в Україні.

Скибенко О. І. Конституційно-правовий статус прокуратури України в умовах реформування : дис. ... канд. юрид. наук / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 238 с.

Дисертаційну роботу присвячено процесу реформування прокуратури України як невід'ємного складника реформування всієї системи правоохоронних органів нашої держави. Основну увагу приділено процесу реформування конституційно-правового статусу органів прокуратури України. Зазначено, що віднесення прокуратури до системи судової влади є логічним з погляду чинного українського законодавства та наближає вітчизняну систему судової влади до європейських стандартів.

Чабан Н. А. Неупередженість судової влади як гарантія забезпечення прав людини: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021, 257 с.

Дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням, у якому з позиції вимог національного законодавства та міжнародно-правових стандартів з прав

людини досліджуються питання забезпечення неупередженості судової влади як гарантії захисту прав людини. Висвітлено основні положення щодо історичного розвитку ідеї неупередженості судової влади; узагальнено функціональну характеристику неупередженої судової влади як одну із функціональних правових гарантій захисту прав людини; визначено теоретичні передумови неупередженості судової влади та обґрунтовано її як гарантію захисту прав людини; показано пріоритетність та особливості реалізації правоохоронної та правозахисної функції неупередженої судової влади та обґрунтовано їх владний характер; досліджено види, зміст та охарактеризовано міжнародні стандарти забезпечення неупередженості судової влади; обґрунтовано неупередженість судової влади як передумову права на справедливе судочинство; проаналізовано проблеми судово-правової реформи в Україні у контексті забезпечення неупередженості судової влади як гарантії захисту прав людини.

Чорна С. З. Правозахисна функція судової влади в умовах конституційної реформи в сучасній Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 245 с.

У дослідженні здійснено цілісний конституційно-правовий аналіз правової природи та сутності судової влади, основним структуроутворюючим і функціональним принципом організації якої запропоновано розглядати принцип поділу державної влади. У конституційній системі поділу влади судова влада є самостійною і незалежною гілкою державної влади, що покликана служити суспільству та здійснювати правосуддя, вирішувати в судовому порядку правові спори та конфлікти. Судова влада визначає межі розсуду інших гілок державної влади, є правообмежувальним чинником у діяльності законодавчої, виконавчої влади та глави держави. Відтак її роль у механізмі поділу влади полягає у стримуванні інших гілок державної влади від порушень конституційної законності, а також захисті прав і свобод людини та громадянина в державі. Доведено, що правозахисна функція судової влади є самостійною функцією, що здійснюється у випадку порушення прав, свобод і законних інтересів людини. Запропоновано визначення поняття судового права як самостійної галузі матеріального публічного права в національній правовій системі, що являє собою сукупність юридичних норм, має власний предмет правового регулювання, особливий метод правового регулювання, принципи правового регулювання та заслуговує на прийняття власного кодифікованого джерела права. Ключовими напрямками конституційної реформи у сфері судоустрою названо правоконкретизацію і процесуалізацію правозахисної функції судової влади, що сприяють оптимізації правозахисного потенціалу судової влади в Україні.

Шаповал Н. В. Муніципальна реформа в сучасній Україні: конституційно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук / Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 234 с.

Дисертаційне дослідження присвячено висвітленню концептуальних конституційно-правових проблем муніципальної реформи в Україні. Показано специфіку муніципальної реформи як різновиду правової реформи, систематизовано її озна-

ки та види. Розкрито методологічні засади дослідження муніципальної реформи в контексті сучасних правових підходів муніципалізму. Висвітлено місце місцевого самоврядування в системі публічної влади як об'єкта муніципальної реформи. Виявлено основні теоретико-історичні закономірності здійснення муніципальних реформ у контексті розвитку місцевого самоврядування в Україні. Узагальнено основні риси конституційно-правового досвіду зарубіжних країн у здійсненні муніципальних реформ. Досліджено основні етапи та особливості здійснення сучасної муніципальної реформи в Україні. Розглядаються конституційно-правові шляхи та перспективи муніципальної реформи в механізмі конституційної модернізації сучасної України.

МОНОГРАФІЇ, ПОСІБНИКИ ТА ІНШІ ВИДАННЯ

Конституції країн світу: Королівство Бельгія, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Швеція [переклад з офіційного тексту] / уклад. О. В. Коротюк, О. В. Лавринович. Київ : ОВК, 2021. 350 с.

У книзі представлено повні тексти основних законів Королівства Бельгія, Федеративної Республіки Німеччина та Королівства Швеція у чинній редакції. Текст викладено українською мовою.

Конституції країн світу: Королівство Данія, Французька Республіка, Чеська Республіка, Республіка Польща [переклад з офіційного тексту] / уклад.: О. В. Коротюк, О. В. Лавринович. Київ : ОВК, 2021. 232 с.

У книзі представлено повні тексти Конституційного Акта Королівства Данія, Конституції Французької Республіки, Конституції Чеської Республіки та Конституції Республіки Польща у чинній редакції. Текст викладено українською мовою.

Конституції країн світу: Республіка Болгарія, Румунія, Угорщина, Республіка Хорватія [переклад з офіційного тексту] / уклад.: О. В. Коротюк, О. В. Лавринович. Київ : ОВК, 2021. 250 с.

У книзі представлено повні тексти конституцій Республіки Болгарія, Румунії, Угорщини, Республіки Хорватія у чинній редакції. Текст викладено українською мовою.

Конституція України. Харків : Право, 2021. 124 с.

Подарункове видання «Конституція України» виготовлено на крейдованому папері з кольоровими ілюстраціями. Текст цього видання відповідає офіційному тексту сайту Верховної Ради України та офіційним друкованим виданням.

Конституція України. Науково-практичний коментар / К. І. Чижмарь, О. В. Лавринович. Київ : Професіонал, 2021. 290 с.

У виданні подано постатейний аналіз чинної редакції Конституції України. Наведено офіційний текст чинної Конституції України, а також найновіші документи, що стосуються планованих конституційних змін станом на лютий 2021 року.

Речицький В. В. Неформальний конституціоналізм — II. 2-ге, допов. вид. Харків : Права людини, 2021. 440 с.

Книга являє собою зібрання тематично близьких есе, поєднаних із модельним проектом Конституції України — 2020. Більша частина текстів побачила світ на шпальтах часописів «Критика», «Вісник Конституційного Суду України», в інтернет-виданнях Харківської правозахисної групи. У книзі аналізуються неформальні прояви органічного (ліберального, «ірраціонального») конституціоналізму в світі. Автор доводить, що складниками неформального конституціоналізму є: сприйняття світу як складного (В. Гавел); диверсифікована приватна власність; підприємницький (творчий) індивідуалізм; варіативність у накопиченні й витрачання ресурсів; транскордонний ринок; спрощення й прискорення соціальних трансакцій; розрізнення символічної та фізичної реальності. Проект конституції президентської республіки для України відображає послідовно ліберальний підхід до перспектив розвитку українського Основного Закону. У книзі розглядається явище «ірраціонального» конституціоналізму, політичний світогляд В. Гавела та роль нюансів у конституційних парадигмах. Видання характеризує невимушений літературний стиль.

Сироїд Т. Л. Міжнародні стандарти в галузі забезпечення права на здоров'я та практика їхнього застосування / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2021. 166 с.

У навчальному посібнику охарактеризовано міжнародно-правові акти універсального й регіонального характеру щодо гарантування права на досягнення найвищого життєвого рівня (права на здоров'я); приділено суттєву увагу міжнародним правовим актам у сфері прав пацієнтів та міжнародно-правовим актам у галузі забезпечення громадського здоров'я. Проаналізовано правові й інституційні основи захисту права на здоров'я жінок, дітей, осіб похилого віку, осіб, позбавлених волі, акцентовано увагу на важливих практичних проблемних аспектах щодо надання медичної допомоги означеним особам, зокрема під час пандемії COVID-19, та визначено шляхи вирішення проблемних питань; наведено статистичні дані щодо захворюваності. Досліджено практику міжнародних судових, договірних і контрольних органів у галузі захисту права на здоров'я.

Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 556 с.

У навчальному посібнику висвітлено питання щодо характеристики конституційного права як галузі національного права України, основ вчення про конституцію, основ конституційного ладу України, конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні, конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні, форм безпосередньої демократії (прямого народовладдя), конституційно-правових основ організації і здійснення державної влади в Україні, законодавчої влади в Україні, конституційно-правового статусу Президента України, виконавчої влади в Україні, судової влади в Україні, Конституційного Суду України, територіального устрою України, місцевого самоврядування в Україні.

СТАТТІ ТА НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Букач Н. В., Камінська Н. В. Структурна характеристика державної влади як інституту конституційного права України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2021. № 2. С. 19–28.

У статті розкрито зміст структурних елементів та обґрунтування правових категорій щодо функціонування державної влади як самостійного інституту конституційного права України, а також викладено власне бачення щодо оптимальної методологічної основи для визначення конституційного інституту державної влади. Розкриття змісту цих питань дає змогу визначити основні елементи влади в Україні, які у своїй сукупності допоможуть сформулювати визначення цього конституційно-правового інституту.

Жаровська І. М. Конституційні права людини: субсидіарність гарантування. Наше право. 2021. № 1. С. 19–23.

Статтю присвячено питанню наукового розуміння конституційних прав людини та механізму їх гарантування. Визначено, що в загальнотеоретичній та конституційній доктрині не існує єдиного розуміння поняття конституційних прав і свобод людини. Зазначено, що аналіз сучасних досліджень щодо розуміння конституційних прав дає можливість виокремити дві групи наукового розуміння цього поняття: твердження дослідників, які поєднують конституційні права з їх закріпленням в основному законі держави, та наукове тлумачення, при якому не робиться прив'язки до нормативної складової. Підкреслено, що сучасний механізм гарантування конституційних прав і свобод включає дворівневість гарантування — національний і міжнародний рівні. Первинним і обов'язковим є національний механізм захисту, поряд з цим існує наднаціональний, тобто міжнародний механізм. На думку автора, субсидіарність гарантування конституційних прав людини означає, що першочерговим завданням держави є захист основних прав. Європейський та міжнародний рівні посідають друге місце, якщо перший не впорався зі своїм завданням, виявився неефективним.

Ковтун В. Конституційно-правова доктрина соціальних прав та свобод. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 2. С. 148–152.

У статті йдеться про особливу роль судових юрисдикцій різних правопорядків у розумінні ідеї держави загального добробуту. Акцентовано, що конституційні суди не повинні уникати відповідальності щодо реалізації в суспільстві соціальної справедливості, вони можуть досягнути цього шляхом конститутивного тлумачення. Наведено приклади із судової практики Конституційного Суду України щодо так званих соціальних справ. Вказано, що соціальні права можуть забезпечуватися правовими нормами і санкціями та відповідати судовому рішенню згідно із системою конституційних скарг шляхом їх інтерпретування як «класичних прав». Доведено, що практика захисту прав людини у «молодих пострадянських державах» дедалі більше рухається у напрямі нормативного та інституційного гарантування, тобто інструменту запобігання демократичній регресії в контексті верховенства права.

Крусян А. Р. Науково-практичний аналіз конституційних конфліктів у контексті сучасного українського конституціоналізму. Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 4 березня 2021 р.). Чернівці, 2021. С. 173–177.

Акцентовано, що попередження конституційних конфліктів виражається у здійсненні профілактичних заходів з метою недопущення конституційних конфліктів або зведення ризику їх можливого виникнення до мінімуму. Цими заходами є: конституційно- та організаційно-правові заходи, спрямовані на удосконалення конституційного законодавства шляхом його сталого розвитку, кореспондуючого динаміці конституційних правовідносин; організація та здійснення публічної влади у контексті парадигми сучасного конституціоналізму; застосування комунікативно-психологічних та ідеологічних технологій, спрямованих на формування конституційної правосвідомості та недопущення її деформації. Зроблено висновок, що становлення та розвиток системи сучасного українського конституціоналізму об'єктивно супроводжується конституційними конфліктами. Попри можливу конструктивність, конституційні конфлікти здійснюють руйнівну, деструктивну роль, що негативно впливає на функціонування системи сучасного конституціоналізму. Тому важливим є запобігання їм (профілактика), прогнозування та ефективного вирішення на відповідній теоретичній основі, що потребує подальших наукових досліджень у цій сфері.

Левенець А. В., Садовська О. М. Практика ЄСПЛ щодо дотримання принципу неупередженості в судовому процесі. *Правова держава*. Одеса, 2021. Вип. 41. С. 24–30.

Статтю присвячено сутності принципу неупередженості судді у судовому процесі як окремого елемента права на справедливий суд, визначеного низкою положень національного та міжнародного права. Обґрунтовано, що в контексті істотного впливу діяльності Європейського суду з прав людини на здійснення судочинства в Україні розгляд окремих напрямів його практики має особливу актуальність не лише для її розуміння, а й для ефективного застосування в судовому процесі. Особливу увагу зосереджено на розгляді суб'єктивних та об'єктивних факторів упередженості судді, їх співвідношенні та взаємодії. Аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо забезпечення принципу неупередженості судді дозволяє виокремити такі позиції: найменші сумніви в упередженості судді мають бути досліджені в процесі; упередженість судді має бути встановлена шляхом суб'єктивних та об'єктивних критеріїв; обов'язок переконати учасників у своїй неупередженості лежить на судді. Ці позиції Європейського суду з прав людини мають певні відмінності у національній судовій практиці, де частіше за все суддя може не задовольнити клопотання про відвід, якщо вважатиме його необґрунтованим.

Мельничук С. М. Інтерпретаційно-правові позиції Конституційного Суду України: загальнотеоретичні питання. *Форум права*. 2021. № 1. С. 15–24.

Інтерпретаційно-правова діяльність Конституційного Суду України необхідна для реалізації стратегічного курсу держави, а правові позиції, сформовані в процесі її здійснення, є важливим інструментом для реалізації конституційних положень та

забезпечення законності в цьому процесі, що й зумовлює їх поглиблений аналіз. У статті обґрунтовано правову природу інтерпретаційно-правових позицій Конституційного Суду України, зокрема: сучасне розуміння поняття «правові позиції», співвідношення понять «юридичні позиції», «правові позиції»; «інтерпретаційно-правові позиції Конституційного Суду України»; стан функціонування інтерпретаційно-правових позицій Конституційного Суду України та пропозиції щодо його вдосконалення. З огляду на важливу роль у процесі офіційного тлумачення норм Конституції України пропонується внести зміни до статті 92 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136–VIII в частині заміни терміна «юридична позиція» на термін «інтерпретаційно-правова позиція Конституційного Суду України»; легалізувати поняття інтерпретаційно-правової позиції Конституційного Суду України як об'єктивно аргументованих інтерпретаційно-правових приписів, що мають формально-обов'язковий характер і забезпечують однотипне розуміння змісту норм Конституції України; закріпити порядок формування і застосування інтерпретаційно-правових позицій Конституційного Суду України, зокрема й тих, які були розвинуті чи конкретизовані, змінені в наступних актах Суду.

Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України. 2021. № 1. С. 15–23.*

У статті проаналізовано основні загрози та виклики, які постають перед правами і свободами людини в умовах цифровізації, та вироблено пропозиції щодо перспективних шляхів захисту від цих загроз. Проведено теоретико-правове дослідження проблемних питань реалізації прав людини в умовах масової цифровізації суспільних відносин. Вказано, що ера цифрових технологій дає абсолютно нові та якісно інші можливості для їх реалізації, але водночас вона створює нові виклики та загрози для забезпечення цих прав і свобод. Зауважено, що класичні права і свободи людини трансформуються, наповнюються новими аспектами та змістом, розгалужуються на такі, що пов'язані саме з процесом цифровізації. Наголошується на тому, що результати цифровізації багатьох сфер життя вимагають осмислення та адекватного формулювання правового механізму регулювання, реалізації та захисту вже існуючих і тих, які тільки на початку формування, прав людини з метою сталого соціально-економічного розвитку, забезпечення реалізації та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. У центрі уваги дослідження — нові права, такі як право бути забутим, право на анонімність, право на захист персональних даних, право на цифрову освіту та доступ до цифрових знань; права, пов'язані із захистом генетичної інформації; права на участь в обороті майна в цифровій сфері.

Федоренко В. Л. Завдання та функції конституційного права як галузі конституційного права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2021. Вип. 1 (93). С. 80–89.*

На основі аналізу праць українських і польських учених-конституціоналістів у статті досліджено такі фундаментальні категорії теорії конституційного права, як «завдання конституційного права» та «функції конституційного права», ви-

значено їх сутність, зміст і співвідношення. Наголошено, що завданням галузі конституційного права є насамперед утвердження та захист (через механізми конституційно-правового регулювання фундаментальних цінностей) конституційних прав і свобод людини, демократії, верховенства права, конституційного ладу, гарантованості та захищеності конституції тощо. Обґрунтовано, що функція галузі конституційного права — це основний усталений напрям і вид здійснення цілеспрямованого впливу конституційного права на суспільні відносини, які є предметом конституційного права, для реалізації завдань конституційного права. Визначено та охарактеризовано основні функції галузі конституційного права.

Шамрай В. Трансформація державного суверенітету в умовах сучасного конституційно-правового розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2021. Вип. 116. С. 62–65.*

Статтю присвячено теоретико-методологічним підходам до визначення державного суверенітету в сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції з погляду пошуку ефективних засобів комплексної правової модернізації суспільства. Проаналізовано юридичний зміст вказаної категорії, показано її специфічні особливості, розкрито значення процесів удосконалення базових елементів суспільних відносин і конституційної модернізації суспільства й держави в сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції. Наголошено на необхідності подальшого вдосконалення конституційно-правового регулювання найважливіших суспільних відносин як ключового напрямку правової модернізації суспільних відносин у сучасній демократичній державі, побудованій на принципових засадах європейського конституціоналізму.

Заступник керівника Департаменту
організаційної роботи — керівник
Редакційно-видавничого управління
Секретаріату
Конституційного Суду України
С. Сидоренко
тел.: 0 (44) 238-10-32

Відповідальний секретар
Я. Скринник
тел.: 0 (44) 238-11-54
e-mail: court@ccu.gov.ua

Над випуском працювали:
Пазенко О. С.,
Безверха Т. М.

Підписано до друку 11.06.2021.
Формат 70x100/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 10,64. Обл.-вид. арк. 8,40.
Зам. № 71-3.
Наклад 140. Ціна договірна.

Верстка, друк та палітурні роботи
ТОВ «505»
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17а
тел.: +38 (063) 101-22-33, e-mail: polygraphyinz@gmail.ua

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК № 5609 від 21.09.2017 р.*